

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
УСТАНОВА АДУКАЦЫІ “БРЭСЦКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ІМЯ А.С. ПУШКІНА”

І.В. Поўх

**ІДЭЯ НАЦЫЯНАЛЬнай САМАСВЯДОМАСЦІ Ў ІРЛАНДСКАЙ І
БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ ХХ СТАГОДДЗЯ
(на матэрыяле творчасці Шэймаса Хіні, Нуалы Ні Гональ і Алеся
Разанава)**

Навуковы рэдактар – Камароўская Таццяна Яўгенаўна, доктар
філалагічных навук, прафесар

Брэст, 2017

ЗМЕСТ

УВОДЗІНЫ	3
I. БЕЛАРУСЬ І ІРЛАНДЫЯ: СТАНАЎЛЕННЕ НАЦЫЯНАЛЬнай САМАСВЯДОМАСЦІ	7
1.1 Станаўленне і асноўныя палажэнні літаратурнай кампаратывістыкі ..	7
1.2 Нацыянальная самасвядомасць як палітычная, сацыялагічная, філасофская і культуралагічная катэгорыя. Гістарычныя ўмовы станаўлення нацыянальнай самасвядомасці ў Беларусі і Ірландыі	15
1.3 Праблема нацыянальнай самасвядомасці ў сучасным літаратуразнаўстве	29
II. АДЛЮСТРАВАННЕ ІДЭІ НАЦЫЯНАЛЬнай САМАСВЯДОМАСЦІ Ў СУЧАСнай БЕЛАРУСКАй І ІРЛАНДСКАй ПАЭЗІІ НА ЎЗРОЎНІ АСНОЎных ТЭМАТЫчных ЛІНІЙ	38
2.1 Гістарычны лёс краіны ў творчасці беларускіх і ірландскіх паэтаў другой паловы ХХ стагоддзя	38
2.2 Народная культура ў беларускай і ірландскай паэзіі другой паловы ХХ стагоддзя	49
2.3 Вобраз паэта як носьбіта роднай мовы і нацыянальнай ідэі	64
III. АРХЕТЫП ЯК СПОСАБ АДЛЮСТРАВАННЯ НАЦЫЯНАЛЬнага МЕНТАЛІТЭТУ Ў СУЧАСнай ІРЛАНДСКАй І БЕЛАРУСКАй ПАЭЗІІ ..	78
3.1 Архетып дому ў сучаснай ірландскай і беларускай паэзіі	78
3.2 Архетып чужынца ў ірландскай і беларускай паэзіі другой паловы ХХ стагоддзя	87
ЗАКЛЮЧЭННЕ	98
БІБЛІАГРАФІчны СПІС	102
ДАДАТАК	115

УВОДЗІНЫ

Міжкультурныя сувязі – адна з найбольш актуальных праблем гуманітарных навук сучаснасці, і ў прыватнасці літаратуразнаўства. Даследчыкі сцвярджаюць, што “чалавек не можа ўсвядоміць сваю прыналежнасць пэўнай нацыі, не суадносячы ўласныя этнічныя прыкметы з падобнымі прыкметамі іншай або іншых нацый. /.../ Нацыянальная самасвядомасць, яе фарміраванне тым ці іншым чынам абумоўлены міжнацыянальнымі кантактамі, уяўленнямі пра нацыянальную адметнасць не толькі свайго, але і іншых народаў. /.../ Нацыянальная самасвядомасць выступае адлюстраваннем асобных тыповых рыс пэўнай этнічнай папуляцыі, што вылучаюцца і ацэньваюцца прадстаўнікамі гэтай нацыі цягам міжнацыянальных зносін” [127, с.52].

Станаўленне і развіццё нацыянальных літаратур у складзе сусветнай, ва ўзаемасувязі з творчай спадчынай іншых краін, абумоўлівае амбівалентнасць літаратурнага працэсу, што адлюстроўвае, з аднаго боку, адметнасці пэўнай нацыі, якія вынікаюць з яе гісторыі, культуры, традыцый і менталітэту, а з другога – агульныя законы сусветнай літаратуры. Беларускія літаратуразнаўцы неаднойчы звярталіся да пытання кампаратывнага аналізу беларускай і амерыканскай (Г. Бутырчык, І. Шаблоўская), нарвежскай (П. Васючэнка, В. Уткевіч), італьянскай (У. Чарота), польскай (В. Гапава, Г. Тычко), рускай (А. Белая, А. Бельскі, В. Люкевіч), іспанскай (А. Вальчук), ірландскай (Н. Ламека, У. Рагойша) і іншых літаратур [17; 20; 28; 29; 31; 32; 37; 42; 70; 71; 75; 76; 77; 121; 124; 131; 134]. У еўрапейскім і сусветным кантэксце даследуюць беларускую літаратуру А. Адамовіч, Г. Адамовіч, У. Конан, Е. Лявонава, А. Макмілін, Т. Тарасава і інш. [1; 2; 4; 6; 9; 67; 76; 77; 78; 82; 85; 119; 180]. Літаратура Беларусі і Ірландыі ўяўляе сабой вельмі прыдатную для такога аналізу глебу: паралелі ў гістарычным развіцці гэтых краін (страта і аднаўленне дзяржаўнай незалежнасці, дзяржаўнай значнасці мовы этнасу, абвастрэнне этна-рэлігійных адносін, перыяды неспрыяльных умоў для развіцця культуры і этнасу ўвогуле), наяўнасць агульных геапалітычных і сацыяльна-эканамічных фактараў, цесныя сувязі з больш моцнымі суседзямі (Вялікабрытаніяй і Расіяй адпаведна) абумоўліваюць тыпалагічнае падабенства літаратурных і культурных працэсаў у іх. На гэта звяртаюць увагу шматлікія даследчыкі (В. Буйвал, Э. Дубянецкі, В. Ластоўскі, А. Луцкевіч, А. Мальдзіс, У. Рагойша, С. Рудовіч, У. Самойла, В. Чамярыцкі, С. Шупа і інш.) [25; 26; 74; 86; 96; 110; 129; 138].

Праблема адлюстравання ідэі нацыянальнай самасвядомасці як спалучэння асабістай свабоды і патрабавання традыцый, гісторыі, геаграфічных асаблівасцей, рэлігіі, грамадства ў беларускай і ірландскай літаратуры знайшла даволі шырокі водгук у сучасным літаратуразнаўстве. Важнае значэнне маюць даследаванні, праведзеныя ў ірландскай літаратурнай крытыцы Д. Кібердам, Дж. Кэрвінам, П. Фордам, Т. Фостэрам, Д. Хайдам, а таксама ў беларускім літаратуразнаўстве Г. Адамовіч, І. Багдановіч, І. Баўтрэль, А. Бельскім, А. Бяляцкім, А. Вераб'ём, Л. Гараніным, У. Гніламёдавым, С. Даніленка, В. Каваленка, У. Конанам, А. Лойкам, В. Люкевічам, Е. Лявонавай, У. Навумовічам, Н. Пыско, А. Русецкім, Т. Тарасавай, Г. Тычко, М. Тычынам, М. Шабовічам, Т. Шамякінай, А. Шышко і інш. [4; 5; 14; 15; 19; 30; 33; 38; 40; 41; 44; 59; 60; 75; 84; 89; 91; 92; 95; 110; 119; 120; 121; 122; 123; 135; 136; 139; 145; 150; 161; 164]. Усе яны адзначаюць значнасць нацыянальнай ідэі для літаратуры, яе ролю ў развіцці і станаўленні нацыянальнай самасвядомасці свайго народа.

Аб'ектам манаграфічнага даследавання выступае ірландская і беларуская паэзія другой паловы ХХ стагоддзя, у прыватнасці творчасць Шэймаса Хіні (нар. у 1939 г.), Нуалы Ні Гональ (нар. у 1952 г.) і Алесь Разанава (нар. у 1947 г.). Абраныя аўтары належаць да аднаго пакалення і з'яўляюцца выбітнымі прадстаўнікамі як літаратуры сваёй нацыі, так і сусветнай літаратурнай прасторы (Шэймас Хіні – аўтар вялікай колькасці паэтычных зборнікаў, асобных празаічных і драматургічных твораў, перакладчык, публіцыст, лаўрэат Нобелеўскай прэміі (1995 г.), прэміі Т.С. Эліота (2006 г.), Д. Коэна (2009 г.) і інш.; вершы Нуалы Ні Гональ перакладзены, акрамя англійскай, на французскую, нямецкую, польскую, італьянскую, нарвежскую, эстонскую, японскую, рускую і іншыя мовы, паэтка – лаўрэат прэміі Шона О'Рыардана (1982 г., 1984 г., 1990 г.), літаратурнай прэміі амерыканска-ірландскага фонда (1991 г.) і інш.; Алесь Разанаў – лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Янкі Купалы (1990 г.), прэміі імя Гердэра (2003 г.), узнагароджаны дыпламам ЮНЕСКА за ўдзел у міжнародным літаратурным конкурсе “Сустрэча двух сусветаў”, творы перакладзены больш чым на 20 моў, асобнымі выданнямі выйшлі кнігі ў Грузіі, Германіі, Балгарыі, Польшчы).

Паказальным з'яўляецца і той факт, што кожны з трох адзначаных вышэй паэтаў у той ці іншы час пакідаў радзіму – Шэймас Хіні на працягу года выкладаў у Каліфарнійскім універсітэце (1970-1971 гг.), чытаў лекцыі ў Гарвардскім універсітэце (1985 – 1997 гг.); Нуала Ні Гональ з 1973 па 1980 гг. жыла ў Турцыі і Нідэрландах; Алесь Разанаў правёў частку свайго жыцця ў Фінляндыі, Швецыі, Славеніі, Германіі, Аўстрыі і інш. Знаходжанне далёка ад радзімы паказала паэтам іх краіну, яе народ,

менталітэт і культуру звонку, у кантэксте сусветнай прасторы. Гэтае бачанне знайшло адлюстраванне ў іх творчасці, што звязвае мінулае і сучаснасць (міфалагічны сюжэт на фоне сучасных рэалій жыцця – Н. Ні Гональ, паралелі паміж гістарычнымі падзеямі і сучаснасцю – Ш. Хіні, уплыў гісторыі і міфалогіі на светапогляд сучаснага чалавека – А. Разанаў), нацыянальнае і інтэрнацыянальнае (зварот да агульнафіласофскай праблематыкі праз нацыянальныя вобразы і сюжэты).

Адметнасці адлюстравання ідэі нацыянальнай самасвядомасці ў творчасці кожнага з адзначаных вышэй паэтаў у той ці іншай ступені абумоўліваюцца асаблівасцямі іх жыццёвага шляху. Так, зварот Н. Ні Гональ да ірландскай міфалогіі – аднаго з лейтматываў яе творчасці – вядзе свой пачатак з дзяцінства, праведзенага паэткай у графстве Керры (Гэльтахт), заходнеірландскім рэгіёне, што ў найбольшай ступені здолеў захаваць нацыянальны менталітэт, мову і культуру (па статыстычных дадзеных, колькасць ірландскамоўнага насельніцтва на гэтай тэрыторыі ў 1946 годзе складала 60 472 чалавекі або 48,8% агульнай колькасці насельніцтва [173, с.94]). Лейтматывам творчасці Ш. Хіні, які нарадзіўся і вырас у Паўночнай Ірландыі, уплыў Вялікабрытаніі на якую быў значна больш істотны, чым на тэрыторыю, што ў 1949 годзе атрымала статус Ірландскай рэспублікі, выступае гісторыя Ірландыі, у прыватнасці англа-ірландскія ўзаемастанкі, трагедыі гісторыі і іх ахвяры, паралелі паміж мінулым і сучаснасцю. Нельга не адзначыць аўтабіяграфічнасць паэзіі Ш. Хіні, у творах якога прысутнічаюць вобразы яго сям’і, апісанні тыповых заняткаў сялян (дзяцінства паэта прайшло на ферме Масбон, графства Дэрры), алюзіі да тых ці іншых падзей з жыцця паэта. Творчасць А. Разанава, філолага па адукацыі, вылучаецца глыбокай філасафічнасцю, метафарычнасцю, увагай да слова і гуку, наватарскім падыходам да трактоўкі жанра і формы.

Творчасць Ш. Хіні, А. Разанава і ў крыху меншай ступені Н. Ні Гональ шырока даследуецца літаратуразнаўцамі. Да паэзіі Ш. Хіні звярталіся ў сваіх працах Х. Вендлер, Д. Кіберд, Т. О’Грэйдзі А. Саруханян, Т. Фостэр, і іншыя даследчыкі [150; 164; 113; 174; 183; 184]. Творчасць А. Разанава даследавалі і даследуюць У. Верына, А. Івашчанка, А. Кабаковіч, У. Калеснік, Г. Кісліцына, Е. Лявонава, Т. Старасценка, Г. Шаблінская, І. Шпакоўскі і інш. [34; 50; 51; 52; 53; 54; 57; 61; 65; 77; 78; 79; 80; 81; 82; 83; 117; 133; 137]. Паэзіі Н. Ні Гональ прысвечаны артыкулы С. Беннэт, М. Мёрэй, М.Ф. Саламандэр і інш. [143; 179; 167].

У манаграфічным даследаванні разглядаецца паэтычная творчасць Нуалы Ні Гональ, Шэймаса Хіні і Алеся Разанава перыяду другой паловы XX – першага дзесяцігоддзя XXI стст. (Нуала Ні Гональ – зборнікі “Дачка фараона”/ “Pharaoh’s Daughter” (1993 г.), “Выбранае”/ “Selected Poems:

Rogha Dánta” (1993 г.), “Каракулевае паліто”/ “The Astrakhan Cloak” (1996 г.), “Вадзяны конь”/ “The Water Horse” (2000 г.), “Пяцідзесяціхвілінная русалка”/ “The Fifty Minute Mermaid”; Шэймас Хіні – “Смерць натураліста”/ “Death of a Naturalist” (1987 г.), “Выбранае”/ “Selected Poems” (1980 г.), “Гульні свядомасці”/ “Seeing Things” (1991 г.), “Перазімоўваючы”/ “Wintering Out” (1993 г.), “Ліхтарык глогу”/ “The Haw Lantern” (1993 г.), “Востраў Стэйшн”/ “Station Island” (1995 г.), “Раскрытая глеба: Вершы 1966 – 1996”/ “Opened Ground: Poems 1966 – 1996” (2000 г.), “Раён і кола”/ “District and Circle” (2006 г.); Алесь Разанаў – “Адраджэнне” (1970 г.), “Шлях-360 : Паэмы і вершы” (1981), “Вастрыё стралы” (1988 г.), “У горадзе валадарыць Рагвалод: Вершаказы і пункціры” (1992 г.), “Паляванне ў райскай даліне: Версэты. Паэмы. Пункціры. Вершаказы. З Вяліміра Хлебнікава. Зномы” (1995 г.), “Рэчаіснасць” (1998 г.), “Танец з вужакамі: Выбранае” (1999 г.), “Гліна. Камень. Жалеза” (2000 г.), “Лясная дарога” (2005 г.), “Каб мелі шчасце ўваскрасаць і лётаць: Паэмы” (2006 г.), “Дождж: возера ў акупунктуры: пункціры” (2007 г.), “Сума немагчымасцяў” (2009 г.), “Воплескі даланёю адною” (2010 г.).

І. БЕЛАРУСЬ І ПРЛАНДЫЯ: СТАНАЎЛЕННЕ НАЦЫЯНАЛЬнай САМАСВЯДОМАСЦІ

1.1 Станаўленне і асноўныя палажэнні літаратурнай кампаратывістыкі

Станаўленне і развіццё нацыянальных літаратур адбывалася не ізалявана, на аснове толькі ім уласцівых законаў, а ў складзе агульнай сусветнай літаратуры, ва ўзаемасувязі з літаратурамі іншых краін. Невыпадкова навукоўцы [24; 47; 180] падкрэсліваюць цесную сувязь паміж нацыяй і яе літаратурай і мовай, абумоўліваючы ўзнікненне патрэбы ў кампаратыўным літаратуразнаўстве росквітам нацыяналістычных рухаў і часам нават аб'ядноўваючы гэтыя тры складнікі – нацыя, мова, літаратура – у адно непадзельнае цэлае. Адпаведна, кожны літаратурны працэс адлюстроўвае, з аднаго боку, характэрныя рысы канкрэтнай нацыі, што вынікаюць з яе гісторыка-культурных асаблівасцей, традыцый і менталітэту, і з другога боку – агульныя законы сусветнага літаратурнага працэсу. Гэтыя два аспекты – прыватны і агульны – даследуе кампаратыўнае літаратуразнаўства, ствараючы так званы “другасны нацыяналізм: разнастайнае ў цэльным, усведамленне падабенстваў і адрозненняў, супадзенняў і разыходжанняў” [24, с 40].

Параўнальны падыход да даследавання мастацкай літаратуры вядзе сваю гісторыю з XVIII – пачатку XIX стагоддзяў (Ф. Боўтэрвек, Ф.С. Квадрыя, Л.А. Мураторы і інш.). Гэты метады выкарыстоўвалі, развівалі і ўдасканалі навукоўцы розных напрамкаў – філасофска-эстэтычнага напрамку ці эстэтычнай крытыкі (А.Г. Баўмгартэн, І.І. Вінкельман, І. Кант, Г.Э. Лессінг і інш.), гістарычнага (Г.Г. Гервінус, С.П. Шэвыраў), неафілагічнага (Ф.І. Буслаеў, В. і Я. Грым, А. Кун, М. Мюллер, А.А. Патэбня), сацыялагічнага (П.Н. Сакулін), тэорыі запазычання (Т. Бенфей), антрапалагічнай тэорыі самазараджэння сюжэтаў (Ш. Летурно, Э. Тайлар), тэорыі фармалізму (В. М. Жырмунскі, Б.В. Тамашэўскі, Ю. Тынянаў, В. Шклоўскі, Б.М. Эйхенбаўм, Р. Якабсон), структуралізму (Я. Мукаржоўскі) [43; 147].

Тэрмін “параўнальнае літаратуразнаўства” з’явіўся ў XIX стагоддзі (працы Ж.-Ж. Ампера, Э. Кінэ, Ф. Шаля і інш. [45]), але ў якасці самастойнага напрамку літаратурных даследаванняў літаратурная кампаратывістыка, найбольш вядомымі прадстаўнікамі якой былі Д.М. Вайдэ, А. Дзіма, Д. Дзюрышын, Х.М. Познетт і інш., узнікла напрыканцы XIX – у пачатку XX стагоддзя. У яе аснову было пакладзена

параўнальна-гістарычнае літаратуразнаўства (А.М. Весялоўскі, Э. Вольф, В. Шэрар і інш.), што заявіла пра сябе ў 70-я гг. XIX ст. як метада вывучэння адзінства і заканамернасцяў развіцця агульных літаратур (агульнаславянскай, агульнаеўрапейскай, сусветнай і г.д.) пад назвай “гістарычная паэтыка”, і тэорыя запазычання, у прыватнасці яе параўнальна-фармальны падыход да вывучэння літаратурных сувязяў, канчатковай мэтай якога было выяўленне літаратурных крыніц творчасці [24; 43; 63; 94]. Найбольш шырокае асвятленне параўнальна-гістарычны падыход да літаратуразнаўства, у прыватнасці даследаванне ўзаемасувязяў і ўзаемаўплыву гістарычнага і тэарэтычнага падыходаў да вывучэння літаратуры, атрымаў у працах А.М. Весялоўскага, В.В. Вінаградава, В.М. Жырмунскага, Н.І. Конрада і інш. Так, В.М. Жырмунскі вылучае параўнальна-гістарычнае літаратуразнаўства як асобны раздзел гісторыі літаратуры, што мае аб’ектам вывучэння міжнародныя літаратурныя сувязі і адносіны ў іх гістарычнай абумоўленасці, а таксама падабенствы і адрозненні паміж літаратурнымі з’явамі ў розных краінах на ўзроўні асобных літаратурных твораў, жанраў і стыляў, напрамкаў, асаблівасцей творчасці пэўных пісьменнікаў [46]. Гэтае падабенства, як адзначае даследчык, можа быць заснавана, з аднаго боку, на агульнасці грамадскага і літаратурнага развіцця народаў (тыпалагічныя аналогіі), і з другога – на культурных і літаратурных кантактах паміж імі (літаратурныя сувязі і ўплывы). У аснову тэорыі А.М. Весялоўскага [35], заснавальніка параўнальна-гістарычнага літаратуразнаўства, быў пакладзены прынцып каўзальнасці, з наданнем асаблівай значнасці паслядоўнасці і прычынна-выніковай сувязі паміж пэўнымі з’явамі як сродкам пераходу на новую, больш высокую ступень абагульнення, у прыватнасці ўзаемасувязі паміж літаратурай і сацыяльным кантэкстам.

XX стагоддзе стала сведкам уздыму цікавасці да літаратурнай кампаратывістыкі і шматлікіх грунтоўных даследаванняў у гэтай галіне. Паступова пашыраецца і прадмет даследавання літаратурнай кампаратывістыкі. Спачатку кампаратывісты займаліся, у асноўным, вывучэннем рэальных узаемасувязяў, крыніц і ўплываў, але з цягам часу літаратурная кампаратывістыка набывае больш шырокі інтэртэкстуальны характар. Як адзначае В.М. Жырмунскі, значнасць параўнальнага вывучэння літаратур заключаецца ў тым, што яно “дазваляе вызначыць агульныя заканамернасці літаратурнага развіцця /.../ і адначасова нацыянальную спецыфіку літаратур, што з’яўляюцца прадметам параўнання” [47, с.68].

У сувязі з гэтым напачатку XX стагоддзя параўнальнае літаратуразнаўства звярнулася да праблемы нацыянальных вобразаў [24; 45], як “уяўлення аднаго альбо некалькіх людзей, якое адначасова

складаецца з разумовых і пачуццёвых, аб’ектыўных і суб’ектыўных элементаў /.../, узнікае ва ўяўленні аўтара на аснове аб’ектыўнай інфармацыі, якой ён валодае, існуе ў межах пэўнай літаратуры і часта змяняецца на працягу гістарычнага развіцця гэтай літаратуры” [24, с.91-92] і існуе ў двух варыянтах: вобраз сваёй краіны і яе прадстаўнікоў і вобраз іншай краіны і яе жыхароў. Так, Беларусь знаходзіць сваё адлюстраванне ў мастацкай літаратуры як краіна лясоў, балот, вежаў, азёрны край (Я. Купала, І. Мележ, У. Караткевіч і інш.), у мастацкім вобразе беларускага народа адзначаецца яго гасціннасць, пачуццё гумару, дасціпнасць, шчырасць і высокія маральныя якасці (У. Караткевіч, Я. Брыль, К. Крапіва і інш.), значная роля таксама надаецца гістарычнаму мінуламу беларускага народа (Ул. Арлоў і інш.), яго рэлігійным поглядам (Р. Барадулін), трапнасці народнай мовы, прыказак і прымавак (Я. Брыль і інш.).

У нацыянальным вобразе ірландцаў падкрэсліваецца іх рэлігійная прыналежнасць – каталіцызм як супрацьлегласць англійскаму пратэстантызму, – значнасць рэлігійнага выхавання ў сям’і і адукацыйных установах, музычныя і кавалерыйскія здольнасці, гасціннасць, абвостранае пачуццё нацыянальнай самасвядомасці (Дж. Джойс, А. Мэрдок). У той жа час значнае месца ў нацыянальным вобразе Ірландыі займаюць адмоўныя характарыстыкі – галеча, бруд, як фізічны, так і маральны, песімізм, адсутнасць перспектывы і веры ў лепшае, што, у сваю чаргу, вядзе да масавай эміграцыі і яшчэ больш масавага імкнення да яе, схільнасці да алкагалізму (частыя згадкі пра наведванне пабаў і алкагольныя напоі, папулярныя сярод ірландцаў, – эль, віскі, пунш і інш.), неспрыяльны клімат (Дж. Джойс “Дублінцы”).

Тым не менш, стаўленне навукоўцаў ХХ стагоддзя да месца літаратурнай кампаратывістыкі ў літаратуразнаўстве было і застаецца неадзначным. Адны з іх (В.М. Жырмунскі) адзначаюць літаратурную кампаратывістыку як “метадычны прыём гістарычнага даследавання, што можа прымяняцца з рознымі мэтамі і ў межах розных метадаў” [47, с.67], пра які “не варта, каб пазбегнуць непаразуменняў, гаварыць /.../ як пра асобную навуку са сваім метадам” [47, с.67], іншыя – як асобны метада, што “ёсць толькі развіццё гістарычнага, той жа гістарычны метада, толькі больш часты, паўтораны ў паралельных радах, у выглядзе дасягнення максімальна поўнага абагульнення” [35, с.47] і нават “дысцыпліну часоў постмадэрну і пераацэнкі каштоўнасцей”/ “the discipline of our allegedly postmodern and transvalued times”, “дысцыпліну, што дысцыплінай не з’яўляецца”/ “the discipline that eschews definition of itself as a discipline” [149, с.79], самастойную “гісторыка-літаратурную дысцыпліну”, якая ўваходзіць у склад “навукі пра літаратуру” і судатыкаецца з гісторыяй і

тэорыяй літаратуры, літаратурнай крытыкай і сусветнай літаратурай (Д. Дзіма) [45, с.25], ці нават асобны падыход у межах розных літаратуразнаўчых метадаў (І.К. Горскі) [43].

Няпэўнасць статусу літаратурнай кампаратывістыкі як асобнага інстытута і распаўсюджанасць яе як комплексу ідэй навукоўцы тлумачаць яе міждысцыплінарнасцю (сувязню з тэорыяй перакладу, сацыялогіяй, культуралогіяй, гісторыяй і іншымі навукамі) і нават наддысцыплінарнасцю, адсутнасцю пастаяннага аб'екта даследавання, а таксама ўвагай да абагульненняў і другасных сувязяў [180]. Французскія даследчыкі (П. Брунэль, К. Пішуа, А.-М. Русо) вызначаюць параўнальнае літаратуразнаўства як “метадычную дзейнасць, накіраваную на супастаўленне літаратуры з іншымі выяўленчымі формамі і галінамі ведаў, а таксама на супастаўленне літаратурных з’яў, у тым ліку і супастаўленне тэкстаў, як блізкіх у часе і прасторы, так і далёкіх, не выключаючы – пры ўмове таго, што яны паходзяць з розных культураў і моваў – і такіх, якія належаць да адной традыцыі, з мэтай іх лепшага апісання, зразумення і ацэнкі. Супастаўленне ажыццяўляецца шляхам пошуку сувязяў і аналогіяў, падобнасцяў і ўплываў” [24, с.209-210]. Літаратура з’яўляецца “не прыроднай з’явай, а гістарычнай канструкцыяй”/ “not a natural kind but a historical construct” [146, с.241], таму яе вывучэнне немагчыма без звароту да іншых сфер грамадскага жыцця, у прыватнасці да культуры. Падкрэсліваючы шматпланавасць літаратуразнаўства як навукі, а таксама непарыўную сувязь літаратуры, культуры і псіхалогіі, даследчыкі [24] адзначаюць, што “параўнальнае літаратуразнаўства – гэта аналітычнае апісанне, метадычнае і дыферэнцыйнае параўнанне, сінтэтычная інтэрпрэтацыя міжмоўных і міжкультурных літаратурных феноменаў пры дапамозе гісторыі, крытыкі і філасофіі з мэтай лепей зразумець Літаратуру як спецыфічную функцыю чалавечае свядомасці” [24, с.211]. Гэтую думку развівае і А.М. Весялоўскі, сцвярджаючы, што “гісторыя літаратуры нагадвае геаграфічную паласу, якую міжнароднае права асвятліла як *res nullius*, куды заходзяць /.../ гісторык культуры і эстэтык, эрудыт і даследчык грамадскіх ідэй” [35, с.53]. У адпаведнасці з прыведзенымі вышэй палажэннямі, даследаванне сучаснай літаратуры Беларусі і Ірландыі праводзілася з улікам асаблівасцей гістарычнага развіцця і сучаснага сацыяльна-эканамічнага стану, міфалогіі, мастацкай і побытавай культуры гэтых краін і іх уплыву на літаратуру, у прыватнасці паэзію. Падабенства вышэйзгаданых фактараў абумовіла пакладзеную ў аснову даследавання агульнасць найбольш значных тэматычных ліній і асноўных архетыпаў, адлюстраваных у ірландскай і беларускай паэзіі.

Разгледжаныя вышэй прыклады ілюструюць тэндэнцыю да аб’яднання параўнальнага і супастаўляльнага літаратуразнаўства. На

сучасным этапе размежаванне паміж гэтымі дзвюма катэгорыямі праводзіцца на аснове наступных параметраў [10]:

- Месца ў навуковых даследаваннях. Параўнанне разглядаецца навукоўцамі як метада, што выкарыстоўваецца ў розных галінах літаратуразнаўства: гісторыка-функцыянальным, інтэртэкстуальным і г.д. – і ўяўляе сабой раскрыццё сувязяў паміж нацыянальнымі літаратурамі. Супастаўляльнае літаратуразнаўства класіфікуецца даследчыкамі як самастойная галіна філалагічных даследаванняў.

- Аб'ект даследавання. У якасці аб'екта даследавання параўнальнага літаратуразнаўства даследчыкі вызначаюць кантакты, уплывы, запазычанні, тыпалагічныя аналогіі і падабенства паміж роднаснымі або блізкімі па сваёй культуры і гісторыі народамі (напрыклад, славянскія, германскія, раманскія літаратуры) з мэтай выяўлення заканамернасцяў, што вынікаюць з агульных крыніц або тыпалагічна падобных з'яў і працэсаў. Аб'ектам даследавання супастаўляльнага літаратуразнаўства з'яўляюцца сувязі паміж літаратурамі няроднасных народаў, з асаблівай увагай да адрозненняў і кантрастаў.

Навукоўцы прапаноўваюць розныя вызначэнні прадмета літаратурнай кампаратывістыкі. Гэта і ўзаемасувязі паміж нацыянальнымі літаратурамі, і вывучэнне этапаў, праз якія праходзіць кожная літаратура на шляху свайго станаўлення і развіцця, і вылучэнне агульных прынцыпаў гісторыі літаратуры, і ўніверсальнасць вопыту чалавецтва (сітуацыі, ідэі, эмоцыі, асобы) [180], і “прыватны аспект літаратурных з'яў, /.../ іх суаднясенне /.../ з аналагічнымі ў іншай нацыянальнай сферы” [45, с.29]. Так, А. Дзіма [45] звяртае асаблівую ўвагу на той факт, што прадметам літаратурнай кампаратывістыкі могуць з'яўляцца як міжнародныя сувязі, кантакты, уплывы, запазычанні, тыпалагічныя падабенствы, так і суаднясенне з'яў, што вызначаюцца ў творах, якія напісаны на розных мовах, але належаць да літаратуры адной краіны (літаратура Швейцарыі, Бельгіі, Румыніі, ірландская і англа-ірландская літаратуры), і наадварот (франкамоўная літаратура ў Францыі і Канадзе, англамоўная – у Вялікабрытаніі, Канадзе, ЗША і Аўстраліі, і г.д.). Іншыя літаратуразнаўцы [147] вызначаюць літаратурную кампаратывістыку як комплексную з'яву, якая складаецца з міжлітаратурных сувязяў і працэсаў, што адбываюцца ў кожнай літаратуры на працягу яе станаўлення і развіцця, прадметам якой, адпаведна, з'яўляецца вывучэнне “законаў эвалюцыі сусветнай літаратуры, /.../ што ўяўляе сабой не сукупнасць нацыянальных літаратур, разгледжаных побач у сінхранічным ці дыяхранічным аспекце, і не дасягненні асобных літаратур, а комплекс літаратурных твораў, так ці

інакш узаемаабумоўленых у сваёй эвалюцыі”/ “the evolutionary laws of world literature, /.../ neither the sum total of national literatures side by side, whether in a synchronic or a diachronic order, nor the acquirements of individual literatures, but a complex of literary works, mutually conditioned in some way in their evolution” [147, с.125 – 126]. Такім чынам, прадметам праведзенага даследавання з’яўляецца выяўленне тыпалагічных сыходжанняў паміж ірландскай і беларускай літаратурамі, спосабаў адлюстравання ў іх універсальнага вопыту чалавецтва і аналіз гістарычных, сацыяльна-эканамічных і культурных фактараў, што абумоўліваюць наяўнасць паралелей у эвалюцыі сучаснай ірландскай і беларускай паэзіі, а таксама іх тыпалагічнае падабенства.

Чатыром асноўным аспектам кампаратыўнага даследавання, вылучаным В.М. Жырмунскім [47], адпавядаюць чатыры розныя спосабы выражэння літаратурных узаемасувязяў і падабенстваў:

- Простае супрацьпастаўленне літаратурных з’яў як аснова іншых, больш складаных кампаратыўных даследаванняў;

- Гісторыка-тыпалагічнае параўнанне (канвергенцыя), што вызначае падабенства з’яў, сувязь паміж якімі не абумоўлена падабенствам умоў сацыяльнай эвалюцыі. Рысы гісторыка-тыпалагічнага падабенства паміж літаратурнымі з’явамі, як сцвярджае даследчык, можна прасачыць у іх ідэйным і псіхалагічным змесце, матывах і сюжэтах, сістэме паэтычных вобразаў і сітуацый, асаблівасцях жанравай кампазіцыі і мастацкага стылю;

- Гісторыка-генетычнае параўнанне, што даследуе падабенства з’яў, якое вынікае з генетычнай роднасці літаратур і адпаведных гістарычна абумоўленых агульных уласцівасцяў;

- Параўнанне, што вызначае генетычныя сувязі паміж літаратурамі на аснове культурнага ўзаемадзеяння, уплываў і запазычанняў, абумоўленых гістарычнай блізкасцю нацый і агульнасцю ўмоў іх развіцця.

У якасці асновы кампаратыўнага даследавання літаратуразнаўцы [45; 47; 147; 180] вылучаюць генетычныя (гістарычныя) узаемасувязі (кантакты, залежнасць) і тыпалагічныя падабенствы (паралелізмы), падкрэсліваючы іх непарыўную сувязь і ўзаемаабумоўленасць і нават характарызуючы іх як два аспекты адной і той жа гістарычнай з’явы. У сваю чаргу, генетычныя ўзаемасувязі падзяляюцца даследчыкамі на знешнія (непасрэдныя кантакты паміж пісьменнікамі, спасылкі на тых ці іншыя творы, літаратурна-крытычнае і літаратурна-гістарычнае вывучэнне замежнай літаратуры) і ўнутраныя (агульнасць тэм, ідэй, матываў, вобразаў, сітуацый, мастацкіх сродкаў выразнасці). Унутраныя генетычныя ўзаемасувязі, на думку Д. Дзюрышына, праяўляюцца ў форме

алюзій, запазычанняў, імітацыі, плагіярызму, адаптацыі, перакладаў, пародый, травесці і інш.

Распрацоўка тыпалагічнага метаду ў літаратуразнаўстве пачынаецца ў межах параўнальнай фалькларыстыкі (В.Я. Пропп, В.М. Жырмунскі) [94]. У аснову тыпалагічнага падыходу да параўнальнага вывучэння літаратур – літаратурна-(структурна-)тыпалагічнага падабенства, у межах якога Д. Дзюрышын вылучае сацыяльна абумоўленае і псіхалагічна абумоўленае тыпалагічнае падабенства – пакладзены ўніверсальныя законы сусветнага літаратурнага працэсу, прынцыпы літаратурных аналогій, падабенстваў і разыходжанняў, не абумоўленых наяўнасцю генетычных сувязяў або непасрэдных кантактаў паміж нацыямі (асобныя навукоўцы [24, с.148] адносяць вывучэнне такіх аналогій і супадзенняў да агульнага, а не параўнальнага літаратуразнаўства).

Адначасовае ўзнікненне аналагічных з’яў у літаратурах розных краін навукоўцы [24] тлумачаць наяўнасцю аднолькавых для гэтых краін сацыяльна-эканамічных падзей у сукупнасці з асаблівасцямі лёсу нацыі, яе гістарычнага развіцця, мовы і іншымі фактарамі, што абумоўліваюць узнікненне пэўных адрозненняў ў структуры і характары адзначаных вышэй з’яў, іх нятоеснасць. Напрыклад, сацыяльна абумоўленае тыпалагічнае падабенства ірландскай і беларускай паэзіі (распаўсюджанасць архетыпаў дому, трансфармацыі, чужынца, зварот да міфалагічных і фальклорных сюжэтаў, матываў і вобразаў, побытавай культуры, праблемы сучаснага стану роднай мовы) вынікае з наступных фактараў: працяглая барацьба за нацыянальную і дзяржаўную незалежнасць, вызваленне з-пад уплыву магутнай дзяржавы-суседа, суіснаванне дзвюх рэлігійных канфесій на адносна невялікай тэрыторыі, атаясамліванне рэлігійнай і палітычнай прыналежнасці, абмежаванае ўжыванне роднай мовы і г.д.

Сярод асноўных задач кампаратыўнага літаратуразнаўства даследчыкі [24; 43; 147] вылучаюць наступныя:

- вывучэнне літаратурных сувязяў і, адпаведна, найважнейшых закамернасцяў сучаснага літаратурнага працэсу;
- даследаванне праблемы паходжання мастацкіх твораў;
- вывучэнне кантактаў пісьменнікаў, шляхоў распаўсюджвання твораў, перакладаў;
- выяўленне схаванай, унутранай сувязі твораў;
- вывучэнне генетычнай і тыпалагічнай сутнасці літаратурных з’яў і працэсаў, унутрылітаратурнай і пазалітаратурнай абумоўленасці разнастайных форм іх падабенства;

- даследаванне ўзаемасувязі паміж сацыяльна-ідэалагічнымі, культурнымі і ўласна літаратурнымі з’явамі, каўзальны і дыялектычны аналіз гэтых узаемасувязяў;

- даследаванне ўплыву пэўнага літаратурнага жанра, формы вершаскладання, стылістычных асаблівасцей, літаратурнай тэорыі.

Мы вырашаем гэтыя задачы наступным чынам:

- вывучэнне сувязяў паміж літаратурамі Беларусі і Ірландыі;
- вызначэнне фактараў, што маюць уплыў на сучасную ірландскую і беларускую паэзію;

- даследаванне ўнутрылітаратурнай і пазалітаратурнай абумоўленасці тыпалагічнага падабенства сучаснай беларускай і ірландскай паэзіі;

- даследаванне ўплыву міфалогіі і фальклорных жанраў і іх стылістычных асаблівасцей на творчасць сучасных ірландскіх і беларускіх паэтаў;

- выяўленне ўнутранай сувязі паміж беларускай і ірландскай паэзіяй на ўзроўні тэматычных ліній і архетыпаў;

- вывучэнне ролі творчасці разгледжаных паэтаў у літаратуры Беларусі і Ірландыі.

Кампаратыўнае літаратуразнаўства ўключае даследаванні мастацкіх твораў на ўзроўні тэм, ідэй, літаратурных жанраў і відаў, структурных і стылёвых асаблівасцей і г.д. Методыка групування твораў паводле тэматычнага прынцыпу, прынятая ў даследаванні, распрацоўвалася ў параўнальным літаратуразнаўстве М. Кохам, П. Меркерам, К. Вайсам і інш. [24] У межах тэматычнай сферы дзейнасці кампаратывістаў навукоўцы вылучаюць тры асноўныя метады [48, с.164-165]:

- тэматычныя метады, скіраваныя на распрацоўку тэматычнага сюжэта (рэдукаванне твора да пэўнага матыва, вылучэнне структурных канстант, топасаў);

- гістарычны метад, складанне так званых “храналагічных бібліяграфій” [48, с.165], вывучэнне малавядомых аўтараў і твораў;

- структурныя метады, што акрэсліваюць сувязь паміж пэўнымі тэмамі, непадзельна спалучанымі ў сістэме тэкста, аналізуюць структуру аб’екта даследавання.

Даследаванне тэматыкі літаратурных твораў, увасобленай у выглядзе тэматычных комплексаў, непарыўна звязана з даследаваннем ідэйнага зместу і паэтыкі гэтых твораў і праводзіцца на наступных узроўнях: аўтарская тэматыка ці аўтарскае ўвасабленне тэмы (уражанні ў момант напісання твора, згадкі дзяцінства, несвядомыя працэсы, што кіравалі пісьменнікам), тэматыка эпохі (абумоўленая палітычным, сацыяльным,

літаратурным і мастацкім кантэкстам) і традыцыйная (вечная) тэматыка [48].

Такім чынам, кампаратыўнае вывучэнне літаратур розных краін садзейнічае разуменню ўнутраных узаемасувязяў паміж імі і адначасова самабытнасці і непаўторнасці кожнай з іх. Падобныя даследаванні ўключаюць літаратуру пэўнай нацыі ў кантэкст сусветнай, раскрываюць яе глыбіню і шматграннаць.

1.2 Нацыянальная самасвядомасць як палітычная, сацыялагічная, філасофская і культуралагічная катэгорыя. Гістарычныя ўмовы станаўлення нацыянальнай самасвядомасці ў Беларусі і Ірландыі

Самасвядомасць як філасофская катэгорыя ўяўляе сабой супрацьлеглае пазнанне знешняга свету, усведамленне адзінства і спецыфічнасці “Я” як аўтаномнай існасці. У розныя часы самасвядомасць разглядалася Дэкартам (усведамленне свядомасцю самой сябе), Локкам (самасвядомасць як назіранне над унутраным вопытам, дзейнасцю і спосабамі яе праяўлення), Кантам (суадносіны ўсведамлення знешняга свету і самасвядомасці) [36, с.660].

Самасвядомасць трактуецца як усведамленне ўласных каштоўнасці-сімвалічных асноў, “максімальных сэнсаў” [36, с.660], што вызначаюць асобу, яе веды, магчымасці адносін да свету і да сябе. Гэтая катэгорыя ўключае працэсы самапазнання, самаідэнтыфікацыі, самавызначэння, праяўленне сваіх самаідэнтыфікацый і самавызначэнняў у мінулых жыццёвых і пазнавальных сітуацыях, выяўленне наяўных ведаў і спосабаў працы для вызначэння новых сітуацый, магчымых у будучым. У рамках сацыялогіі самасвядомасць разглядаецца як уласцівая не толькі індывіду, але і сацыяльнай групе, класу, этнасу, грамадству ў цэлым, калі яны ўсведамляюць сябе суб’ектам практычнай і пазнавальнай дзейнасці, а таксама выпрацоўваюць агульныя ідэалы і разуменне ўласнай зацікаўленасці. У гэтым выпадку самасвядомасць разумеюць як адзінства самапазнання, эмацыянальна-каштоўнасных адносін да сябе, самарэгулявання сацыяльных суб’ектаў, што праяўляецца праз іх дзейнасць, паводзіны і камунікатыўныя здольнасці. Унутраным механізмам самасвядомасці выступае сістэма светапоглядаў і ідэалогій.

Нацыянальная самасвядомасць як інтэгратыўная прыкмета нацыі ў розны час разглядалася шматлікімі даследчыкамі, прычым для большасці з іх уласцівым было атаясамліванне паняццяў “нацыянальная

самасвядомасць” і “этнічная самасвядомасць”, прынятае ў стандартным этнаграфічным падыходзе ў дадзенай галіне (працы С.А. Токарава, В.І. Казлова, Ю.В. Бромлея і інш.) [23; 88]. Гісторыя яе вывучэння бярэ пачатак у канцы 40-х гг. XX стагоддзя, калі паняцце “этнічная самасвядомасць” уваходзіць у навуковую літаратуру. У 70 – 80 гг. XX стагоддзя этнічная самасвядомасць вылучаецца як асобны прадмет даследавання [63]. Размежаванне паняццяў “нацыянальная самасвядомасць” і “этнічная самасвядомасць” адбываецца ў навуковых працах канца XX – пачатку XXI стагоддзяў. Так, у дысертацыйным даследаванні М.А. Карыбаевай “Нацыянальная самасвядомасць: філасофска-метадалагічны аналіз” [63] асновай для размежавання выступае матывацыя сацыяльных і палітычных працэсаў. Гэты фактар, па меркаванні даследчыка, не ўласцівы этнічнай самасвядомасці, у той час як нацыянальная самасвядомасць “становіцца рэальнай грамадска-палітычнай сілай”, калі адбываецца “палітызацыя этнічнай самасвядомасці” і на першы план выступае “ідэя нацыянальнай дзяржавы” [63, с.6]. На думку іншых даследчыкаў [88], “нацыянальная самасвядомасць”, у адрозненне ад этнічнай самасвядомасці, не ўключае ў сябе рэлігійную прыналежнасць. Застаецца нявырашаным і пытанне суадносін паняццяў “этнічнае” і “нацыянальнае”. Гэтае пытанне разглядаецца даследчыкамі ў двух аспектах – стадыяльным і структурным [13]. Стадыяльны аспект вызначае “этнічнае” як родавае паняцце ў адносінах да “нацыянальнага”; структурны аспект ураўноўвае гэтыя паняцці, дапускаючы трактоўку “нацыянальнага” як шырэйшага за “этнічнае” на падставе таго, што нацыя як сацыяльнае ўтварэнне спалучае ў сабе этнічныя і сацыяльна-эканамічныя прыкметы.

Нацыянальная самасвядомасць – адначасова філасофская, палітычная, сацыялагічная і культуралагічная катэгорыя, “сукупнасць зносін, традыцый і поглядаў, што адлюстроўвае ўзровень, змест і асаблівасці ўяўленняў нацыянальна-этнічнай супольнасці пра ўласную гісторыю, сучасны стан і перспектывы развіцця, месца і ролю ў сусветным згуртаванні” [22, с.10], комплексная з’ява, у якой арганічна спалучаецца рацыянальнае, усвядомленае, ідэалагічнае і эмацыянальнае, пачуццёвае і псіхічнае. Нацыянальная самасвядомасць як палітычная катэгорыя вызначаецца як “адлюстраванне свядомасці нацыі ці іншай этнічнай групы ў індывідуальнай свядомасці яе членаў, што паказвае вынік засваення апошнімі ўяўленняў пра гістарычны вопыт, стан і перспектывы развіцця свайго народа, яго каштоўнасці і нормы, месца і ролю між іншых народаў, узаемаадносін паміж імі” [118, с.145]. Неад’емнай уласцівасцю нацыянальнай самасвядомасці з’яўляецца “сацыяльна-псіхалагічны настрой, уласцівы пэўнай нацыянальна-этнічнай супольнасці, што

адлюстроўвае яго стаўленне да сваёй гісторыі, культуры, традыцый, а таксама іншых нацыянальна-этнічных супольнасцей” [93, с.482]. У сацыялогіі вылучаюцца індывідуальны і грамадскі ўзроўні нацыянальнай самасвядомасці. Адпаведна з гэтым, нацыянальная самасвядомасць вызначаецца як “індывідуальнае і групавое веданне, разуменне і адчуванне /.../ своеасаблівасці, звязанай з усведамленнем сваёй прыналежнасці да пэўнага этнічнага згуртавання”, “суб’ектыўны бок рэальнага грамадства”, “прадукт сацыялізацыі і вынік засваення індывідам культуры, традыцый і звычаяў свайго народа”, “усведамленне сябе ў якасці носьбіта ўласцівасцяў нацыянальнага характару, што вызначаюць асаблівасці светапогляду, стаўлення да рэчаіснасці, іншых людзей” [14, с.616- 617].

Прыналежнасць паняцця “нацыянальная самасвядомасць” адначасова да сфер філасофіі, паліталогіі, сацыялогіі і культуралогіі адлюстроўваецца ў наступнай дэфініцыі: нацыянальная самасвядомасць – гэта “ўнутрана ўсвядомленая ідэнтыфікацыя асобы са сваёй нацыяй; сістэма яе ўяўленняў пра агульнасць гістарычнага мінулага, сучаснага і перспектывы развіцця, уяўлення пра дасягненні нацыі ў яе цэласнасці і адзінстве; эканамічнае, тэрытарыяльнае, культурна-моўнае і дзяржаўнае адзінства; становішча ў структуры грамадскіх, у тым ліку міжнародных, зносін; усведамленне нацыянальных патрэб, зацікаўленасці, ідэалаў і каштоўнасцей, а таксама духоўнай індывідуальнасці” [88, с.151].

Нацыянальная самасвядомасць – ядро, аснова агульнанацыянальнай свядомасці, што ўяўляе сабой сукупнасць разнастайных поглядаў і адзнак, якія адлюстроўваюць змест, узровень і асаблівасці духоўнага развіцця адпаведнага народа. У сваю чаргу, асновай нацыянальнай самасвядомасці з’яўляецца ўсведамленне ўласнай нацыянальнай (этнічнай) прыналежнасці, гэта значыць, нацыянальная самаідэнтыфікацыя на аснове выяўлення агульнасці мовы, культуры, псіхічнага складу, традыцый, звычаяў як стэрэатыпу паводзін, што абапіраецца на мінулы вопыт, звыклы для прадстаўнікоў пэўнага грамадства ці сацыяльнай групы. Уплыў на працэс станаўлення нацыянальнай самасвядомасці роду заняткаў людзей, іх культурных навыкаў, ступені адукаванасці і ведання сваёй гісторыі адзначае К.М. Хабібуллін, разглядаючы нацыянальную самасвядомасць як “вынік узаемадзеяння і ўзаемаўплыву на чалавека шматлікіх матэрыяльных і духоўных фактараў, а таксама ўзаемадзеяння саміх людзей у маштабе усёй этнічнай суполкі праз камунікацыі, заснаваныя на агульнасці мовы, культурных патэрнаў традыцый і г.д.” [127, с.14-15], уласцівы асобнаму чалавеку ці групе людзей, што адрозніваюцца па сваіх сацыяльных або прафесійных прыкметах, прычым сярод усіх сацыяльных груп даследчык вылучае творчую інтэлігенцыю як найбольш актыўнага носьбіта нацыянальнай самасвядомасці, дзякуючы свайму далучэнню да

стварэння духоўных каштоўнасцей і ў сувязі з гэтым здольнасці больш глыбока ўсвядоміць і асэнсаваць значнасць працэсаў, што адбываюцца ўнутры этнічнай папуляцыі. Менавіта таму прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі заўжды прымалі актыўны ўдзел у грамадска-палітычным жыцці сваёй краіны, у тым ліку і праз стварэнне згуртаванняў, дзейнасць якіх была накіравана на вывучэнне і захаванне гісторыка-культурных каштоўнасцей, роднай мовы, і, адпаведна, фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці свайго народа. Такім чынам, умовай, неабходнай для фарміравання нацыянальнай самасвядомасці, акрамя агульнасці тэрыторыі, эканамічнага жыцця і дзяржаўнай агульнасці, з'яўляецца таксама гісторыка-культурны кантэкст і значныя для ўсёй нацыі падзеі і працэсы, адначасовае ўзаемадзеянне шматлікіх сацыяльных і палітычных фактараў [127].

Нацыянальная (этнічная) самасвядомасць – складаная структурна-функцыянальная сістэма, асноўнымі кампанентамі якой, на думку даследчыкаў [13; 63; 87; 88; 127], выступаюць:

- усведамленне сваёй этнічнай прыналежнасці;
- нацыянальны характар;
- нацыянальная самаідэнтыфікацыя;
- нацыянальныя пачуцці, нацыянальная годнасць і адказнасць;
- усведамленне значнасці нацыянальнай тэрыторыі як важнага фактара існавання нацыі;
- нацыянальная зацікаўленасць;
- свядомае стаўленне да матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей нацыянальнай культуры, гістарычнага мінулага і сучаснасці, роднай мовы;
- уяўленне пра характэрныя рысы свайго этнасу, аўтастэрэатыпы;
- уяўленне пра характэрныя рысы іншых этнасаў;
- уяўленне пра агульнасць паходжання і гістарычнага мінулага членаў этнасу, “сацыяльная памяць”.

Значнасць нацыянальнай самасвядомасці ў жыцці і светаўспрыманні людзей адлюстроўваецца праз яе функцыі [127]:

- функцыя прыстасавання – здольнасць індывіда і этнічнай папуляцыі цалкам прыстасоўвацца да спецыфічных асаблівасцей існавання і жыццядзейнасці, ідэнтыфікаваць сваю нацыянальную прыналежнасць. Адным з вынікаў рэалізацыі гэтай функцыі з'яўляецца стварэнне “рэферэнтнай групы”, мадэлі, з якой прадстаўнікі этнічнай суполкі суадносяць сябе і свае паводзіны;

- ахоўная (рэгулятыўна-ахоўная) функцыя – неабходнасць абароны нацыянальных каштоўнасцей, нацыянальнай годнасці, захавання

традыцый і звычайў, мовы, забяспечвання пераемнасці паміж пакаленнямі ў крытычных сітуацыях, пры наяўнасці пагрозы асіміляцыі;

- каштоўнасна-экспрэсіўная функцыя – эмацыянальнае стаўленне людзей да традыцый і каштоўнасцей сваёй нацыі, імкненне захаваць іх і перадаць наступным пакаленням;

- пазнавальная функцыя – рэтрансляцыя пэўнай сукупнасці ведаў з мінулага ў сучаснасць і будучыню, што садзейнічае фарміраванню ацэначнага стаўлення да сваёй нацыі і іншых;

- функцыя самакантролю і адказнасці – самасцвярджэнне нацыі ў сістэме сусветнай грамадскасці без парушэння праў і свабод іншых нацый.

Гістарычны і сучасны вопыт паказвае, што завостранасць праяў пачуцця нацыянальнай самасвядомасці пры астатніх роўных умовах вышэй у малых народаў, чым у буйных нацый. Рэзкае паскарэнне росту нацыянальнай самасвядомасці часцей за ўсё бывае звязана з узнікненнем рэальнай пагрозы асіміляцыі, згубы самабытнасці пэўнага народа, асабліва ў сувязі са знешняй агрэсіяй, фарсіраванай інтэграцыяй і інтэрнацыяналізацыяй і г.д. і развіццём на гэтай аснове нацыянальных і нацыянальна-вызваленчых рухаў. [118; 127] Агульнасць мовы, гістарычнага лёсу, звычайў, традыцый і культуры з'яўляюцца важнымі крытэрыямі для вызначэння межаў і адметнасцей нацыі як адзінкі грамадства. Таму пры аналізе адлюстравання ідэі нацыянальнай самасвядомасці ў літаратуры мы звяртаем увагу, у першую чаргу, на тэматычныя лініі мовы, гістарычных і культурных працэсаў, разглядаючы народны побыт і светаўспрыманне як праяву апошніх.

Як вядома, сапраўдная гісторыя кожнага народа пачынаецца толькі з усведамлення сваёй адметнасці ад усіх суседніх яму народаў і суполак людзей і працягваецца да тае пары, пакуль не знікне ўласцівая яму здольнасць дыферэнцыраваць сябе ад іншых. Яна існуе датуль, пакуль людзей не пакіне этнічная і нацыянальная самасвядомасць. Пры поўнай яе страце адбываецца расцягванне пазбаўленых нацыянальнай самасвядомасці людзей больш моцнымі суседнімі этнасамі. Асабліва паскоранымі тэмпамі гэтыя працэсы адбываюцца тады, калі перспектыўныя на дадзены момант этнасы маюць шмат агульнага ў культуры і гісторыі з народамі, што знаходзіцца на мяжы згубы сваёй нацыянальнай самасвядомасці. Звычайна цяжка паддаюцца асіміляцыі пры варунках, калі суседнічаюць, уступаюць паміж сабою ў рознабаковыя кантакты народы з непадобнымі, супрацьлеглымі антрапалагічнымі рысамі, напрыклад, славяне і цюркі. Беларусы ж спрадвеку жылі і жывуць на сумежжы з вельмі блізкімі да іх паводле антрапалагічных прыкмет і культуры народамі, і таму пры неспрыяльных акалічнасцях мы даволі

часта адмаўляліся ад сваёй этнічнай прыналежнасці. Узнікалі такія акалічнасці не самі па сабе, а ў выніку свядомай дзейнасці дзяржаўных улад.

Нягледзячы на значную тэрытарыяльную аддаленасць Беларусі і Ірландыі, гэтыя дзве краіны маюць шмат агульнага ў сваім гісторыка-культурным генезісе. У артыкуле “Парадыгматыка агульнага беларуска-ірландскага кантэксту” даследчык Галіна Адамовіч звяртае ўвагу на той факт, што на тэрыторыі сучаснай Беларусі археолагамі былі знойдзены рэшткі кельцкай матэрыяльнай культуры: упрыгожанні, грошы, прадметы побыту, – а таксама на помнікі духоўнай культуры кельтаў, якія знайшлі сваё адлюстраванне ў беларускай перакладной літаратуры, у прыватнасці сюжэты кельцкага паходжання (“Аповесць пра Трышчана” – помнік беларускай перакладной літаратуры XVI ст.) [7, с.72].

Шматлікія беларускія навукоўцы адзначалі наяўнасць значных падабенстваў у гісторыі і культуры Беларусі і Ірландыі. Так, С. Шупа [138] сярод іншых фактараў адзначае значныя моўныя страты, панесеныя ў XX стагоддзі, масавыя эміграцыйныя працэсы, геапалітычны фактар (непасрэднае суседства з больш вялікімі і магутнымі дзяржавамі, крыніцамі палітычнай, культурнай і моўнай агрэсіі), параноўваючы сучаснае становішча Беларусі ў складзе СНД з існаваннем Ірландскай вольнай дзяржавы (Irish Free State) ў складзе Брытанскай Садружнасці.

На падабенства гістарычнага лёсу Беларусі і Ірландыі звяртае ўвагу і Адам Мальдзіс – адзін з вядучых беларускіх літаратуразнаўцаў. Сярод асноўных фактараў, што аб’ядноўваюць гэтыя дзве краіны ён называе той факт, што “права на іх існаванне, дзяржаўнасць ставілася пад сумненне, а часам ставіцца і сёння, больш магутнымі суседзямі” [7, с.10]. Вучоны звяртае ўвагу і на тое, што як Беларусь, так і Ірландыя далі свету шмат таленавітых асоб, але ўсе яны тым ці іншым шляхам увайшлі ў культурную спадчыну іншых нацый. Так, Ірландыя дала сусветнай літаратуры чатырох лаўрэатаў Нобелеўскай прэміі (Б. Шоў, У. Б. Йейтс, С. Беккет, Ш. Хіні), але ўсе яны пісалі на англійскай мове. Тая ж з’ява назіраецца і ў беларускай культуры. Адама Міцкевіча, які нарадзіўся і вырас на Навагрудчыне і ўславіў гэтыя мясціны ў сваёй творчасці, адносяць да польскіх паэтаў; мастак Марк Шагал, родам з Віцебска, пераязджае ў Францыю і набывае сусветную вядомасць як слынный французскі мастак; ураджэнцы Беларусі Шымон Перэс і Менахем Бегін становяцца лаўрэатамі Нобелеўскай прэміі і прэм’ер-міністрамі Ізраіля, праз пэўны час Шымон Перэс становіцца прэзідэнтам гэтай краіны; Тадэвуш Касцюшка – нацыянальны герой Францыі і ЗША; вучоны Ігнат Дамейка праводзіў свае даследаванні ў Чылі. Нават гістарычныя назвы этнасаў – ліцвіны і скоты – з цягам часу замацаваліся за іх суседзямі,

Літвой і Шатландыяй адпаведна [25]. Тым не менш, гістарычнаму вопыту чалавецтва вядомы і шматлікія выпадкі, калі народы не раствараліся сярод іншых, захоўвалі сваё аблічча нават пры такіх умовах, якія, здавалася, не пакідалі ніякіх гарантый на выжыванне. Менавіта гэтую з’яву мы можам назіраць на прыкладзе гісторыі Беларусі і Ірландыі.

Станаўленне беларускай і ірландскай нацыянальнай самасвядомасці прайшло складаны шлях. Сярод яго асноўных этапаў можна вылучыць наступныя [12; 21; 39; 56; 63; 87; 162; 164; 177; 182]:

▪ **Утварэнне дзяржаўнасці.**

У X – XII стагоддзях на тэрыторыі сучаснай Беларусі ўтвараюцца княствы – першыя старажытнабеларускія дзяржавы (Полацкае, Тураўскае, Смаленскае). Яны мелі ўласныя княжацкія дынастыі, сваё веча, межы, адміністрацыю, войска і грашовая адзінкі. На тэрыторыі Ірландыі з’яўленне першых палітычных адзінак (правінцый, кожная з якіх складалася з пэўнай колькасці дробных каралеўстваў) адносяць, паводле розных крыніц, да V – VIII стагоддзяў. Ірландская прававая сістэма вызначала тры ўзроўні каралеўскай улады: уладар аднаго дробнага каралеўства, уладар некалькіх дробных каралеўстваў, кароль правінцыі. У VIII – IX стагоддзях пачынаюцца першыя спробы цэнтралізацыі палітычнай улады і барацьба паміж каралямі асобных каралеўстваў за ўладу на ўсёй тэрыторыі Ірландыі. У IX стагоддзі тэрыторыя Ірландыі падзялялася на дзве часткі – Ле Кін і Ле Мога.

▪ **Пачатак этнічнай самаідэнтыфікацыі.**

Ірландыя на працягу свайго гістарычнага развіцця мела вялікую колькасць назваў (больш за 200) сярод якіх – Хібернія, Эйрэ, Скотыя, Ірын і інш. Назва Ірландыя мае скандынаўскае паходжанне і з’явілася ў IX – X стагоддзях, прычым пэўны час існавала паралельна з назвамі тыпова ірландскага паходжання.

На гэтым этапе на тэрыторыі сучаснай Беларусі лакальныя формы этнічнай самасвядомасці спалучаюцца з фарміраваннем больш шырокіх уяўленняў пра адзінства ўсяго рускага этнасу. Развіццё эканамічных сувязяў прыводзіць да ўмацавання кантактаў паміж рознымі супольнасцямі, што існавалі да XI стагоддзя на ўзроўні племянных аб’яднанняў і паступова набывалі сталыя рысы дзяржаўнасці – княствамі. Ініцыятарам інтэграцыйных працэсаў на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў гэты перыяд выступае Кіеўская Русь. Гэты час вызначаецца з’яўленнем і распаўсюджаннем агульнага этноніма “русіны” (“русы”), уяўлення пра агульнасць паходжання, рэлігіі, мовы (XI – XIII стст.). У значнай меры інтэграцыйным працэсам садзейнічала агульная рэлігія – хрысціянства. Так, існуе меркаванне, што паняцце “рускі” да канца XVI стагоддзя азначала прыналежнасць да праваслаўя, якое, у сваю чаргу, разглядалася

як адна з тыповых уласцівасцяў беларусаў як этнасу. Да XIII стагоддзя даследчыкі адносяць і першыя прыклады ўжывання тапоніма “Белая Русь” у дакладных гістарычных крыніцах (Дублінскі рукапіс).

▪ **Узнікненне нацыянальных асаблівасцей ў мове, духоўнай і матэрыяльнай культуры, што дазваляе гаварыць пра стварэнне асобнага этнасу. Складванне этнічнай тэрыторыі.**

У XIII стагоддзі на палітычнай карце Еўропы з’яўляецца новая дзяржава – Вялікае Княства Літоўскае. У перыяд росквіту ў яго склад уваходзілі тэрыторыі сучаснай Літвы, Беларусі, Украіны, часткова Расіі. Дзяржаўнай мовай ВКЛ, згодна са Статутам 1566 года, была старажытнабеларуская мова. Каля 1570 г. Васіль Цяпінскі перакладае на беларускую мову Евангелле. У гэты час вылучаюцца элементы традыцыйнай культуры беларусаў: прадметы побыту, абрады і абрадавыя песні. У гутарковай мове вылучаюцца асаблівасці, уласцівыя сучаснай беларускай мове (“дзекане”, “аканне”, зацвярдзелыя гукі). Этнічная самаідэнтыфікацыя выражаецца назвамі “русіны” (праваслаўнае насельніцтва) і “літвіны” (“ліцвіны”, “ліцьвіны”) (каталіцкае насельніцтва, пасля – усё шляхецкае саслоўе ВКЛ), уяўленнем аб “вялікай” і “малой” радзіме, усведамленнем агульнасці гістарычнага лёсу.

Заканчэнне перыяду палітычнай раздробленасці ў Ірландыі даследчыкі адносяць да XI стагоддзя, калі вярхоўная ўлада перайшла да караля Брыана Баромэ (Brian Bóroime), прадстаўніка паўднёвай каралеўскай дынастыі, што стала пачаткам стварэння моцнай цэнтралізаванай манархіі.

▪ **Страта дзяржаўнай незалежнасці, зніжэнне ролі мовы этнасу, абвастрэнне этна-рэлігійных адносін, неспрыяльныя ўмовы развіцця культуры.**

У сярэдзіне XVI стагоддзя Вялікае Княства Літоўскае страчвае сваю дзяржаўную незалежнасць (1569 г. – утварэнне Рэчы Паспалітай, 1772, 1793, 1795 – падзелы Рэчы Паспалітай і далучэнне этнічнай тэрыторыі Беларусі да Расійскай імперыі). У гэты перыяд адбываецца стабілізацыя тапоніма “Белая Русь” у вобласці Верхняга Падняпроўя і Падзвіння. Выкарыстанне старажытнабеларускай мовы ў афіцыйным справаходстве забаронена спецыяльным актам (1696). У 1767 г. з дапамогай Расійскай імперыі ствараецца Слуцкая канферэнцыя праваслаўнай шляхты, мэтай якой з’яўляецца ўмяшанне ва ўнутраныя справы Рэчы Паспалітай.

Імкненне царскіх улад інтэграваць этнічную тэрыторыю Беларусі ў Расійскую імперыю выклікала моцныя антырасійскія настроі і актывізацыю нацыянальна-вызваленчага руху (утварэнне Барскай канфедэрацыі ў 1768 г., паўстанні 1830 – 1831 гг., 1863 – 1864 гг., і інш.), што, у сваю чаргу, прывяло да актывізацыі русіфікатарскай палітыкі на

тэрыторыі сучаснай Беларусі (1832 г. – стварэнне пры расійскім урадзе “Асобага камітэта па справах Заходніх губерняў” з мэтай русіфікацыі Беларусі, закрыццё Віленскага ўніверсітэта; 1836 г. – канчатковы пераход на рускую мову навучання; 1839 г. – скасаванне уніяцкай царквы на Беларусі; 1840 г. – спыненне дзеяння статута ВКЛ 1588 г., увядзенне расійскага заканадаўства, з гэтага ж года беларускія тэрыторыі пачынаюць афіцыйна называцца “заходнерускімі”, ужыванне ў афіцыйных дакументах назваў “Беларусь” і “Літва” забараняецца; 1859 г. – забарона выкарыстання лацінкі ў беларускім друку; 1864 г. – забарона размаўляць па-беларуску ў навучальных установах). Існаванне Беларусі наогул адмаўлялася ў публікацыях афіцыйнага прызначэння, а таксама энцыклапедычных даведніках гэтага часу, што выходзілі ў Расійскай Імперыі.

Кардынальныя змены ў гісторыі Ірландыі пачаліся ў другой палове XII стагоддзя. У кастрычніку 1175 года, пасля англа-нармандскага захопу, была заключана Віндзарская дамова, згодна з якой кароль Ірландыі прынёс прысягу каралю Англіі і быў абавязаны збіраць для яго даніну з усёй Ірландыі. Вынікам паступовай каланізацыі Ірландыі стала супрацьстаянне ірландскай і нармандскай арыстакратыі, а таксама шэраг англа-ірландскіх войнаў другой паловы XIII – XIV стагоддзяў, што суправаджаліся паступовай асіміляцыяй англійскіх пасяленцаў у кельцкае асяроддзе. XV стагоддзе вызначаецца гісторыкамі як перыяд “гэльскага адраджэння”. У гэты час уся тэрыторыя Ірландыі, акрамя Пэйл – невялікай англійскай калоніі на ўсходзе, складалася з асобных тэрытарыяльных адзінак, кожная са сваёй адміністрацыйнай сістэмай. Ірландскі парламент (створаны нармандцамі ў 1297 годзе) абвешчае ірландскае заканадаўства як адзінае, што дзейнічае на тэрыторыі Ірландыі, пазбаўляючы, такім чынам, юрыдычнай сілы загады прадстаўнікоў англійскай улады. Быў дазволены гандаль паміж жыхарамі тэрыторый, падпарадкаваных Англіі, і гэламі, адкрыта першая на тэрыторыі Ірландыі вышэйшая навучальная ўстанова – каледж Святой Дзевы.

У другой палове XVI стагоддзя пачынаецца захоп Ірландыі дынастыяй Цюдар, усталяванне англійскай заканадаўчай сістэмы, англіканскай царквы, забарона ірландскай мовы, традыцыйнай ірландскай вопраткі і прычоскі. Вынікам каланізацыі ірландскіх тэрыторый у XVII стагоддзі становіцца з’яўленне новага грамадства (у першую чаргу, на поўначы Ірландыі), пратэстантаў, выхадцаў з Англіі і Шатландыі. Палітычная барацьба знайшла сваё адлюстраванне ў рэлігіі: павелічэнне колькасці пратэстантаў у парламенце, канфіскацыя зямельных надзелаў каталікоў – і ў эканамічнай сітуацыі (абмежаванне ірландскага экспарту). Англа-ірландская вайна 1689 – 1691 гг. прывяла да прыняцця шэрагу антыкаталіцкіх “пенітэнцыярных законаў” (“penal laws”): забарона

прымаць удзел у працы парламента, займаць дзяржаўныя пасады, займацца юрыдычнай практыкай, мець афіцэрскае званне, купляць зямлю ці арэндаваць яе больш за 31 год. Вынікам далейшай барацьбы каталіцкага насельніцтва за свае правы, нягледзячы на тое, што ў 80-я гг. XVIII стагоддзя Ірландыя стала незалежным каралеўствам (на чале якога, аднак, стаяў намеснік англійскага караля) з уласнай паштовай сістэмай, банкам, мытняй, судамі і сталіцай, стала падпарадкаванне Ірландыі брытанскаму парламенту (1720 – 1783 гг.), увядзенне ў 1765 годзе першага закона “Аб часовым спыненні заканадаўчых гарантый” (“suspension act”), поўнае аб’яднанне брытанскага і ірландскага парламентаў у 1798 годзе і падпісанне ў 1800 годзе Саюзага дагавора, паводле якога ў студзені 1801 года Ірландыя ўвайшла ў склад Аб’яднанага каралеўства.

▪ **Абвастрэнне пачуцця нацыянальнай ідэнтычнасці народа. Стварэнне нацыянальна-палітычных рухаў і партый, уласных сродкаў масавай інфармацыі, вылучэнне нацыянальных лідараў. Распрацоўка перспектыўнай праграмы развіцця дзяржавы. Пачатак барацьбы лідараў нацыянальных рухаў і партый за месцы ў парламенце.**

Асноўныя падзеі XIX стагоддзя ў гісторыі Ірландыі былі звязаны з імкненнем вярнуць страчаную незалежнасць. Гэтае імкненне праяўлялася двума шляхамі – канстытуцыйным, праз увядзенне самакіравання (“home-rule”), і рэвалюцыйным (паўстанне “Маладой Ірландыі” (“Young Ireland”) у 1848 годзе і Феніанскі рух у 1860-я гг.).

Станіслаў Рудовіч адзначае ў сваім артыкуле “Ірландзкі рух за незалежнасць і беларускае адраджэнне першае чвэрці XX ст.: паралелі, кантакты, уплывы” [110], што пачатак XX стагоддзя і ў гісторыі Беларусі, і ў гісторыі Паўночнай Ірландыі быў адметны прыкметнай актывізацыяй нацыянальна-кансалідацыйных працэсаў. Гэта выявілася ў імкненні абедзвюх краін да самастойнага дзяржаўнага быцця і з’яўленні на гістарычнай арэне новых грамадска-палітычных рухаў і арганізацый.

У пачатку XX стагоддзя адбываецца распаўсюджванне этноніма “беларусы”, замацаванне паняццяў “беларуская мова, тэрыторыя, гісторыя, культура”, што, у сваю чаргу, аказвае станоўчы ўплыў на развіццё этнічнай самаідэнтыфікацыі беларусаў. Напрыканцы XIX – у пачатку XX стагоддзя актыўна развіваецца беларускі і ірландскі друк: у Беларусі пачынае выходзіць часопіс “Гоман” (1882), газеты “Наша доля” і “Наша ніва” (1906) і інш., у Ірландыі – газеты “Ірландская воля” (“Irish Freedom”), “Рэспубліка рабочых” (“Workers’ Republic”). У 1906 годзе адкрываецца першае легальнае беларускае выдавецтва “Загляне сонца і ў наша аконца”.

У 1902-1903 годзе ўзнікла першая беларуская нацыянальна-палітычная партыя – Беларуская рэвалюцыйная грамада, пазней перайменаваная ў Беларускую сацыялістычную грамаду [110].

На мяжы XIX – XX стагоддзяў у Ірландыі адбываюцца значныя аграрныя пераўтварэнні. Раней тры чвэрці зямлі магнатаў знаходзілася ў арэндзе сялян. Становішча кардынальна змянілася, калі англійскі парламент прыняў шэраг законаў на карысць арандатараў, вынікам чаго стала аграрная рэформа 1904 – 1914 гадоў – скарачэнне ў Ірландыі абшарніцкага землеўладання і павелічэнне колькасці сялян-уласнікаў. Гэтай рэформе папярэднічала працяглая барацьба ірландскага народу за зямлю і нацыянальную незалежнасць, адной з праяў якой стала стварэнне Ірландскай нацыянальнай зямельнай лігі. Падзеі гэтага часу знайшлі водгук і на Беларусі, у прыватнасці ў артыкуле, змешчаным у газеце “Наша Ніва” напачатку 1908 года, дзе падрабязна разглядаліся перадумовы, сутнасць і наступствы рэформы.

Але не толькі ў вачах грамадоўцаў, згуртаваных вакол “Нашай Нівы”, Ірландыя выглядала ўзорам наспелых змен. Да гістарычнага досведу гэтай краіны неаднаразова звяртаўся, напрыклад, беларускі дзеяч Раман Скірмунт. У польскамоўнай брашуры “Голас мінуўшчыны і патрэба моманту” (1905) Р.Скірмунт імкнуўся давесці мясцовай спаланізаванай шляхце, што паводле паходжання і гістарычнага лёсу яна ўяўляе сабой адзінае цэлае з тутэйшым насельніцтвам, не зважаючы на адрозненні ў мове. У якасці прыкладу ён прыводзіў ірландцаў: “Значная большасць іх [ірландцаў] размаўляе па-англійску, меншасць захавала кельцкую мову; тым не менш нацыянальная еднасць застаецца непарушнай” [110, с. 116]. Адной з характэрных праяў развіцця беларускай і ірландскай нацыянальнай самасвядомасці ў пачатку XX стагоддзя быў так званы “культурны нацыяналізм”/ “cultural /.../ nationalism” [164, с.140], які знайшоў сваё адлюстраванне ў палітыцы “дэанглізацыі” і, адпаведна, “дэрусіфікацыі” ў гэтых краінах.

У XIX стагоддзі ў Ірландыі ствараюцца такія грамадскія арганізацыі як Гэльская Ліга, Ірландскае літаратурнае грамадства, Ірландскае рэспубліканскае братэрства (Феніанскі рух), Нацыянальная Рада і іншыя. У 1905 годзе на з’ездзе Нацыянальнай Рады была выпрацавана наступная праграма: аднавіць ірландскую канстытуцыю 1782 года, якая давала Ірландыі права на ўласны самастойны парламент; скасаваць Саюзны дагавор 1800 года з Англіяй; садзейнічаць развіццю ірландскай прамысловасці і гандлю. Квінтэсенцыя такой лініі паводзін выказвалася ў лаканічным выслоўі “Шын Фэйн” (“Sinn Féin” – “Мы самі”). Прыкладна з 1906 года гэты лозунг замацаваўся ў якасці назвы новага руху, які перарос у самастойную партыю.

Падабенства ўмоў, у якіх даводзілася дзейнічаць ірландскім шынфэйнерам і беларускім грамадоўцам, блізкасць іх мэт спрыялі абуджэнню ўзаемнай цікавасці адной партыі да другой. Таму была пэўная логіка ў тым, што праз нейкі час абставіны звялі разам іх прадстаўнікоў. Паводле згадак у розных крыніцах, сустрэча адбылася ў перыяд з 1905 па 1920 год у Фінляндыі, на з'ездзе прадстаўнікоў сацыялістычных партый. Ад Беларусі ў ёй прымаў удзел Іван Луцкевіч [42].

Адным са шляхоў адраджэння ірландскай нацыянальнай культуры было развіццё нацыянальнай адукацыйнай сістэмы. Прыкладам гэтага можа служыць Рабочы адукацыйны рух, распачаты Гэльскай Лігай. Мэтай гэтага руху было павышэнне інтэлектуальнага, сацыяльнага і маральнага ўзроўню ірландцаў, іх зацікаўленасці ва ўласнай культурнай спадчыне праз заняткі ірландскай мовай, гісторыяй, танцамі, арганізацыю штогадовых фестываляў ірландскай мовы і культуры. На момант заснавання Лігі ў 1893 годзе толькі шэсць кніжак былі выдадзеныя на ірландскай мове, большая частка яе носбітаў была непісьменнай. Але ўжо праз год Ліга выпусціла 50 тысяч падручнікаў. Колькасць людзей, зарэгістраваных у класах па вывучэнні ірландскай мовы, налічвала тысячы чалавек. Паступова нацыянальны рух набываў масавае значэнне. Лісты і бандэролі адрасаваліся на роднай мове, і калі адзін з гандляроў быў выкліканы ў суд за тое, што напісаў на фургоне сваё імя па-ірландску, яго абаронцам быў малады Патрык Пірс, будучы кіраўнік паўстання 1916 года [164].

Праблема статусу ірландскай мовы дайшла да брытанскага парламента, дзе ў Палаце прадстаўнікоў у 1899 годзе абмяркоўвалася пытанне аб увядзенні ірландскай мовы ў лік школьных прадметаў. Адным з аргументаў супраць гэтай прапановы быў недахоп свецкай літаратуры на ірландскай мове. Тым не менш, да 1906 года ірландская мова была ўведзена ў школы як мова выкладання, а таксама як самастойная дысцыпліна. У 1909 годзе ірландскую мову сталі вывучаць і ў Нацыянальным універсітэце.

▪ **Перамога лідараў нацыянальна-культурных згуртаванняў на парламенцкіх выбарах, іх удзел у стварэнні органаў кіравання. Стварэнне атрыбутаў нацыянальна-дзяржаўнай улады, у тым ліку ўзброеных сіл.**

Абставіны наступнага дзесяцігоддзя не спрыялі непасрэдным кантактам беларускіх і ірландскіх патрыётаў. Беларусь знаходзілася пад уціскам царскай рэакцыі, а Ірландыя апынулася на парозе грамадзянскай вайны.

У стаўленні беларусаў і ірландцаў да падзей у свеце, у прыватнасці да Першай сусветнай вайны, таксама назіраецца пэўнае падабенства. Шынфэйнеры, чый уплыў у Ірландыі ў гэты час прыкметна ўзрос, аб'явілі

аб нейтралітэце ірландцаў у канфлікце, што іх не датычыўся і быў выкліканы (паводле ацэнкі шынфэйнераў) гандлёвым саперніцтвам Англіі і Германіі. Партыя “Шын Фэйн” скіравала свае намаганні на тое, каб стварыць у Ірландыі самастойны ўрад і дамагчыся доступу Ірландыі як асобнай дзяржавы на пасляваенную мірную канферэнцыю. У гэты час у Ірландыі існаваў шэраг прыватных армій – Ольстэрскія валанцёры, Ірландскія валанцёры, Грамадзянская армія і Ірландскае рэспубліканскае братэрства (ІРБ). Калі пачалася вайна, ІРБ, чые ўдзельнікі стаялі на чале Ірландскіх валанцёраў, і Грамадзянская Армія пад кіраўніцтвам Джэймса Коналі, запланавалі сумеснае паўстанне (Велікоднае паўстанне 1916 года). Адным з найбольш значных вынікаў Велікоднага паўстання стаў рост папулярнасці “Шын Фэйн”, якая ў снежні 1918 года атрымала 73 месцы ў парламенце Аб’яднанага каралеўства. Аднак дэпутаты-шынофэйнеры не паехалі ў Лондан, а сабраліся ў Дубліне і ў студзені 1919 года абвясцілі сябе ірландскім парламентам, прынялі Дэкларацыю незалежнасці і выбралі са свайго асяроддзя ўрад Ірландскай рэспублікі. У адказ на гэта кіруючыя колы Брытанскай імперыі накіравалі супраць Ірландскай рэспублікі шасцідзiesiąцітысячнае рэгулярнае войска, у той час як створаная з ірландскіх валанцёраў Ірландская Рэспубліканская Армія налічвала толькі каля 15 тысяч чалавек. Вынікам англа-ірландскай вайны 1919 – 1921 гг. стала стварэнне Ірландскай вольнай дзяржавы [Irish Free State] (1922, з 1949 года – Ірландская рэспубліка) і адыход Паўночнай Ірландыі да Каралеўства Вялікабрытаніі і Паўночнай Ірландыі [164].

У сваю чаргу, беларускія адраджэнцы таксама ацэньвалі вайну, развязаную магутнымі імперыямі ў барацьбе за сусветнае панаванне, як чужую свайму народу. Адначасова яны ўсведамлялі, што вайна можа перайначыць усю палітычную карту Еўропы і адкрыць больш шырокія перспектывы для недзяржаўных нацый, магчымасць сцвердзіцца пасля вайны ў якасці самастойнай дзяржаўна-эканамічнай адзінкі. Беларускі нацыянальна-вызваленчы рух значна ўзмацніўся падчас рэвалюцыі 1917 года, яго накіраванасць на стварэнне ўласнай дзяржавы з правам прадстаўніцтва на міжнароднай мірнай канферэнцыі атрымала значную падтрымку [110]. Паспяховым завяршэннем нацыянальна-вызваленчага руху на тэрыторыі Беларусі стала ўтварэнне 25 сакавіка 1918 года ўласнай дзяржавы, Беларускай Народнай Рэспублікі (існавала да 1919 года) з уласнымі атрыбутамі дзяржаўнасці – сцягам, гербам і канстытуцыяй. Беларуская мова набывае статус дзяржаўнай.

20-я гады ХХ стагоддзя адзначаны ў гісторыі Беларусі і Ірландыі абвастрэннем барацьбы за дзяржаўную незалежнасць і захаванне нацыянальнай ідэнтычнасці. У 1921 – 1937 гг. у Заходняй Беларусі дзейнічае Таварыства беларускай школы (ТБШ), у 1922 годзе пачынае

сваю дзейнасць Інбелкульт (Інстытут беларускай культуры). У гэты час узмацняюцца літаратурныя і мастацкія кантакты паміж Беларуссю і Ірландыяй. Віленскія газеты “Наша Ніва”, “Беларускі зван”, “Новае жыццё”, часопіс “Наш сцяг” друкуюць артыкулы, прысвечаныя актуальным праблемам тагачаснай Ірландыі, у савецкі перыяд у беларускім літаратуразнаўстве з’яўляюцца артыкулы, прысвечаныя праблемам ірландскай літаратуры (Ю. Дворкіна “Джойс і яго ‘Уліс’”), але з сярэдзіны 30-х гадоў XX стагоддзя гэтыя даследаванні былі спынены на дзесяцігоддзі.

Неаднолькавае стаўленне Беларусі і Ірландыі да падзей другой сусветнай вайны абумоўліваецца рознасцю іх палітычнага стану на той час. Беларусь, што ўваходзіла ў склад Савецкага Саюза, далучылася да вайны на яго баку, у той час як Ірландыя захоўвала падкрэслены нейтралітэт, адмовіўшыся прымаць удзел у вайне на баку Вялікабрытаніі.

Цікавасць беларусаў да ірландскай культуры, у прыватнасці літаратуры, была адноўлена ў 1990-х гг., пасля атрымання Беларуссю статусу незалежнай дзяржавы. Выходзяць з друку і перакладаюцца на беларускую мову творы Дж.Джойса, У.Б.Йейтса, Ш.Хіні, Шона О’Кейсі і інш. Пытанні ірландскай літаратуры і культуры займаюцца шматлікія даследчыкі, сярод якіх – Л.Баршчэўскі, В.Буйвал, Э.Садаўнічы, У.Самойла. Ствараецца таварыства “Беларусь – Ірландыя”, асноўным напрамкам дзейнасці якога становіцца пашырэнне культурных узаемасувязяў паміж дзвюма краінамі.

Нельга не адзначыць і ролю беларускіх і ірландскіх эмігрантаў у развіцці і падтрымцы нацыянальнай самасвядомасці свайго народа. У ЗША былі створаныя беларуская і ірландская дыяспары, паміж якімі мелі месца пастаянныя кантакты і супрацоўніцтва.

Значэнне вывучэння і даследавання падабенстваў гістарычна-культурных працэсаў у Беларусі і Ірландыі вельмі слушна зазначыў беларускі філосаф і публіцыст Уладзімір Самойла: “Тое, што дзеецца цяпер паміж Ірландыяй і Ангельшчынай, павінна цікавіць кожнага сьвядомага беларуса як яго ўласная кроўная справа, як справа яго роднага народу” [110, с.121]. У гістарычных лёсах абедзвюх краін, нягледзячы на геаграфічную аддаленасць, шмат унутранага падабенства, усведамленне якога дапамагае кожнай з нацый лепш зразумець уласнае месца ў сусветнай прасторы.

1.3 Праблема нацыянальнай самасвядомасці ў сучасным літаратуразнаўстве

Кампаратыўны аналіз літаратур розных краін немагчымы без даследавання своеасаблівасці кожнай з іх, усведамлення і адлюстравання нацыяй самой сябе, уласнага светапогляду і светаадчування, таму што “мастацтва не можа не быць увасабленнем нацыянальнай свядомасці” [130, с.4]. Вывучэнне шляхоў адлюстравання нацыянальнай самасвядомасці ў беларускай і замежных літаратурах адбывалася праз розныя яе ўвасабленні: архетып Бацькаўшчыны (Г. Бутырчык), нацыянальны характар (В. Уткевіч), актыўная пазіцыя “ўспрымаючай літаратуры” [43, с.123] пры знаёмстве з замежнай літаратурай праз арыгіналы і іншамойныя пераклады, рэцэпцыя творчасці замежных пісьменнікаў у беларускім літаратуразнаўстве і мастацкай літаратуры (У. Чарота) і г.д.

Беларусь і Ірландыя ўяўляюць сабой вельмі прыдатную для такога аналізу глебу, бо паралелі ў гістарычным развіцці гэтых краін абумоўліваюць падабенства літаратурных і культурных працэсаў у іх. Шматлікія навукоўцы (сярод іх – Ю. Каліна, М. Галдзянкоў, С. Шупа) называлі Ірландыю “люстэркам беларускай гісторыі” [153, с.6], тым самым падкрэсліваючы цесную сувязь гэтых дзвюх краін. Адам Мальдзіс адзначае тыпалагічнае падабенства і сімвалічную агульнасць беларускай і ірландскай культур. Асаблівую ўвагу на падабенства беларускай і ірландскай сімвалікі звяртае і мастацтвазнаўца В. Буйвал. Сярод асноўных сімвалаў ён называе кнігу (для Беларусі гэта Біблія Скарыны), крыж, музычныя інструменты (арфа для Ірландыі, скрыпка і жалейка для Беларусі) [26]. Адам Мальдзіс развівае гэтую думку, дадаючы да пераліку беларускіх сімвалаў крыж Ефрасінні Полацкай (чым праводзіць яшчэ адну паралель паміж Беларуссю і Ірландыяй) і цымбалы, як і ірландская арфа, струнны музычны інструмент [86].

Сувязі паміж ірландскай і беларускай літаратурай, у прыватнасці кельцкай і славянскай міфалогіяй, адзначае даследчык славянскага эпасу Ю. Смірноў. “Англасаксонскі ‘Беавульф’ (што, дарэчы, часткова паходзіць з кельцкай традыцыі), ісландскія “Старэйшая Эда”, “Малодшая Эда”, “Спеў пра нібелунгаў” /.../ пры ўсёй сваёй своеасаблівасці і непаўторнасці /.../ маюць такія падабенствы са славянскімі эпічнымі спевамі пераважна на ўзроўні сюжэтаў і матываў, якія немагчыма зразумець як запазычанне са славянскага або германскага боку. /.../ Гэта дазваляе разглядаць падобныя да славянскіх сюжэты і матывы, што ўтрымліваюцца ў згаданых вышэй германскіх помніках, як формы, што паходзяць ад агульнагерманскай фальклорнай традыцыі, безумоўна роднаснай агульнаславянскай” [115, с.36].

Праблема адлюстравання нацыянальнай ідэі ў беларускай і ірландскай літаратуры знайшла даволі шырокі водгук у сучасным літаратуразнаўстве.

Так, у сваёй манаграфіі “Вынаходзячы Ірландыю” (“Inventing Ireland”) Дэклан Кіберд сцвярджае, што яго асноўнай задачай было “прасачыць сувязі паміж высокім і масавым мастацтвам на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў да і пасля атрымання незалежнасці і разгледзець вядомыя шэдэўры ў больш шырокім сацыяльным кантэксце, з якога яны і выйшлі”/ “to trace the links between high art and popular expression in the decades before and after independence, and to situate revered masterpieces in the wider social context, out of which they came” [164, с.3]. Даследчык будзе сваю працу такім чынам, што главы, прысвечаныя палітычнай і культурнай гісторыі краіны, сацыяльным працэсам, нацыянальнай культуры і дзейнасці Гэльскай Лігі, чаргуюцца з дэталізаваным аналізам асноўных літаратурных напрамкаў і твораў адпаведнага перыяду. Дэклан Кіберд праводзіць аналіз праблемы двухмоўя ў Ірландыі, дзейнасці Гэльскай Лігі, накіраванай на адраджэнне роднай мовы, падкрэслівае непарыўную сувязь паміж гістарычнымі падзеямі і культурай, у прыватнасці, літаратурай. Ён звяртае асаблівую ўвагу на той факт, што на працягу многіх стагоддзяў Ірландыі адводзілася роля лабараторыі для эксперыментаў, фантастычнай мясцовасці, дзе яшчэ можна было сустрэць эльфаў і іншых міфічных істот. Менавіта таму сярод найбольш значных падзей у гісторыі Ірландыі даследчык вылучае паўстанне 1916 года – “сцверджанне прагрэсіўнай эліты, што прыйшоў час пакласці канец стэрэатыпам”/ “an assertion by a modernizing elite that the time had come to end such stereotyping” [164, с.1].

Адна з праблем, што закранае Д. Кіберд у сваёй манаграфіі, – паняцце нацыяналізму і яго праяўленне ў розных культурах. Крытык сцвярджае, што ў краінах Заходняй Еўропы праблема нацыяналізму ўздымаецца тымі, хто хоча абараніць існуючы стан грамадства, у той час для ўсходняй Еўропы і былых калоній гэта імпульс да змены існуючага ладу.

У працах “Літаратурная гісторыя Ірландыі” Д. Хайда [161] і “Літаратурная традыцыя Ірландыі” Дж. І. Кэрвіна Уільямса і Патрыка Форда [145] аналізуецца працэс станаўлення і развіцця ірландскай літаратуры з яе зараджэння да XVIII [161]/XX [145] стагоддзя. Даследаванне Дугласа Хайда прысвечана гісторыі кельцкай групы моў, з’яўленню пісьменства, друідызму як тыпова ірландскай з’явы, гістарычным падзеям, што паскаралі ці запавольвалі развіццё ірландскай літаратуры, адлюстраванню нацыянальных асаблівасцей ірландцаў у рэлігійных (гімны, прамовы Св. Патрыка, рэлігійныя вершы) і міфалагічных тэкстах (сагі, цыклы міфаў), паэзіі бардаў, вершах Ашына,

паэзіі і прозе XVII – XVIII стст. Асобная ўвага надаецца працэсу станаўлення і развіцця гутарковай ірландскай мовы. У прадмове да кнігі аўтар падкрэслівае, што яго праца прысвечана выключна ірландскамоўнай літаратуры і не закранае творчасць англамоўных аўтараў ірландскага паходжання, адносячы апошніх да прадстаўнікоў англійскай літаратуры. Падобнага падыходу прытрымліваюцца і аўтары “Літаратурнай традыцыі Ірландыі”. У працы разглядаюцца шляхі адлюстравання нацыянальнай ідэі ў ірландскай літаратуры: шырокае выкарыстанне тапонімаў у мастацкіх творах, спалучэнне паганскага і хрысціянскага ўплываў, вызначальная роля бардаў у станаўленні ірландскай паэзіі, б’ольшая, у параўнанні з іншымі заходнееўрапейскімі народамі, зацікаўленасць ірландскамоўнага насельніцтва ў сваёй літаратуры, павага да апавядальнікаў і бардаў, адлюстраванне вобраза “ідэальнага ірландца” ў гераічнай літаратуры, яе тыповыя персанажы і месца дзеяння, старажытныя звычаі і традыцыі, што сведчаць пра глыбокае разуменне ірландцаў сваёй сувязі з роднай зямлёй і патрэбы ў захаванні яе незалежнасці (абрад заключэння шлюбу паміж каралём і зямлёй, тыповы для V – VI стст., а таксама заключэнне шлюбу паміж каралём і незалежнасцю як элемент інаўгурацыйнага абраду XII стагоддзя), усведамленне значнасці захавання роднай мовы для існавання нацыі: “народ без мовы – толькі палова нацыі”/ “a people without its language is but half a nation” [145, с.8]. Значная ўвага надаецца аналізу стылістычных асаблівасцей розных жанраў старажытнай ірландскай літаратуры: эпічных форм, гераічнай паэзіі, рытмічнай арганізацыі традыцыйнай ірландскай паэзіі.

Асобна разглядаюцца літаратурныя і грамадскія працэсы, што мелі месца ў Ірландыі ў перыяд абвастрэння пачуцця нацыянальнай самасвядомасці (канец XVIII – першая палова XIX стст.) і падчас нацыянальнага адраджэння (сярэдзіна XIX – пачатак XX стст.): стварэнне разнастайных арганізацый, дзейнасць якіх была накіравана на захаванне і папулярызацыю ірландскай мовы і культуры, укладанне анталогій ірландскай паэзіі, песні, фальклору, выданне кніг, прысвечаных гісторыі і культуры Ірландыі, развіццё ірландскай нацыянальнай прозы, паэзіі, драматургіі і літаратурнай крытыкі. Даследчыкі падкрэсліваюць складанасць і неадназначнасць літаратурнага працэсу, што меў месца ў Ірландыі ў сярэдзіне XIX – пачатку XX стст. – стварэнне стандартнага варыянта ірландскай мовы і ўплыў дыялектаў, зварот да фальклору як крыніцы мастацкай творчасці і імкненне вывесці ірландскую літаратуру на ўзровень сусветнай, заахвочванне мясцовых пісьменнікаў і праблема мастацкай вартасці ірландскамоўнай літаратуры.

Шляхі адлюстравання ідэі нацыянальнай самасвядомасці ў ірландскай літаратуры цікавілі і расійскіх літаратуразнаўцаў. Так, аўтар

шматлікіх крытычных артыкулаў і некалькіх манаграфій А.П. Саруханян разглядае сучасную ірландскую літаратуру ў кантэксце асноўных гісторыка-культурных і палітычных працэсаў, што адбываліся ў краіне (вызваленчы рух пачатку ХХ стагоддзя, Ольстэрскі крызіс і г.д.). Даследчыца адзначае паэзію як першы жанр, што перадаваў тагачасныя падзеі і настроі. У сваёй манаграфіі “Объятия судьбы: прошлое и настоящее ирландской литературы” [114] А.П. Саруханян прыводзіць прыклады ўплыву нацыянальнай ідэі на развіццё кожнага з жанраў: паэзіі (Т. Кінсэла, Дж. Монтэгу, Ш. Хіні), прозы (Ш. О’Фаолейн, Дж. Планкетт, Дж. Бэнвілл і інш.) і драматургіі (Б. Фрыл і інш.). Вылучаюцца наступныя характэрныя рысы, уласцівыя ірландскай літаратуры як сродку адлюстравання ідэі нацыянальнай самасвядомасці:

- рамантызацыя і міфалагізацыя мінулага;
- аб’яднанне традыцыйнай і сучаснай ірландскай культуры;
- насычанасць тапонімамі, што з’яўляецца адметнасцю ірландскамоўнай паэзіі;
- аўтабіяграфічнасць паэзіі;
- актуальнасць праблемы статуса роднай мовы як сімвала нацыянальнай незалежнасці;
- стварэнне партрэтаў тыповых прадстаўнікоў сваёй нацыі, падкрэсліваючы адметнасці іх знешнасці і характару;
- суб’ектыўнасць і ацэначны характар апісання сваёй краіны і яе жыхароў, цесная сувязь паміж унутраным светам персанажаў і знешняй палітычнай сітуацыяй, на фоне якой адбываецца дзеянне;
- глыбокі псіхалагізм у адлюстраванні гістарычных падзей і стаўлення людзей да сваёй нацыянальнай і рэлігійнай прыналежнасці.

Праблема адлюстравання ідэі нацыянальнай самасвядомасці ў ірландскай літаратуры закраналася і іншымі расійскімі літаратуразнаўцамі (Н. Празорава, Т. Міхайлава, Е. Геніева і інш.) [55].

Нельга не адзначыць і цікавасць англамоўнай літаратурнай крытыкі да беларускай літаратуры. Адным з найбольш вядомых яе даследчыкаў з’яўляецца прафесар Лонданскага ўніверсітэта А. Макмілін. У 1999 годзе ў выдавецтве “Böhlau” выйшла яго кніга “Беларуская літаратура 50-х – 60-х гадоў”. Аўтар разглядае творчасць такіх беларускіх паэтаў і пісьменнікаў, як С. Дзяргай, А. Куляшоў, П. Панчанка, М. Танк, Я. Скрыган, І. Шамякін, В. Быкаў і інш. Але А. Макмілін не абмяжоўваецца выключна вышэйназваным перыядам. У прадмове да кнігі ён робіць кароткі агляд літаратуры, што папярэднічала гэтаму часу.

Значную ўвагу беларускай літаратуры надае і англійская перакладчыца В. Рыч. У 1971 годзе пад загалоўкам “Як вада, як агонь” (“Like Water, Like Fire”) яна выдае англамоўную анталогію беларускай

паэзіі, пачынаючы з 1828 года. У 1982 годзе ў Лондане выходзіць зборнік твораў А. Гаруна, М. Багдановіча і З.Бядулі “Снуецца зданяў рой” (“The Images Swarm Free”).

Прафесар Інстытута Усходняй Еўропы ў Рыме У. Шчэбедзеў на пачатку 20-х гадоў XX стагоддзя звяртае ўвагу на падабенства і адрозненне паміж менталітэтам беларусаў і іншых народаў, адзначаючы, што “надзелены дарам мастацкай інтуіцыі і паэтычнай фантазіі, ён [беларус] блізкі іншым усходнім народам. Але ў адрозненне ад тых жа народаў Усходу беларусы валодаюць сапраўды заходняй актыўнасцю” [41, с.328]. Крытык падкрэслівае, што беларусам не ўласцівы выключная сузіральнасць, пасіўная імітацыя і сляпое перайманне. Усё, з чым яны сутыкаюцца, дае ім поле актыўнай дзейнасці.

Вызначаючы месца беларусаў сярод іншых народаў, беларускі літаратуразнаўца У. Гніламёдаў заўважае, што гэтая нацыя не перажыла эпохі сярэднявечча (у еўрапейскім плане), што яе дух не спірытуалізаваўся, не дасягнуў асабліва абстрактнага ўзроўню духоўнасці, што мастацкаму мысленню і этнічнай свядомасці беларусаў не ўласцівы чыстая спірытуальнасць і чыстая разважлівасць, а ўласцівы дуалізм, які прызнае субстанцыяльнае значэнне матэрыі і духу [40].

Стаўленне крытыкі да праяў нацыянальнай ідэі ў літаратуры не было аднастайным. Некаторыя навукоўцы робяць акцэнт на тым, што літаратура павінна ўвесь час рухацца наперад, а не імкнуцца падкрэсліваць свае вытокі. Так, А. Аркуш у артыкуле “Лібералізацыя культурнага жыцця Беларусі. Шлях да вольнае літаратуры” сцвярджае, што “вяртання назад ня будзе, вяртанне назад згубнае, вяртанне назад – здрада Беларусі” [11, с.5]. У гэтым жа артыкуле паэт спасылаецца на меркаванне рэдактара часопіса “Калоссе” Юрася Пацюпы, выказанае ім у прадмове да першага нумара, дзе апошні вызначае беларускі традыцыяналізм, які культываваўся афіцыйнымі ідэалагічнымі ўстановамі як “бутафорскі” і “псеўдафальклорны” [11, с.5].

Вывучэннем пытання “нацыянальнага” і “наднацыянальнага” ў літаратуры займаўся і І. Чарота. Даследчык адзначае, што сучаснае мастацтва, у тым ліку літаратура, імкнецца “да пошукаў наднацыянальных знакавых сістэм, пэўнай эсперантызацыі” [130, с.12], што, у сваю чаргу, вядзе да “нівеліроўкі, уніфікацыі, /.../ глабальнай драмы культур народаў свету” [130, с.12]. Асабліва ўвага надаецца крытэрыям вылучэння прыкмет нацыянальнага ў літаратуры (мова, “ідэя беларушчыны”, “культурна-гістарычны кантынуум” [130, с.18]), ролі параўнальна-сістэмнага падыходу да вывучэння літаратуры, мастацкаму перакладу, фальклорным даследаванням, методыцы аналізу тэксту. Даследчык разглядае беларускую літаратуру ў кантэксце агульнаславянскай ідэі,

праблемы этнацэнтрызму і літаратур “малых народаў”, “нацыянальныя міфы” [130, с.33], сувязі і кантакты паміж пісьменнікамі славянскіх краін. У той жа час падкрэсліваецца значнасць мастацкага ўвасаблення этнапсіхалагічнага тыпу беларусаў і ўласцівых яму дамінант, што адлюстроўваюцца праз топасы, якія даследчык вызначае як “вобразы, уласцівыя ўсёй нацыянальнай культуры” [130, с.103] і архетыпы, што “нясуць дамінантныя адзнакі своеасаблівай сістэмы адлюстравання свету” [130, с.104].

Падобнае меркаванне было агучана і ірландскай літаратурнай крытыкай. Так, А. Куін, аўтар прадмовы да зборніка вершаў П. Кэвэна, робіць асаблівы акцэнт на паступовым адыходзе паэта ад нацыяналістычнай тэматыкі, адзначаючы яго адмоўнае стаўленне да праяў нацыяналізму ў культуры [163].

Роля паэта як носьбіта нацыянальнай ідэі цікавіла шматлікіх даследчыкаў беларускай літаратуры. Некаторыя з іх, як, напрыклад, Ян Чыквін, супрацьпастаўляюць нацыянальнае і агульнаэстэтычнае ў літаратуры. У артыкуле “Два шляхі развіцця беларускай паэзіі” даследчык разглядае творчасць Янкі Купалы і Максіма Багдановіча менавіта з гэтага пункту гледжання. Аналізуючы творчасць Янкі Купалы 1905 – 1907 гадоў, даследчык звяртае ўвагу на вершы, у якіх паэт закранае праблему сваёй ролі ў жыцці народа, свайго наканавання (“Я не сокал”, “Не кляймоце мяне”, “Вы кажаце”, “Я не для вас, паны” і інш.). Чыквін адзначае, што Я. Купалу здаўна інтрыгавала праблема месца паэта ў грамадстве, яго “місійнай прадвызначанасці” [132, с.189], творчага самавызначэння, якое ён уяўляў неадрыўным ад нацыянальнага беларускага адраджэння. Даследчык выказвае думку, што “на прыпозьненым у параўнанні з суседнімі краінамі, але ж няўхільным вітку гісторыі Беларусі Я. Купалу выпала доля ‘паўтарыць’ у нейкай ступені канцэпцыю паэта, народжаную яшчэ ў перыяд еўрапейскага рамантызму і шматкроць увасобленую, выяўленую ў сваім часе. Яе рамантычны стрыжань афарбоўваўся ў яркі колер сучаснай рэвалюцыйнай пафаснасці /.../, часам нават небяспечна зрастаўся з сацыяльнымі лозунгамі і заклікамі да класавага гвалту і насілля” [132, с.189]. У адрозненне ад Я. Купалы, Максім Багдановіч падкрэсліваў эстэтычны пачатак творчасці паэта (верш “Песьняру”). Як заўважае Я. Чыквін, “ён [М. Багдановіч] пераносіць увагу на сам эстэтычны прадмет, фінальны прадукт працы душы беларускага песняра” [132, с.190].

Уплыў нацыянальнага менталітэту на творчасць беларускіх паэтаў грунтоўна даследаваў і У. Гніламедаў. У артыкуле “Паэтычныя традыцыі і менталітэт” ён разглядае беларускую літаратуру ў кантэксце сусветнай, заўважаючы, што “праблема нацыянальнай своеасабліваасці беларускай

паэзіі /.../ адлюстроўвае ў сабе асаблівасці гістарычнага развіцця ўсёй літаратуры, асаблівасці гістарычнага развіцця чалавечай псіхалогіі” [41, с.324]. Крытык адзначае, што, “пры ўсёй сваёй своеасаблівасці, беларуская паэзія змяшчае ў сабе мноства агульначалавечых тэм, ідэй і вобразаў, так ці інакш закранае карэнныя аспекты чалавечага жыцця, звязваючы іх з роздумам над сэнсам жыцця, характарам часу і чалавечым абавязкам” [41, с.325]. Сярод крыніц беларускай літаратуры У. Гніламёдаў вылучае наступныя: нацыянальныя традыцыі, навакольнае асяроддзе і гістарычныя ўмовы, у якіх адбывалася станаўленне нацыянальнага характару. Гістарычныя ўмовы, на думку даследчыка, абумоўліваюць тып мыслення пісьменніка або паэта, яго стаўленне да навакольнай рэчаіснасці. Да нацыянальных традыцый ён адносіць канкрэтнасць і прадметнасць паэтычнай мовы, рэчыўнасць вобраза, настроенасць на апавядальны тон, прыземленасць светаўспрымання і інш. Вызначаючы месца паэзіі сярод іншых літаратурных жанраў, літаратуразнаўца называе яе сведчаннем “этнічнай і культурнай самабытнасці народа”, “носьбітам няўлоўнага кода гісторыі і духу народа, яго непаўторнага нацыянальнага характару” [41, с.327]. Сярод асноўных функцый паэзіі У. Гніламёдаў адзначае здзяйсненне праграмы духоўна-эстэтычнага ўдасканалення чалавека, абнаўленне яго поглядаў на свет, ахову любові да жыцця. “Паэзія /.../ – адно з пераканаўчых сведчанняў прысутнасці народа ў свеце, мастацка-эстэтычная форма яго грамадскай жыццядзейнасці, у якой адлюстроўваецца духоўнае быццё чалавечай асобы” [41, с.327]. Даследчык сцвярджае, што “беларуская ідэя з самага пачатку выступіла як ідэя паэтычная і з’явілася ўнутраным стрыжнем працэсу развіцця беларускай літаратуры на працягу XIX – XX стагоддзяў” [41, с.334].

Ролю літаратуры як носьбіта нацыянальнай і агульнаэстэтычнай ідэі неаднаразова адзначаў і М. Тычына. У сваёй манаграфіі “Карані і крона” даследчык заўважае, што “чытача цікавіць адказ на пытанне: хто ён, пісьменнік, як асоба? Але сёння ён робіць акцэнт і на іншым: адкуль ён, з якога краю? Дзе яго народ? Наколькі поўна і вобразна выявілася ў яго творах гістарычнае быццё нацыі? Якімі непаўторнымі фарбамі і гукамі ўзбагачае ён агульначалавечую сімфонію? На якім матэрыяле ставіць і вырашае глабальныя праблемы веку?” [123, с.11].

Непарыўную сувязь паміж літаратурай і іншымі формамі грамадскай свядомасці падкрэслівае і Л.Я. Гаранін [38]. Даследчык сцвярджае, што ўзаемасувязь нацыянальнай самасвядомасці і літаратуры бярэ свой пачатак яшчэ ў старажытнасці, заўважаючы, што “на працягу многіх вякоў і да цяперашняга часу ва ўсведамленні яго [беларускага народа – І.П.] дамінавалі прынцыпы абароны яго права на самавызначэнне, свабоду самавыражэння, захавання нацыянальнага суверэнітэту і нацыянальнай

годнасці” [38, с.34]. Працэс станаўлення і развіцця ідэі нацыянальнай самасвядомасці ў беларускай літаратуры Л.Я. Гаранін падзяляе на два этапы:

- Другая палова XIX – пачатак XX стагоддзя – пачатковы этап, якому ўласціва неадэкватнасць форм і зместу выражэння нацыянальнай самасвядомасці, разнастайнасць і пэўная ўмоўнасць форм, а таксама хуткі рост нацыянальнай самасвядомасці, што паступова выкрышталёўвалася ў адзіную канцэпцыю. Асноўным сродкам адлюстравання нацыянальнай самасвядомасці ў тагачаснай літаратуры былі “сентыменталісцкія, рамантычныя настроі думак аўтараў, лірычныя перажыванні і разважанні літаратурных герояў, іх спачувальныя адносіны да цяжкага лёсу беларускага селяніна” [38, с.60]. У якасці прыкладу разглядаюцца творы Янкі Лучыны, Францішка Багушэвіча, ранняя творчасць Я. Купалы.

- Пачатак XX стагоддзя – развіццё метадаў адлюстравання нацыянальнай ідэі ў літаратуры, удасканаленне форм яе мастацкага ўвасаблення: адлюстраванне актывізацыі працэсаў грамадскага і культурнага жыцця, суб’ектыўныя перажыванні лірычных герояў, песенныя матывы, выкарыстанне фальклорных тэм і сюжэтаў, “эмпірычны рэалізм” [38, с.119] у спалучэнні з глыбокай сімвалічнасцю ў прозе (творчасць Я. Коласа, К. Буйло, З. Бядулі, Ядвігіна Ш. і інш.).

У літаратуры пачатку XX стагоддзя Л.Я. Гаранін вылучае тры асноўныя напрамкі: лірычны (М. Багдановіч, Цётка, З. Бядуля і інш.), эпічны рэалізм (Я. Колас) і дакументальная лірыка-філасофская проза (М. Гарэцкі).

Такім чынам, праблема адлюстравання ідэі нацыянальнай самасвядомасці – адна з найбольш актуальных у сучасным ірландскім і беларускім літаратуразнаўстве. Варта адзначыць, што найбольшая колькасць навуковых прац у гэтай галіне прысвечана перыяду канца XIX – пачатку XX стагоддзяў, што вызначаўся ўздымам нацыянальнага руху ў абедзвюх краінах. Літаратуры другой паловы XX стагоддзя надаецца менш увагі ў гэтым кантэксце, што абумоўлівае неабходнасць далейшага даследавання адзначанай праблемы.

Вывады:

1. Вывучэнне сучаснай беларускай і ірландскай паэзіі адбываецца на ўзроўні ўнутрылітаратурных і пазалітаратурных сыходжанняў, з прымяненнем тэматычнага і структурнага метадаў, што адпавядае задачам і метадам літаратурнай кампаратывістыкі і ставяць яго ў шэраг іншых даследаванняў, выкананых ў яе межах;

2. Станаўленню нацыянальнай самасвядомасці ў Беларусі і Ірландыі садзейнічаў шэраг агульных для абедзвюх краін геапалітычных,

гістарычных і сацыяльна-эканамічных фактараў, найважнейшымі з якіх выступаюць:

- наяўнасць магутнай дзяржавы-суседа;
- несупынная барацьба за захаванне нацыянальна-культурнай самабытнасці і дзяржаўнай незалежнасці;
- нізкі статус і абмежаванае ўжыванне роднай мовы, якая становіцца адным з нацыянальных сімвалаў;
- узаемасувязь палітычнага і рэлігійнага супрацьстаяння.

Адзначаныя вышэй фактары мелі значны ўплыў на менталітэт беларусаў і ірландцаў, іх стаўленне да сваёй гісторыка-культурнай спадчыны, сучаснай культуры, роднай мовы, палітычнай і сацыяльна-эканамічнай сітуацыі ў краіне, а таксама на фарміраванне і развіццё кантактаў і ўзаемасувязяў паміж дзвюма нацыямі. Гэты ўплыў не мог не знайсці свайго адлюстравання ў мастацтве і, у першую чаргу, у літаратуры.

3. Цікаваць навукоўцаў, у прыватнасці гісторыкаў, да кампаратыўнага аналізу працэсаў станаўлення і развіцця беларускай і ірландскай нацый відавочная. У літаратуразнаўстве праблема адлюстравання нацыянальнай ідэі ў асноўным разглядаецца на прыкладзе літаратуры адной краіны, што, безумоўна, патрабуе больш пільнага вывучэння гэтай праблемы з пункту погляду падабенстваў і адметнасцей яе вырашэння ў розных літаратурах.

II. АДЛЮСТРАВАННЕ ІДЭІ НАЦЫЯНАЛЬнай САМАСВЯДОМАСЦІ ў СУЧАСнай БЕЛАРУСКАй І ІРЛАНДСКАй ПАЭЗІІ НА ўЗРОўНІ АСНОўных ТЭМАТЫчных ЛІНІЙ

2.1 Гістарычны лёс краіны ў творчасці беларускіх і ірландскіх паэтаў другой паловы ХХ стагоддзя

Тэматычная лінія гістарычнага мінулага краіны – адна з найбольш значных з пункту гледжання адлюстравання нацыянальнай самасвядомасці ў творчасці беларускіх і ірландскіх паэтаў ХХ стагоддзя. “Паэзія кожнага народа, – сцвярджаў В.Г. Бялінскі, – знаходзіцца ў цесных суадносінах з яго гісторыяй: у паэзіі і ў гісторыі роўным чынам заключаецца таямнічая псіхэя народа, і таму яго гісторыя можа быць растлумачана паэзіяй, а паэзія – гісторыяй” [111, с.38].

Варта адзначыць, што беларуская і ірландская літаратура вылучаюцца асаблівай увагай да гістарычнай спадчыны свайго народа, акцэнтуючы значнасць цэнтральных гістарычных падзей для развіцця і станаўлення нацыі. Актуальнасць гэтай тэмы абумоўліваецца значнасцю ўсведамлення ролі гістарычнага мінулага ў станаўленні і развіцці нацыянальнай самасвядомасці кожнага народа, у тым ліку беларусаў і ірландцаў. Магчыма, менавіта таму ў абедзвюх краінах літаратура выступае важным сродкам адукацыі і патрыятычнага выхавання моладзі, фарміравання павагі да сваёй культурнай і гістарычнай спадчыны.

Тэма гістарычнага мінулага раскрываецца ў сучаснай ірландскай і беларускай паэзіі пераважна праз алюзіі на пэўныя падзеі і/або вобразы славытых гістарычных асоб (змаганне з датчанамі і нармандцамі (“Узбярэжжа”/ “Shoreline”) Ш. Хіні), утварэнне Аб’яднанага Каралеўства Вялікабрытаніі і Ірландыі (“Саюзны акт”/ “Act of Union”) Ш. Хіні, “Русалкі і літаратура”/ “Na Murúcha agus an Litríocht” Н. Ні Гональ), перамога караля Уільяма III над войскамі Джэймса II, што стала завяршэннем заваявання Ірландыі Вялікабрытаніяй (“Спробныя прагоны”/ “Trial Runs” Ш. Хіні), “крывавае нядзеля” 1972 г. у паўночнаірландскім горадзе Дэрры, калі былі забіты трынаццаць удзельнікаў марша, праведзенага Асацыяцыяй у абарону грамадзянскіх праў Паўночнай Ірландыі/Northern Ireland Civil Rights Association (“Страты”/ “Casualty” Ш. Хіні), паўстанне Аб’яднаных ірландцаў (1798 год) (“Рэквіем круглагаловым”/ “Requiem for the Croppies”, “Заходнія станцыі”/ “Stations of the West” Ш. Хіні) Другая сусветная вайна (“Anahorish 1944”, “Лётнішча”/ “The Aerodrome” Ш. Хіні, вершы “***Не, не прагну я долі лепшай”, “Фарбы”, паэма “Назаўжды” А. Разанава,

“Балада пра спаленую вёску і живога пеўня”, “Вечны сон, вечны звон” А. Вярцінскага), аблога Смервіка (the Siege of Smerwick), што адбылася ў Залатой фартэцыі (Dún an Óir) (“Шлях на захад”/ “Ag Tiomáint Sior” Н. Ні Гональ), Вялікі голад (“Заходнія станцыі”/ “Stations of the West” Ш. Хіні, “Плутоній”/ “Plutóiniam” Н. Ні Гональ)). Адметным з’яўляецца той факт, што як беларуская, так і ірландская паэзія вызначаецца аўтарскім “самаўключэннем” у згаданыя імі падзеі, яскрава выражаным асабістым стаўленнем да іх. Так, у вершы “***Не, не прагну я долі лепшай” А. Разанаў звяртаецца да чытача ад першай асобы, далучаючы сябе да тых, хто змагаўся за радзіму, дайшоў да Берліна ці загінуў у сорак першым годзе, на самым пачатку вайны. У вершы “Плутоній”/ “Plutóiniam” Н. Ні Гональ праводзіць паралель паміж гвалтоўным распаўсюджваннем пратэстанцтва на тэрыторыі Ірландыі і радыяцыйным забруджваннем. Аўтарскае бачанне праблемы перадаецца праз шэраг перыфраз і эпітэтаў з негатыўным значэннем (гісторыя – “радыёактыўныя ападкі”¹/ “radachur núicléach na Staire” [172, с.58], “забруджванне голадам”/ “gal bréan an oscrais” [172, с.58], “атрутны дым”/ “an deatach nimhe” [172, с.58]).

Лінія гістарычнага мінулага Ірландыі з’яўляецца адной з цэнтральных і найбольш распрацаваных тэм ранняй творчасці Шэймаса Хіні (зборнікі “Смерць натураліста”/ “Death of a Naturalist”, “Дзверы ў цемру”/ “Door into the Dark”, “Перазімоўваючы”/ “Wintering Out”, “Поўнач”/ “North”). Асаблівую ўвагу паэт надае культурнай спадчыне, як матэрыяльнай, так і духоўнай, што засталася ў гісторыі, а таксама “ахвярам” гістарычных працэсаў (“Ундзіна”/ “Undine”, “Багна”/ “Bogland”, “Чалавек з Граўбалья”/ “The Grauballe Man”, “Чалавек з Толанда”/ “The Tollund Man”, “Дзіўны плод”/ “Strange Fruit”, “Пакаранне”/ “Punishment”, “Страты”/ “Casualty” і інш.). У вершы “Дублін вікінгаў: Пробныя кавалкі”/ “Viking Dublin: Trial Pieces” з’яўляецца новы сімвал гісторыі — кавалачак косці – як імпульс, што прымушае свядомасць аднавіць цэлае, звярнуцца да першакрыніцы; у вершы “На мяжы вады”/ “At the Water’s Edge” – рэшткі фігурак паганскіх часоў, сімвал гісторыі і рэлігіі краіны; у вершы “Востраў-прыпавесць”/ “Parable Island” – каменныя колы, што мелі, найбольш верагодна, культавае прызначэнне і былі распаўсюджаны на тэрыторыі Вялікабрытаніі і Ірландыі; у цыкле “Жыццё на паліцы”/ “Shelf Life” – вастрыё дзіды, камяні, кожны з якіх мае сваю гісторыю, як, напрыклад, кавалак граніту – частка вежы Мартэла ў Джойса, прадстаўнік іншага свету, што рэжа далонь сваім вострым краем. Супастаўленне цвёрдага і мяккага дае падставу для трактоўкі каменя як жорсткасці, агрэсіўнасці пратэстантаў у супрацьлегласць мяккасці, падатлівасці каталікоў. Як па кавалачку косці ствараецца ўражанне пра чалавека ці

¹ Тут і далей пераклад наш. – І.П.

жывёлу, так і па асобных артэфактах мадэлюецца пэўная эпоха, этап у жыцці чалавецтва.

Верш “Саюзна акт”/ “Act of Union” Ш. Хіні адлюстроўвае стаўленне паэта да Саюзнага акта 1800 г., згодна з якім было створана Аб’яднанае Каралеўства Вялікабрытаніі і Ірландыі. Алегорыя, пакладзеная ў аснову верша, стварае вобраз Ірландыі як міфічнай істоты, адлюстроўваючы ў ім асаблівасці ландшафту, тыповага для гэтай краіны (лінія ўзбярэжжа, наяўнасць невялікіх узвышшаў).

Хрыбет – суцэльная лінія
ўсходняга ўзбярэжжа,
рукі і ногі раскіданы
па ўзгорках.

Your back is a firm line of eastern
coast
And arms and legs are thrown
Beyond your gradual hills. [155,
c.120].

Паэт адмаўляе факт захопу Ірландыі Вялікабрытаніяй, але вымушаны змірыцца з тым, што Ірландыя незалежная толькі напалову.

Захоп гэты – хлусня,
толькі я падарослеў,
напалову прызнаўшы
залежным свой бераг.

Conquest is a lie. I grow older
Conceding your half-independent shore
Within whose borders now my legacy
Culminates inexorably [155, c.120].

У гэтых межах
мая спадчына
няўмольна расце.

Другая частка верша прысвечана сучаснасці. Міфічная істота ўжо не толькі існуе, яна змагаецца з другой, што ўзнікла ў выніку “выбуху багны”, яна супрацівіцца Акту. Персаніфікацыя надае рэальнасць, адчувальнасць створаным вобразам. Акт – жывая істота, вельмі моцная, што “накідваецца” на межы Ірландыі і насцярожана ставіцца да самога лірычнага героя, нібыта адчуваючы небяспеку, што ідзе ад апошняга. Стаўленне паэта да адзначанай у вершы гістарычнай падзеі перадаецца праз групы кантэкстуальных антонімаў (“высокае каралеўства”/ “the tall kingdom”, “вялікі боль”/ “the big pain” Ірландыі – “паразітычныя маленькія кулачкі”/ “parasitical /.../ little fists” Акта; “суцэльная лінія”/ “a firm line” узбярэжжа, “спадзістыя ўзгоркі”/ “gradual hills” як сімвал спакою і стабільнасці – “ваенны барабан”/ “wardrum”, “выбух знутры”/ “the boom burst from within”, “упартая пятая калона”/ “an obstinate fifth column”, што падкрэсліваюць варожасць і агрэсію ініцыятараў Акта). Але разам з тым відавочнай становіцца незваротнасць таго, што адбылося, што не будзе і не можа быць новага акта, здольнага “вылечыць параненае цела” Ірландыі,

вялізную рану,
што крывёю сцякае,
бы разрытая глеба.

the big pain
That leaves you raw, like opened
ground, again [155, c.120].

Адметнасцю паэзіі Алеся Разанава з’яўляецца наяўнасць у значнай

колькасці твораў, прысвечаных гістарычнай тэматыцы, не алузій на канкрэтныя гістарычныя падзеі, а іх абагульнення, адлюстравання як тыповых з’яў. Так, у творах розных жанраў паэт асэнсоўвае месца ў беларускай гісторыі шматлікіх нацыянальна-вызваленчых рухаў (верш “Воля”, версэт “Позірк”), войнаў (версэты “На другі год вайны”, “Заваёўнікі”, “Чачэнская куля”, “Атрад”), стварэнне гарадоў і іх ролю ў жыцці народа (вершаказ “Горад”, версэт “Стары горад”), страту і аднаўленне незалежнасці (версэт “Карона”), палітычныя рэпрэсіі (версэт “Нешта”), прыход да ўлады тых ці іншых гістарычных асоб (версэты “Лідэр”, “Амаль”, “Два беззаконні”). Асноўная праблема, што разглядаецца аўтарам у версэце “Позірк” [107, с.357], – страта лідэра і захаванне ідэі, духу барацьбы – адлюстроўваецца праз кантэкстуальна антанімічныя пары і групы (“удзельнічаем – назіраем”, “сэнс і мэта – памылка і мітусня”, “змарнаваны, пакінуты, спустошаны, спіты, няспраўджаны – жывы і знаёмы”), а таксама алітэрацыйнае паяднанне ключавых слоў з тытульным, пабудаванае на гуках [п], [з]/[з’]/[дз’], (“позірк”, “падзеі”, “спадзяванні”, “позна” і інш.).

У аснову версэта “Карона” А. Разанава пакладзены комплекс вобразаў-сімвалаў. Так, розныя этапы станаўлення і развіцця нацыі адлюстроўваюцца праз сімваліку залатой (перыяд росквіту) і меднай (неспрыяльны перыяд) кароны. У якасці сімвала краін-захопнікаў, што імкнуцца падпарадкаваць сабе іншыя, слабейшыя дзяржавы, выступае вобраз суседзяў-зайздроснікаў, якія выкрадаюць залатую карону. Той факт, што скрадзеная карона ў рэшце рэшт адшукваецца на тым жа месцы, дзе і згубілася, сімвалізуе ідэю непарушнасці пачуцця нацыянальнай самасвядомасці народа і яго здольнасць захаваць сваю годнасць і нацыянальную ідэнтычнасць. Сродкам захавання нацыянальнай ідэнтычнасці паэт вызначае сямейныя традыцыі і культуру папярэдніх пакаленняў (карону знаходзяць бацькі).

Падобная сімвалічнасць і алегарычнасць назіраецца і ў версэце “У каморы”. Разнастайныя гістарычныя падзеі, факты, персаналіі ўвасабляюцца ў выглядзе рознакаляровых фарбаў, знойдзеных у каморы. Іх аб’яднанне ў агульнае палатно гісторыі метафарызуецца аўтарам праз маляванне карціны. Кульмінацыя версэта – адухаўленне фарбаў, агрэсіўнасць якіх падкрэсліваецца дзеясловамі руху, градацыяй (“устрывожылася” – унутранае напружанне, “заварушылася” – ледзь прыкметны рух, “захадзіла” – актыўны рух), эмацыйна афарбаванымі словамі (“устрывожылася”, “здзіўленне”, “жах”), а таксама з дапамогай сінтаксічна-інтанацыйных сродкаў (паўзы, клічныя інтанацыі).

І вось уся маса ў ночвах устрывожылася, заварушылася, захадзіла, і знутры яе пачалі выварочвацца, падымацца наверх, паўзці – быццам жывыя яны!.. – вантробы, з белай, чырвонаю, сіняю афарбоўкай – мне на здзіўленне і мне на жак [107, с.312].

Адзначаны вышэй прыём, на нашу думку, можа адлюстроўваць

небяспеку, што нясе ў сабе паглыбленне ў мінулае, нежаданне прымаць інфармацыю, якая адкрываецца падчас даследаванняў, і немагчымасць далучыць яе да сваіх ведаў і сістэмы каштоўнасцей, калі рэальнае не спалучаецца з уяўным і жаданым, калі чалавек не разумее, што рабіць з гэтым новым “веданнем”, якое разбурае яго звыклы і ўтульны светапогляд, і таму палохаецца яго. Лірычны герой версэта кідае фарбы, так і не здолеўшы намаляваць карціну – гісторыя зноў застаецца таямніцай.

Як і Ш. Хіні, А. Разанаў прысвячае асобныя творы гістарычным артэфактам, што адкрываюцца археолагам падчас раскопак (версэты “Рэчы”, “Скарб”, “Здарэнні”, “Госці”, зном “***У спадчыны дзве ўстойлівыя ардынаты...”). Так, у версэце “Госці” згадваюцца рэчы, што захоўваюць інфармацыю пра мінулае, культурную спадчыну чалавецтва (куфар, шкатулка, скрутак), у “Здарэннях” – манеты старажытных княстваў, у версэце “Скарб” – старажытныя рымскія дынарыі, знойдзеныя ў адной з паўночных краін. У версэце “Рэчы” паэт падкрэслівае бінарную ролю матэрыяльнага свету ў жыцці чалавека. З аднаго боку, рэчы выступаюць нязменнымі спадарожнікамі людзей на працягу ўсяго іх жыццёвага шляху, своеасаблівым хранатопам, што вызначае месца кожнага чалавека ў часе і прасторы. З іншага боку, рэчы працягваюць жыццё людзей, з’яўляючыся, на думку паэта, іх увасабленнем пасля смерці, адбіткам іх мар і памкненняў.

Вось рэч-рука, вось рэч-нага,
вось рэч-моц, вось рэч-улада...

Рэчы – апошняе цела людзей,
якое жыве найдаўжэй [103, с.190].

Гістарычныя артэфакты становяцца топасам сувязі паміж мінулым і сучаснасцю ў наступным пункціры:

***

Руіны даўняга замка.

Якая з гэтых сцяжынак

вядзе ў самую даўніну? [107, с.115]

Пабудова пункціра ў выглядзе пытання робіць яго стымулам для далейшых разважанняў і самастойных даследаванняў. Гэты стылістычны прыём, даволі распаўсюджаны ў квантэмах і пункцірах Алеся Разанава, адкрывае мастацкія творы для дыялога з аўдыторыяй, вызначае праблему, што патрабуе той ці іншай рэакцыі ад чытача/слухача. У спалучэнні з гістарычнай тэматыкай “дыялагічнасць” актывізуе пачуццё грамадскай свядомасці “суразмоўцы паэта”, заклікае да пошукаў уласнага шляху да сваіх каранёў. Асноўная думка твора падкрэсліваецца на фанетычным узроўні, шляхам алітэрацыйнага паяднання ключавых слоў (“руіны – даўняга – сцяжынак – даўніну” ў разгледжаным вышэй пункціры). Адзначаныя асаблівасці прысутнічаюць і ў наступным пункціры, дзе алітэрацыйны “ланцужок” “зямлю – замшэлыя – незразумелымі – зямлі – засталася – змог” выступае ў якасці паяднальнага фактара і адлюстроўвае сэнсавую сувязь паміж кампанентамі:

***

Паўрасталі ў зямлю
замшэлыя камяні
з незразумелымі літарамі:
на зямлі
нікога не засталася,
хто змог бы іх прачытаць? [107, с.92]

Адной з адметнасцей беларускай і ірландскай паэзіі ХХ стагоддзя з’яўляецца падкрэсліванне цеснай прычынна-выніковай сувязі паміж гісторыяй і сучаснасцю, паяднанне светапоглядаў гэтых дзвюх эпох, адлюстраванне мінулага як ключа да разумення праблем сучаснасці (“Punishment”, “The Plantation”, “Shoreline”, “Kinship” Ш. Хіні, “Hotline” Н. Ні Гональ, “***Мінула, знікла...”, паэма “Камень” А. Разанава).

А людзі
Жывуць напавер,
І наступнасць
Ім вытлумачвае,
Што было
Некалі

З імі [100, с.39].

У адным з інтэрв’ю А. Разанаў адзначаў, што “Хоць гісторыя адзіная, але кожны чалавек, і творца ў тым ліку (а можа, найперш ён), усталёўвае з гісторыяй свой дыялог. Абжывае па-свойму, актывізуе ў ёй тыя пласты, якія яму найбліжэй, кліча з гісторыі тыя постаці, якія яму зараз нешта кажуць. /.../ І гісторыя зноў-такі чалавекам успрымаецца і клічацца праз прызму сучаснасці, праз прызму таго, хто ён ёсць цяпер” [133, с.7]. Мінулае вызначаецца ірландскімі і беларускімі паэтамі як фактар, што абумоўлівае развіццё падзей на сучасным этапе (“***Мінула, знікла...” А. Разанава, “Людзі балота”/ “The Bog People”, “Пахавальны абрад”/ “Funeral Rites” Ш. Хіні, “Гарачая лінія”/ “Hotline” Н. Ні Гональ), крытэрыі, што сцвярджае ці адмаўляе нацыянальную своеасаблівасць таго ці іншага народа (“Госці” А. Разанава), падмурак, на якім будзецца сучаснасць (“***Храм, ператвораны ў барыкаду...” А. Разанава), паралельная прастора, дзе жывуць душы нашых продкаў (“Стары горад” А. Разанава, “Шлях на захад”/ “Ag Tiomáint Sior” Н. Ні Гональ), адзінства супрацьлегласцей, што адначасова выступае імпульсам да развіцця і стрымліваючым фактарам (“Спадчына” А. Разанава). У творчасці Алеся Разанава гісторыя часам паглынае сучаснасць, застаецца адзіным, што рэальна існуе ў гэтым свеце (пункціры “***Світае...”, “***Са старажытнага бору...”). Паэзія, такім чынам, набывае рысы “пангістарызму”, адлюстроўваючы мінуўшчыну як неад’емную частку ўсяго існага. Невыпадкова сімвалам гісторыі ў творчасці Алеся Разанава выступаюць камяні (пункціры “***Паўрасталі ў зямлю...”, “***Світае...”, “***Афарбавалі ў парку...”, паэма

“Камень”) як увасабленне таго спрадвечнага, нязменнага пачатку, што знітоўвае ў адзінае цэлае розныя эпохі і пакаленні.

Падобныя адметнасці назіраюцца і ў творчасці Шэймаса Хіні. У “Лох-Нейскім цыкле”/ “Lough-Neagh Sequence” тэма гістарычнага мінулага не становіцца цэнтральнай, але мае значны ўплыў на агульную танальнасць твора. З самага пачатку возера Лох-Ней выступае ў якасці то міфічнай істоты, якая штогод знаходзіць сваю ахвяру, то скарбонкі, што захоўвае сляды гісторыі.

Там горад патануў ў бяздонні There is a town sunk beneath its water.
водным. It is the scar left by the Isle of Man [155,
Той шрам пакінуў Востраў с.29].
Чалавека.

Магчыма, “Востраў Чалавека” ў Ш. Хіні не толькі і не столькі назва рэальнага геаграфічнага аб’екта (The Isle of Man), але, у першую чаргу, – жывая істота, сам чалавек, які з развіццём цывілізацыі пакідаў усё больш глыбокія “шрамы” ў прыродзе. Гароды пад вадой – адзін з прыкладаў гэтага. Такім чынам, паэт узнімае праблему ўплыву цывілізацыі на экалагічны баланс, парушэнне якога, у рэшце рэшт, нясе згубу ўсяму чалавецтву.

Багна (зямля) – адзін з лейтматываў творчасці Шэймаса Хіні, асноўны матыў тэматычнай лініі гістарычнага мінулага Ірландыі. Багна ў Ш. Хіні захоўвае не толькі матэрыяльныя прадметы, але і думку, свядомасць, культурную спадчыну чалавецтва. Кожны слой глебы мае сваю гісторыю. Багна забівае свае ахвяры, у той жа час захоўваючы іх саміх і іх культуру для наступных пакаленняў. Паэт падзяляе гэтую дваістасць, з аднаго боку, спачуваючы ахвярам багны і нават у некаторай ступені схіляючыся перад імі, з другога боку, называючы гэтыя ахвяраванні грахам, параўнальным з яго ўласным грахам замоўчвання мінулага, маўклівага патурання таму, што адбывалася.

Роля багны і ў тым, што яна ўяўлецца “праекцыяй” жорсткасці сучаснага грамадства. Магчыма, Ш. Хіні выкарыстоўвае гэты прыём таму, што вялікая колькасць рэпартажаў СМІ пра жорсткасць і гвалт становіцца прычынай значна меншай адчувальнасці людзей да іх, чым да трагедыі мінулага, і гэта выклікае неабходнасць “праецыравання” сучасных падзей і сітуацый у мінулае, апоры на нешта падобнае, але аддаленае ў часе і месцы, напрыклад, на ахвяры старажытных рытуалаў.

У целах тапельцаў – верш “Людзі балота”/ “The Bog People” – Ш. Хіні знаходіць сімвалы здрады, помсты і разбурэння ў сучаснай яму Ірландыі. Гэтыя вобразы напрамую звязаны з той жорсткасцю, якую паэт бачыць у сучасным яму свеце. У вершы “Чалавек з Толанда”/ “The Tollund Man” паэт распавядае пра адну з ахвяр рытуальнага ахвярапрынашэння багіні ўрадлівасці, праводзячы паралелі паміж гэтай ахвярай і больш блізкімі яму па часе і месцы падзеямі:

Там, у Ютландыі, буду няшчасным, ды дома.
у прыходах, дзе
забіваюць людзей,
згублюся я і

Out there in Jutland
In the old man-killing parishes

I will feel lost,
Unhappy and at home [155, с.63].

Адзначаная вышэй сувязь паміж дзвюма эпохамі падкрэсліваецца і ў вершы “Каралева балота”/ “Bog Queen”. З аднаго боку, “каралева” з’яўляецца першай дакументальна зафіксаванай знаходкай цэла ў багне (1781 г.), з іншага – яна была знойдзена не на паўвостраве Ютландыя, а недалёка ад Белфаста. Такім чынам, жорсткасць грамадства да канкрэтных людзей абумоўліваецца гістарычна – гэта заканамернасць, што вынікае з агульных культурных і маральных каштоўнасцей кельтаў.

Найбольш відавочна аналогіі, праведзеныя паміж мінулым і сучаснасцю, выступаюць у вершы Ш. Хіні “Роднасць”/ “Kinship” (зб. “Поўнач”/ “North”). Верш перадае паступовы рух ад банальнага да вартага захаплення, ад штодзённасці да палітычнага канфлікту. Гэты шлях адлюстраваны ў шасці раздзелах верша. Спачатку Хіні выступае як “паэт прыроды”, уводзячы ў першы раздзел ужо знаёмыя чытачу матывы з ранніх вершаў.

Я люблю дзёран,
у чорных надрэзах;
у ім таямніцы
былых рытуалаў.

I love this turf-face,
its black incisions,
the cooped secrets
of process and ritual [155, с.115].

Знешняя спрощанасць верша невыпадковая: яна служыць імпульсам да далейшага развіцця, утрымлівае ў сабе прыхаваны рух. Паэт прапаноўвае чытачу ўбачыць, пачуць, адчуць балота.

На працягу верша адбываецца эвалюцыя матыва балота. У другім раздзеле яно надзяляецца ўласцівасцю самастойна адлюстроўваць рэчаіснасць, думаць, мець сваё ўласнае стаўленне да таго, сведкам ці міжвольным удзельнікам чаго з’явілася. Багна становіцца своеасаблівай “скарбонкай” ведаў, назапашаных папярэднімі пакаленнямі. Балота атрымлівае ў Ш. Хіні розныя характарыстыкі:

Ненаедная нявеста,
глытальнік шпаг,
скарбонка, навозная куча,
плывучы айсберг гісторыі.

Insatiable bride.
Sword-swallower,
casket, midden,
floe of history [155, с.116].

Напрыканцы верша, у шостым раздзеле, змяняецца і трактоўка вобраза мёртвых целаў. Зараз яны — не толькі напамін пра мінулае, частка яго, але складаюць адзінае цэлае з людзьмі, што гінуць у сучаснай паэту Паўночнай Ірландыі. Прычыны іх смерці розныя, але іх паядноўвае адно: і тыя, і іншыя былі ахвяраваны нейкаму страшнаму богу, і тыя, і іншыя становяцца сімваламі ўсёпаглынаючай прагі крыві, імкнення забраць нечае жыццё. Хіні вельмі востра адчувае гэтую сувязь яшчэ і таму, што ён на свае вочы бачыў забойствы, твары ахвяр, у першую чаргу, у роднай краіне. Ён зноў і зноў вяртаецца ў мінулае, праводзячы ўласныя даследаванні.

Матыў гісторыі і смерці атрымлівае сваё абагульненне ў вершы “Пахавальны абрад”/ “Funeral Rites”, дзе паралелі паміж культурамі і эпохамі выступаюць найбольш ярка. Аснову верша складаюць тры матывы:

побытавае пахаванне (пахавальны абрад, сведкам якога лірычны герой стаў у дзяцінстве), сучасная палітычная сітуацыя (вобразы людзей, што сталі ахвярамі палітычнага гвалту) і гісторыя (забойствы, прынятыя ў асяроддзі старажытных вікінгаў). Эвалюцыя стаўлення лірычнага героя да гэтых падзей адбываецца на працягу верша. Выпадковыя эпізоды-згадкі з дзяцінства (“рукі колеру сырога цеста”, “дарагія каменныя маскі”, “чорная крыга” пахавальнай працэсі) паступова набываюць аб’ектыўнасць (лірычны герой з непасрэднага ўдзельніка рытуала ператвараецца ў старонняга назіральніка) і эмацыйную афарбоўку (“чорная крыга” становіцца змяёй, сімвалам гвалту, прысутнасці злых сіл, пахавальная працэсія праходзіць паўз усе “сляпыя дамы”, і “слепата” дамоў азначае не толькі занавешаныя вокны, але і душэўную слепату, абьякавасць людзей за фіранкамі). Шэймас Хіні разглядае гісторыю як каштоўны ўрок для сучаснасці.

Нуала Ні Гональ у вершы “Гарачая лінія”/ “Hotline” звяртаецца да рэлігійнай сітуацыі ў Ірландыі, разглядаючы яе на прыкладзе дзіцяці, накіраванага ў Гэлтахт (“Gaeltacht”) з мэтай паглыблення ў традыцыйную ірландскую культуру. У творы праводзіцца паралель паміж дзіцём, што адмаўляецца наведваць імшу ў каталіцкім саборы, сцвярджаючы сябе пратэстантам, і аналагічнымі падзеямі мінулага. Паэтка адзначае, што “гэта проста гісторыя, што паўтараецца”/ “níl ann ach *history repeating itself*” [159, с.100]. Графічнае і моўнае вылучэнне слоў “гісторыя, што паўтараецца” з дапамогай курсіву і ўжывання англійскай мовы як чужароднага пачатку ў ірландскамоўным тэксце падкрэслівае іх значнасць і паядноўвае са словам “пратэстант”, таксама вылучаным адзначаным вышэй спосабам. Спалучэнне англамоўнага і ірландскамоўнага тэксту адсылае чытача да пытання англа-ірландскіх узаемастанасцяў, ствараючы, такім чынам, так званае праблемнае ядро “захопніцтва – Англія – пратэстантызм”.

Як беларускія, так і ірландскія паэты звяртаюцца ў творчасці да праблемы самасцвярджэння сваёй нацыі ў сусветнай прасторы, да яе месца сярод іншых краін. Так, у вершы “Востраў-прыпавесць”/ “Parable Island” Ш. Хіні адзначае наяўнасць у фантастычнага вострава розных назваў, што выклікае асацыяцыі з самой Ірландыяй, гісторыя якой налічвае больш за 200 назваў (Хібернія, Эйрэ, Скотыя, Ірын і інш.). Вуснамі Фрэнсіса Лэдвіджа (верш “Памяці Фрэнсіса Лэдвіджа”/ “In Memoriam Francis Ledwidge”) паэт выказвае шкадаванне аб тым, што незалежнасць яго нацыі пакуль што не атрымала прызнання і ён вымушаны “Брытанцам звацца, бо мая краіна // Між іншых нацый месца не займела”/ “To be called a British soldier while my country // Has no place among nations...” [155, с.177]. У сваю чаргу, Алесь Разанаў у зноме “***Што такое спадчына?” ставіць пытанне прыналежнасці твораў пэўных асоб да культурнай спадчыны той ці іншай нацыі. На прыкладзе творчасці Адама Міцкевіча сцвярджаецца ідэя “непадзельнасці” культурнай спадчыны, немагчымасці яе прыўлашчвання адной нацыяй (“Але яны не музейныя экспанаты, якія мае толькі той, хто іх мае. /.../ Справа найперш у нас саміх: як здолеем мы іх засвоіць, справа ў нашых здольнасцях, у нашым духу...” [104, с.195-196]).

Значнае месца ў ірландскай і беларускай паэзіі належыць праблеме стаўлення саміх людзей да сваёй гістарычнай спадчыны, асабістай адказнасці кожнага за яе заняпад. Так, Нуала Ні Гональ праводзіць паралель паміж людзьмі, што пакінулі сваю радзіму і страцілі свае карані, сувязь са сваёй культурай, не асіміляваўшыся аднак, з іншай, і русалак, якія выйшлі на сушу, далучыўшыся да людзей, і забыліся, што такое вада, але людзьмі так і не сталі (вершы “Памяць пра ваду”/ “Cuimhne an Uisce”, “Русалкі і выкормліванне малаком”/ “Na Murúcha agus an Baine Cíche”).

У версэце “Госці” Алесь Разанаў адлюстроўвае сітуацыю, калі народ, што не ведае сваёй гісторыі, страчвае яе, становіцца госцем ва ўласным доме. Але гісторыя не можа быць “нічыйнай”: яна – аб’ектыўны фактар, што павінны належаць той ці іншай нацыі, выступаючы сведкам яе старажытнасці, спрадвечнага права на самастойнае існаванне. Таму гістарычную спадчыну, занябаную адной нацыяй, абавязкова возьме сабе нейкі іншы народ, каб стаць яе гаспадаром, каб яшчэ больш падкрэсліць сваю веліч і адметнасць ад іншых. У зноме “***” “Палімпсест”...” і версэце “Краты” [103, с.69] Алесь Разанаў працягвае разважаць над праблемай страты гісторыка-культурнай спадчыны, гэтым разам звяртаючы ўвагу на яе наўмыснае знішчэнне афіцыйнымі асобамі. Адзначаных асоб паэт называе “кратамі”, што разрываюць зямлю, ствараючы ямы, у якія правальваюцца бажніцы, астрогі, музеі – усё тое, што сімвалізуе памяць нацыі пра мінулае. Стаўленне людзей да свайго мінулага раскрываецца паэтам на трох узроўнях: асоб, адказных за захаванне гісторыка-культурнай спадчыны, органаў кіравання, што раяць не звяртаць увагі на дзеянні “кратоў”, і грамадства, што адлюстроўваецца ў вершаказе праз вобразы-сімвалы (краты, “здралівы лёд”, які правальваецца пад нагамі, абуджэнне палоннага волата), выкарыстанне антанімічных пар, што перадаюць ваганні людзей, іх нязвольнасць да свядомага выбару і канкрэтных учынкаў (“мы ўжо не надта і мы”, “палохаемся і радуемся”, “адважваемся і марудзім”, “слухаць не тое, што чуем”), а таксама дзеясловаў са значэннем сыходнага руху (“правальваецца”, “капаюць”, “страцілі грунт”). У заключнай страфе агучваецца асноўнае пытанне твора: што рабіць – ці змірыцца са стратай сваёй спадчыны, ці вывучаць яе. Лейтматывам вершаказа выступае матыў раскопак, у пачатку сімвалізуючы знішчэнне гісторыка-культурнай спадчыны, напрыканцы – яе даследаванне і аднаўленне, што паядноўвае яго з творчасцю Шэймаса Хіні.

Праблема стаўлення людзей да гісторыі сваёй нацыі закранаецца і ў творчасці Шэймаса Хіні. У вершы “Востраў-прыпавесць”/ “Parable Island” паэт называе афіцыйных асоб, якія імкнуцца перастварыць гісторыю, выправіць яе на свой лад, звяргальнікамі і калабарацыяністамі. Вершы “Востраў, што знікае”/ “The Disappearing Island” і “З краіны нявыказанага”/ “From the Land of the Unspoken” адзначаюць актыўныя эміграцыйныя працэсы, што з’яўляюцца адной з адметнасцей ірландскай нацыі, і адначасова падкрэсліваюць ідэю адзінства ірландскага народа, уласціваю ірландцам абвостранасць пачуцця нацыянальнай годнасці, іх імкненне і здольнасць згуртоўвацца, захоўваючы ўласную культурную спадчыну, падтрымліваючы цэласнасць і непадзельнасць

сваёй нацыі.

Мы – раскіданы народ, што здзіўляе спрадвечнай адданасцю. We are a dispersed people whose history is a sensation of opaque fidelity [159, с.18].

Тэматычная лінія гістарычнага мінулага як зварот да вытокаў той ці іншай нацыі, адлюстраванне фактараў, што садзейнічалі станаўленню і развіццю самасвядомасці яе прадстаўнікоў, займае значнае месца ў сучаснай ірландскай і беларускай паэзіі і раскрываецца пераважна праз гістарычныя падзеі, персаналіі і артэфакты, з падкрэсліваннем ідэі маральнай адказнасці кожнага чалавека за захаванне гісторыі сваёй нацыі.

2.2 Народная культура ў беларускай і ірландскай паэзіі другой паловы XX стагоддзя

Праблема захавання народнай культуры як адной з асноўных прыкмет нацыі, сімвала яе самастойнасці і непаўторнасці атрымала асаблівую актуальнасць напрыканцы XX – у пачатку XXI стст. на фоне актыўных глабалізацыйных працэсаў, уласцівых усім сферам грамадскага жыцця – палітыцы, эканоміцы, культуры. Як у ірландскай, так і ў беларускай паэзіі народная культура адлюстроўваецца ў двух асноўных аспектах: побытавая культура і народная творчасць.

Тэматычная лінія народнага побыту з’яўляецца адной з цэнтральных у творчасці Шэймаса Хіні. Даследчыкі [164; 184] адзначаюць пэўную пастаральнасць, уласціваю вершам, што належаць да гэтай тэматычнай лініі. Шмат увагі ў творчасці Шэймаса Хіні надаецца “побытавай адукацыі”, сямейнаму выхаванню, што выступае асновай светапогляду чалавека, фундаментам, на якім будуецца яго асабістыя якасці і, адпаведна, менталітэт і сучасная культура ўсёй нацыі. Адначасова з гэтым літаратуразнаўца Дэклан Кіберд адзначае таксама жорсткасць мастацкага бачання Ш. Хіні [164].

Месца народнай культуры і побыту ў жыцці чалавека Шэймас Хіні вызначае як “Рэспубліку Сумлення”/ “the Republic of Conscience” (у аднайменным вершы [159, с.12]). Сумленне – гэта і сям’я (фотаздымак дзеда), і народныя рамёствы (дамацканае паліто), і непарыўная сувязь з прыродай (значнасць мора для ірландскай культуры прасочваецца і ў гэксце верша: найкаштоўнейшым мінералам з’яўляецца соль, марская вада выступае асновай для атраманту і фарбавальнікаў, марскія ракаўкі прыкладаюць да вуха падчас найважнейшых рытуалаў у чалавечым жыцці – народзінаў і пахавання).

Многія літаратары звяртаюцца да свайго дзяцінства як да дзяцінства ўсёй нацыі, прычым цэнтральная роля ва ўспамінах дзяцінства належыць не грамадскаму жыццю краіны, а сям’і, яе звычаям і традыцыям (У.Б. Йейтс “Сярод школяроў”/ “Among Schoolchildren”, “Скрадзенае дзіця”/ “The Stolen Child”, У. Караткевіч “На пачатку дарог”). Паступова ў мастацтве дзяцінства станавілася метафарычным адлюстраваннем Ірландыі – месцам, дзе панавалі нічым не азмрочаныя цішыня і спакой, дзе фарміраваўся характар свабодалюбівага ірландца. З гэтай тэндэнцыяй звязана і пільная ўвага прадстаўнікоў творчай інтэлігенцыі да жыцця сялянства.

Матыў дзяцінства займае значнае месца ў творчасці Шэймаса Хіні. У найбольшай ступені гэта датычыцца ранніх зборнікаў (“Смерць натураліста”/ “Death of a Naturalist”, “Дзверы ў цемру”/ “Door into the Dark”, “Узімку на свежым паветры”/ “Wintering Out”). Характарызуючы аўтарскую пазіцыю, што аб’ядноўвае ўвае гэтыя зборнікі, літаратуразнаўца Хэлен Вендлер (Helen Vendler) вызначае іх як “ананімнасці” (“anonymities” [184]), падкрэсліваючы сімвалічнасць, тыповасць апісаных людзей, падзей, эмоцый і пачуццяў для культуры сваёй нацыі. Людзі, чые вобразы паўстаюць у паэзіі Ш. Хіні,

розныя ў сваіх палітычных сімпатыях і веры, але ўсім ім уласціва любоў да зямлі, здольнасць бачыць прыгажосць і таямніцу ў штодзённай працы.

Шэймас Хіні распавядае пра жыццё сям’і на ферме Масбон (“Дзень, калі збіваюць масла”/ “Churning Day”, “Смерць натураліста”/ “Death of a Naturalist”, “Выгнаннік”/ “The Outlaw”, “Масбон”/ “Mossbawn”). У ранняй творчасці Ш. Хіні назіраецца выразны канфлікт дзвюх стыхій: спакойнае, разважлівае сялянскае жыццё і нешта чужое, што ўмешваецца ў яго. Адметнай уласцівасцю вершаў, прысвечаных апісанню навакольнага асяроддзя, у якім прайшло дзяцінства паэта, з’яўляецца наяўнасць негатыўнай канатацыі, варожасці прыроды да чалавека, што адлюстроўваецца, у асноўным, праз сістэму лексічных сродкаў выразнасці. Так, керамічны посуд у вершы “Дзень, калі збіваюць масла”/ “Churning Day” нагадвае бомбы (“керамічныя бомбы”/ “pottery bombs” [153, с.21]); пяро – “бы ружжо, утульна спачывае”/ “The squat pen rests; snug as a gun” [153, с.13] (“Раскопкі”/ “Digging”) і г. д. Негатыўная афарбоўка вобраза фарэлі ў аднайменным вершы ствараецца шляхам параўнання (“тоўсты бачонак-ружжо”/ “a fat gun-barrel” [153, с.39]) і метафарызацыі (“ляціць, быццам куля”/ “darts like a tracer-bullet” [153, с.39]). Разам з тым паэт падкрэслівае нерэальнасць, надуманасць гэтай варожасці. Так, у вершах “Клець”/ “The Barn” і “Смерць натураліста”/ “Death of a Naturalist” лірычны герой адштурхоўвае прыроду не з-за нейкай канкрэтнай пагрозы, што рэальна існуе і сыходзіць ад яе, а толькі ў выніку гульні свядомасці. Ён бачыць самога сябе няпрошаным госцем, што прыйшоў са свету людзей, і чакае зваротнага нападу ад прыроды.

Змену светапогляду чалавека, яго стаўлення да сябе і навакольнага асяроддзя адлюстроўвае ў паэзіі Ш. Хіні працэс асабовай трансфармацыі (“Раскопкі”/ “Digging” – пераход ад барацьбы да творчасці як спосабу працягнуць справу бацькоў, “Смерць натураліста”/ “Death of a Naturalist” – пазбаўленне дзіцячай наіўнасці і даверлівасці, усведамленне пагрозы, якую нясе ў сабе наваколле, “Паслядоўнік”/ “Follower” – пераразмеркаванне роляў у сям’і, перадача адказнасці ад бацькоў да дзяцей). Так, у вершах “Збор ажныны”/ “Blackberry-Picking”, “Смерць натураліста”/ “Death of a Naturalist” трансфармацыя дзіцячага светаўспрымання перадаецца праз назоўнікі з памяншальна-ласкавымі суфіксамі ў першай частцы (“мамачка”/ “mummy”, “татачка”/ “daddy” [153, с.15]), групы ацэначных эпітэтаў і лексічных адзінак са станоўчай (у першай частцы) і адмоўнай (у другой частцы) канатацыяй (“далікатна”/ “delicately”, “найлепш”/ “best of all” – “злосныя”/ “angry”, “прыхаваная пагроза”/ “obscene threats”, “помста”/ “vengeance” [153, с.15-16]).

У адрозненне ад ранніх вершаў, на сталым этапе творчага шляху Ш. Хіні значна больш станоўча ставіцца да праяў штодзённага жыцця. Так, напрыклад, у вершы “Сонечнае святло”/ “Sunlight” з цыкла “Масбон: два вершы-прысвячэнні”/ “Mossbawn: Two Poems in Dedication” ён стварае паэтызаваны вобраз жанчыны-сялянкі, сваёй цёткі Мэры. “Сонечнае святло”

– сімвал пяшчоты і цеплыні, якой хапае на ўсіх вакол. Сонца і цеплыня неаднаразова згадваюцца і непасрэдна ў тэксце (“залітая сонцам адсутнасць”/ “sunlit absence”, “сонца стаяла, // бы скаварада, што астывала // ля сцяны”/ “and the sun stood // like a griddle cooling // against the wall”, “дыск спякоты”/ “plaque of heat”). Вынік падведзены ў апошняй страфе.

І там ёсць любоў,	And here is love
што з жалезным каўшом,	like a tinsmith's scoop
бліснуўшы, у бочцы	sunk past its gleam
з мукой патанула.	in the meal-bin [155, с.93].

Варта адзначыць і дэталізаванасць апісання людзей і іх тыповых заняткаў. Паэт паказвае жанчыну за характэрнай для любой ірландкі працай: то яна ў абсыпанай мукой вопратцы пячэ хлеб, то выцірае пыл з мэблі, то проста сядзіць адпачываючы. Ш. Хіні вельмі падрабязна адлюстроўвае кожны рух, абставіны, быццам непасрэдна назіраючы за тым, што адбываецца.

Другі верш цыкла распавядае пра сялян, што рэжуць бульбу на насенне. Ён адзін з нешматлікіх, дзе Ш. Хіні не паказвае свайго стаўлення да таго, што адбываецца. Паэт толькі падкрэслівае апошнім радком звычайнасць, тыповасць працы сялян.

З усімі намі, безыменнымі.	With all of us there, our anonymities [155, с.94].
----------------------------	---

Дэталізаванае апісанне побытавай культуры – з’ява, уласцівая і беларускай паэзіі (“Новая зямля” Я. Коласа, “Яна і Я” Я. Купалы, “Калодзеж капаюць” А. Грачанікава і інш.).

Зварот да вобразаў дзяцінства, да рэчаў і людзей, адбываецца і ў цыкле вершаў “Спасціжэнне”/ “Clearances” (зб. “Ліхтарык глогу”/ “The Haw Lantern”). Цыкл складаецца з прадмовы і васьмі вершаў у выглядзе замалёвак з сялянскага жыцця, падкрэсліваючы значнасць “штодзённасцяў” у станаўленні і развіцці асобы. Паэт бачыць “музыку” ў такіх занятках, як расколванне блокаў вугалю, абіранне бульбы, прыбіранне ложку. Характэрная адметнасць творчай манеры Ш. Хіні – дэталізаванасць апісання абставінаў, дзеянняў, людзей — захоўваецца і ў гэтым цыкле. У якасці прыкладу можна прывесці апісанне таго, як абіраюць бульбу (верш III), замалёўку велікоднага тыдня (верш VI). Магчыма, у гэтым простым ладзе жыцця паэт знаходіць духоўное ачышчэнне і вызваленне. Ён вяртаецца да таго, ад чаго шукаў выратавання ў ранняй творчасці: хатняй утульнасці, сям’і (вершы “Змярканне ў Ольстэры”/ “An Ulster Twilight”, “Першае каралеўства”/ “The First Kingdom” і інш.).

Адзначаная вышэй тэндэнцыя да “партрэтнасці”, увядзення ў творы вобразаў канкрэтных людзей, тыповых прадстаўнікоў сваёй нацыі назіраецца і ў паэзіі Алеся Разанава, прычым адметнасцю яго творчай манеры з’яўляецца канкрэтызацыя згаданых асоб (імёны, прозвішчы, месца жыхарства). Створаныя партрэты – вобразы-сімвалы, праз якія перадаюцца асаблівасці менталітэту беларускай і ірландскай нацый. Так, увасабленнем

працавітасці выступае вобраз маці Ш. Хіні, памяці якой прысвечаны цыкл “Спасціжэнне”/ “Clearances”, і бацькі А. Разанава, вобраз якога пакладзены ў аснову “Паэмы рыбіны”; вобраз сялянкі Тэклі – увасабленне самаахвярнасці, незлапомнасці, здольнасці забывацца пра сябе дзеля іншых (А. Разанаў “Паэма сланечніка”).

Штодзённае жыццё простых людзей адлюстроўваецца ў паэзіі Шэймаса Хіні не толькі на ўзроўні побыту, але і на прыкладзе прафесійнай дзейнасці (“Кузня”/ “The Forge”, “Страхар” / “Thatcher”). Канфлікт, уласцівы светапогляду дзіцяці, назіраецца і ў гэтай тэматычнай групе, але перадаецца ўжо не шляхам прамога апісання пачуццяў і адчуванняў, а праз метафары і параўнанні (прыпадабненне кузні з аднайменнага верша да адзінарога і алтара, насення – да шроту (верш “Аповяд жонкі”/ “The Wife’s Tale”), страхара з аднайменнага верша да цара Мідаса і г.д.). Так, першая частка верша “Памежжа”/ “Terminus” (верш складаецца з трох частак) уяўляе сабой спалучэнне гарадской і прыроднай замалёвак. Свет лірычнага героя распадаецца на дзве часткі – горад і вёска, сімваламі якіх выступаюць кантэкстуальныя антонімы: заржавелы шруб і жолуд, фабрычны комін і гара, гук рухавіка і цокат конскіх капытоў. Сябе самога лірычны герой называе “апошнім графам на кані пасярод плыні”/ “I was the last earl on horseback in midstream” [159, с.5], што адлюстроўвае складанае і няпэўнае становішча народнай культуры ў сучаснай грамадска-палітычнай сітуацыі.

Супрацьстаянне чалавека і прыроды з’яўляецца адным з лейтматываў побытавай лініі ў творчасці Шэймаса Хіні, адлюстроўваючы сталенне лірычнага героя і эвалюцыю яго стаўлення да навакольнага асяроддзя. У позніх вершах у якасці агрэсіўнага пачатку выступае ўжо сам чалавек, што парушае гармонію ў прыродзе: ловіць вугроў (“Лох-Нейскі цыкл”/ “A Lough-Neagh Sequence”) і амараў (“Прэч ад усяго”/ “Away from it all”), здабывае пясок у кар’ерах (“Пясчаны кар’ер”/ “The Sandpit”).

Паступова ў тэматычнай лініі навакольнай рэчаіснасці і побыту з’яўляюцца філасофскія матывы. Пачынаючы з “Лох-Нейскага цыкла”/ “A Lough-Neagh Sequence”, Ш. Хіні не толькі адлюстроўвае ў вершах жыццё людзей, але і звязвае яго з працэсамі, што адбываюцца ў Сусвеце. У аснову “цыкла” пакладзена натуральная паслядоўнасць узаемадзеяння чалавека і прыроды. Цыкл пачынаецца вершам “Уздоўж па ўзбярэжжы”/ “Up the shore”. Лейтматывам гэтага верша выступае радок “Штогод Лох-Ней сваю ахвяру знойдзе”/ “The lough will claim a victim every year” [155, с.29], што паўтараецца ў моцнай пазіцыі ў пачатку і напрыканцы верша, нагадваючы пра тое, што ўсё жыццё падпарадкавана рытмічнаму цыклу сыходу і вяртання. Рытмічны паўтор адных і тых жа дзеянняў, “гірлянды”, кружэнне становяцца скразнымі вобразамі, праходзяць праз увесь цыкл.

Вёслы ачэрчваюць колы старанна. The oars in their locks go round and round.
Вугры выгінаюцца бесперастанна. The eel describes his arcs without a sound [155, с.32].

Ідэя аднастайнасці перадаецца і праз вобраз вугроў – “клубка спінак і брушкаў”/ “a knot of back and pewter belly” [155, с.33], – і праз вобраз рыбакоў, для якіх кожны дзень, месяц падобны да папярэдняга. Верш “Плантацыя”/ “The Plantation” з гэтага ж зборніка падводзіць вынік развіццю гэтай ідэі.

Хоць прама ідзеш ты, але,
Магчыма, навокал блукаеш,
Дзе пні і паганкі ўсё тыя ж.

Though you walked a straight line
It might be a circle you travelled
With toadstools and stumps
Always repeating themselves [155,
с.38].

Ідэя няспраўджаных спадзяванняў, бясконцасці і бессэнсоўнасці аднастайных дзеянняў перагукваецца з цыклам А. Разанава “Шлях-360” – цыклам паэм, што адлюстроўваюць марнасць блуканняў і пошуку, непазбежнасць вяртання да пачатку, да вытокаў, да каранёў – сям’і, продкаў, гісторыі, народнай культуры.

Тыповыя заняткі і замалёўкі з жыцця людзей неаднаразова згадваюцца і ў беларускай паэзіі (“Стары певень” У. Караткевіча, “Стаўлю бульбу варыць...” А. Вярцінскага, “***Калі ўвечар скончыш працу...” П. Броўкі), у тым ліку ў творчасці Алеся Разанава, часам выступаючы самастойнай тэмай асобных твораў (“Паэма жніва”, “Паэма палявання”, версэты “Змеі”, “Пасткі”, “Пастухі”, “Атава”, вершаказы “Каса”, “Барана”, “Жорны”), часам праходзячы ў якасці другасных вобразаў ці матываў (пляценне з лазы – верш “Дрэвы”, ворыва – “Паэма рыбіны”, выраб посуду з гліны – паэма “Гліна”, касьба – версэт “Мяжа”). Асаблівай пашанай карыстаецца ў паэта хлебаробства (версэт “Святое жыта”, вершаказ “Хлеб”, пункціры “***На адну шалю вагаў...”, “***Не вернецца воін...”).

У творчасці А. Разанава побытавая культура нярэдка выступае фонам для філасофскіх разважанняў. Так, у “Паэме палявання” аўтар ставіць пытанне свабоды выбару, кантролю над сваім жыццём і бездапаможнасці перад лёсам, адказнасці чалавека за свае думкі і ўчынкi перад самім сабой ці перад некiм, хто стаіць “над” ім, – пытанне прыналежнасці чалавека самому сабе ці некаму / нечаму іншаму. Сiмваламі смерці і жыцця, абаронцаў і настаўнікаў, што вядуць чалавека, выступаюць у паэме вобразы паляўнічага і пастуха адпаведна. Паэт падкрэслівае ўзаемазалежнасць і ўзаемадапаўняльнасць гэтых сiл, непарыўную сувязь паміж імі як двума бакамі адной і той жа з’явы, непадзельнасць “добрага” і “злога” пачаткаў (пастух “добры”, але можа пайсці за адной авечкай, пакінуўшы астатніх; паляўнічы “злы”, але бароніць авечак, пакінутых пастухом, і г.д.).

У цыкле “Вяртанне Суіні”/ “Sweeney Redivivus” Ш. Хіні тэма побыту атрымлівае нечакана новы паварот. Ферма становіцца “першым каралеўствам”, дзе ўсё цудоўна і нязвыкла (верш “Першае каралеўства”/ “The First Kingdom”) [155, с. 250]. “Каралеўства” – гэта тое месца, гаспадаром якога ўпершыню адчувае сябе чалавек, адкуль пачынаюцца яго веды пра свет. Апісанне ў Ш. Хіні традыцыйна падрабязнае і дэталізаванае. Але

сцежкі, пратаптанья каровамі, уяўляюцца лірычнаму герою і чытачу “каралеўскімі дарогамі”/ “royal roads”, гаспадыня фермы – “каралевай-маці”/ “the queen mother”, пастухі – “арыстакратыяй”/ “the nobles”. У гэтым каралеўстве ўсё вымяраецца “бочкамі”, “кашамі”/ “by the cartful, barrowful and bucketful”, што, безумоўна, сведчыць пра яго дабрабыт. Але мінулае хавае і няўдачы, неўрадлівыя гады, падпалы, забойствы і г. д. Узнікае пытанне: толькі ферму мае на ўвазе пад сваім “каралеўствам” Ш. Хіні ці ўсю Ірландыю? Хутчэй за ўсё, і адно, і другое. Ферма як сімвал Ірландыі адлюстроўвае значнасць сельскай гаспадаркі, у прыватнасці жывёлагадоўлі, для эканомікі краіны. Падобную функцыю ў беларускай паэзіі выконвае вёска як найбольш распаўсюджаны тып населенага пункту.

У паэзіі Нуалы Ні Гональ побытавая культура не з’яўляецца самастойным матывам, але праходзіць у шматлікіх творах у якасці фонавага элемента. Сярод заняткаў, тыповых для ірландскіх сялян, найчасцей адзначаецца фермерства (“Бацькава радзіна”/ “Muintir m’Athar”, “Вузкая сцежка”/ “An Bóithrín Caol”), жывёлагадоўля, рыбацтва і збор мідый (“Начное рыбацтва”/ “Iascach Oíche”, “Вузкая сцежка”/ “An Bóithrín Caol”). Паэтка адлюстроўвае ўласнае стаўленне да сялянскага жыцця, але, у адрозненне ад творчасці Ш. Хіні, у вершах Нуалы Ні Гональ аўтарская пазіцыя перадаецца не непасрэдна, праз эпітэты, метафары, параўнанні і г. д, а сітуацыйна, праз прадметы, рэчы, з’явы аб’ектыўнай рэчаіснасці. Так, напрыклад, у вершы (“Бацькава радзіна”/ “Muintir m’Athar”) пра цяжар сялянскай працы сведчыць цела чалавека, які памёр падчас працы ў полі. Апрача самога факта нечаканай смерці чалавека, уражанне падкрэслівае немагчымасць вызначыць яго ўзрост: пяцідзсяцігадовы чалавек выглядаў на семдзесят. У вершы “Вузкая сцежка”/ “An Bóithrín Caol”) згадваюцца пашкодзаныя хваробай бульбянікі (“bleaist seaimpíní” [168, с.60]) і неўрадлівая зямля (“thalamh bocht” [168, с.60]).

Неад’емнай часткай як ірландскай, так і беларускай культуры з’яўляецца рэлігія, функцыя якой у штодзённым жыцці чалавека адлюстроўваецца і ў паэзіі. Так, кароль Суіні (“Палёт Суіні”/ “Sweeney in Flight” Ш. Хіні) шукае прытулак у царкве і звяртаецца з малітвай да Бога:

Хрыстос, бязгрэшны, несмяротны,	O Christ, the loving and the sinless,
з бясконцаю любоўю ў сэрцы,	hear my prayer, attend, O Christ,
пачуй маю малітву, Божа,	and let nothing separate us.
прымі мяне ў свой свет навечна.	Blend me forever in your sweetness
	[155, с.186].

Рэлігійнае веравызнанне, у прыватнасці супрацьпастаўленне каталікоў і пратэстантаў, – адно з найбольш актуальных пытанняў у жыцці ірландцаў – таксама знаходзіць адлюстраванне ў творчасці Ш. Хіні, пераважна на ранніх этапах (“Міністэрства страху”/ “The Ministry of Fear”, “Докер”/ “Dockery”), паступова змяняючыся алюзіямі на Біблію (“Святло нябёсаў”/ “The Skylight”) і агульнарэлігійнымі праблемамі (“Гульні свядомасці”/ “Seeing Things”,

“Падобна да іншых...”/ “Like everybody else...” з цыкла “Па-за гэтым светам”/ “Out of this world”).

У творчасці Алеся Разанава народная побытавая культура нярэдка паказваецца праз прызму веры, у тым ліку, як і ў паэзіі Ш. Хіні, шляхам алюзіі на сюжэты Бібліі (версэт “Сыны Іова”), згадкі рэлігійных абрадаў і святаў (версэты “Трансмутацыя”, “Святое жыта”, вершаказ “Аладка і блін”). Рэлігія выступае сімвалам адзінства душы і цела (версэт “На свята Збавення душы і цела”), мудрасці і таемных ведаў (версэт “Крыніца, з якой піў святы”), адзінага сэнсу жыцця (версэт “Старая хрысціянка”), крытэрыем самаідэнтыфікацыі чалавека (версэт “Маланка”).

Версэт “Трансмутацыя” адлюстроўвае непадзельнае адзінства чалавека і навакольнага асяроддзя праз прыпадабненне яго да розных прыродных аб’ектаў.

– На каго ты падобны?! – кажа сястра.

Не ведаю, на каго:
хто кажа – на камень,
хто кажа – на птушку,
хто кажа – на дрэва,
хто – на самога сябе... [103, с.33]

Непарыўная сувязь чалавека і прыроды, значнасць сялянскай працы і павага да яе – характэрныя асаблівасці беларускай культуры – перадаюцца і ў шматлікіх іншых версэтах (“Пастухі”, “Атава”, “Адліга”, “Змеі”).

Варта адзначыць, што, нягледзячы на існаванне на тэрыторыі Беларусі, гэтак жа, як і на тэрыторыі Ірландыі, двух вядучых рэлігійных веравызнанняў (праваслаўе/каталіцызм і каталіцызм/пратэстантызм адпаведна), у беларускай літаратуры, у адрозненне ад ірландскай, адсутнічае супрацьпастаўленне рэлігійных веравызнанняў як варожых адно аднаму і выкарыстанне аднаго з іх як сімвала нацыянальнай самабытнасці і незалежнасці. Гэта можа быць вытлумачана асаблівасцямі нацыянальнага характару беларусаў, у прыватнасці іх талерантнасцю да светапоглядаў, адрозных ад іх уласнага, цягліваасцю і здольнасцю прымаць розныя жыццёвыя абставіны, а таксама гістарычнымі ўмовамі развіцця і станаўлення нацыі.

Захаванне народнай культуры, міфалогіі і фальклору – адна з асноўных задач творчай інтэлігенцыі. Яе складанасць і адказнасць адлюстроўваюцца ў версэце Алеся Разанава “Спадчына”. Паэт звяртае ўвагу на неадназначнасць месца гістарычнай і культурнай спадчыны ў жыцці чалавека.

Калі яна цяжар – тады яна крылы,
калі яна вярэдзіць – тады яна гоць,
калі яна знясільвае – тады дае сілу... [107,
с.225]

Адметнасцю творчасці Нуалы Ні Гональ з’яўляецца ўключэнне традыцыйнай народнай культуры ў сучаснасць, прыстасаванне яе да рэалій мяжы ХХ – ХХІ стагоддзяў. Так, фея выкрадае мужчыну, сеўшы да яго ў

машыну пад выглядам спадарожніцы і спакушаючы камп'ютарамі, відэакасетами і фотаапаратамі (“Фея, што вандруе аўтаспынам”/ “Bean an Leasa mar Shíobshiúlóir”), сячэ дрэва сякерай фірмы “Black & Decker” (“Дрэва”/ “An Crann”), кладзе вопратку ў пральную машыну (“Выкраданне”/ “Fuadach”), русалкі карыстаюцца касметыкай (“Русалка і яе дачка”/ “An Mhurúch is a hIníon”).

Адным з найбольш паказальных прыкладаў спалучэння міфа і сучаснасці з’яўляецца верш “Каралева эльфаў”/ “Bean an Leasa mar Shíobshiúlóir” (зб. “Вадзяны конь”/ “The Water Horse”). Як і многія іншыя, гэты верш мае наратыўны характар, уяўляючы сабой аповяд жанчыны пра тое, як выпадковая спадарожніца – насамрэч каралева эльфаў – спакушае яе мужа. Чараўніца паказвае мужчыне сваё багацце – сучасныя электронныя прыстасаванні (фотаапараты, камп’ютары), сядзе ў яго машыну. Спачатку яна нічым не адрозніваецца ад звычайнай жанчыны, трансфармацыя – ператварэнне ў прыгажуню – адбываецца толькі пасля таго, як каралева эльфаў разумее, што матэрыяльным дабрабытам сваю ахвяру ёй не спакусіць. Зачараваны каралевай эльфаў, мужчына пазбаўляецца волі і, хоць і абяцае паклапаціцца пра жонку і дзяцей, ніколі не зможа гэтага зрабіць. “Усё пачала яна”/ “Gurb í siúd atá á ghriogadh // chun na n-oibreacha seo ar fad” [172, с.4], – падкрэслівае пэтка напрыканцы верша.

Адзначаны прыём мы назіраем і ў вершы “Выкраданне”/ “Fuadach”. У аснову верша пакладзена гісторыя пра фею, што прыйшла ў дом да жанчыны і прыняла яе аблічча, так што муж, вярнуўшыся дахаты, нават не здагадаўся, што перад ім не яго жонка.

Характэрнай асаблівасцю верша з’яўляецца тое, што ён дае чытачу ўяўленне пра розныя аспекты ірландскай культуры – побытавую культуру, стаўленне да міфічных стварэнняў. Так, правілы побытавага этыкету перадаюцца праз паводзіны феі, якія выклікалі абурэнне гаспадыні.

Яна не зачыніла дзвярэй.

Níor dhúnn sí doras ann.

Яна не спытала дазволу.

Níor iarr sí cead [169, с.60].

Кожны з гэтых фактаў падаецца як асобны кароткі сказ, што падкрэслівае іх вагу і значнасць.

Паводзіны гаспадыні ілюструюць яшчэ адзін элемент побытавай культуры – гасціннасць. Імкнучыся як найхутчэй справядзіць нежаданую госцю, жанчына, тым не менш, прапануе ёй пагрэцца ля вогнішча і паесці, таму што гэтага патрабуе звычай.

Іранічнасць, уласцівая ірландцам, перадаецца праз ужыванне кантэкстуальнага аксюмарана. Жанчына прапануе госці застацца і адначасова прыспешвае яе:

Застанься, калі не спяшаешся, –
табе, бачу, трэба ісці.

Fan má tá deithneas ort,
is ar ndóigh, tá [169, с.60].

Варта адзначыць і тое, што фея імкнецца завалодаць не толькі знешнім выглядам гаспадыні – яна “выкрадае” і яе гаспадарчыя абавязкі: сцеліць ложка, мые посуд, кладзе вопратку ў пральную машыну.

Верш дае ўяўленне і пра месца жыхарства міфічных істот, куды яны адпраўляюць людскія душы. Скрадзеная жанчына распаўядае, што знаходзіцца “ў зачараваным полі”/ “i bpaírc an leasa” [169, с.60], “у цемры бясконцай я замерзла”/ “i ndoircheacht bhuan. // Táim leata leis an bhfuacht ann” [169, с.60]. У творы знайшло адлюстраванне і стаўленне людзей да міфічных істот, у прыватнасці спосабы барацьбы з імі. Так, каб пазбавіцца чараўніцы, жанчына прапануе свайму мужу нацерці маслам нарог плуга, нагрэць яго на агні і апаліць ім чараўніцу. Апошнія радкі верша гучаць як замова:

І толькі яна знікне –	Is faid a bheidh sí siúd ag imeacht
я з’яўлюся,	beadsa ag teacht,
як толькі яна знікне –	faid a bheidh sí ag imeacht
я з’яўлюся.	beadsa ag teacht [169, с.62].

Міфалагізацыя прысутнічае і ў творчасці А. Разанава, але, у адрозненне ад паэзіі Н. Ні Гональ, праяўляецца на ўзроўні не сюжэтаў, а сістэмы вобразаў. Так, у пункціры “Чакаюць навальніцы хвоі...” дрэвы, паваленыя маланкай, выступаюць алузіяй на рэлігійныя ахвярапрынашэнні старажытнасці.

Чакаюць навальніцы хвоі –
а навальніца вызначыць абраных,
якія упадуць ад перуна [107, с.74].

У версэце “Палёт” прысутнічае алузія на паданне пра Нагай-птушку, што несла чалавека на сваіх крылах, харчуючыся яго целам [18].

Паэзія Шэймаса Хіні адлюстроўвае стаўленне паэта да фальклору і народнага побыту як крыніцы і сродку фарміравання асобы кожнага чалавека і, як вынік, нацыянальнага светапогляду і менталітэту. Так, у вершы “З Рэспублікі Сумлення”/ “From the Republic of Conscience” згадваюцца народныя сродкі і замовы, што выкарыстоўваюцца пры лячэнні захворванняў і зняцці сурокаў, адзначаецца таксама стаўленне ірландцаў да асобных з’яў прыроды, у прыватнасці да смугі як дрэннай прыкметы і маланкі як сімвала добрых сіл, якім маці давяраюць сваіх немаўлят, вешаючы іх калыскі на дрэвы падчас навальніцы.

Адной з адметнасцей беларускай паэзіі з’яўляецца распаўсюджанасць у ёй элементаў стылізацыі пад народную творчасць (вершы “Машэка”, “Балада пра паўстанца Ваўкалаку”, “Балада пра развітанне” У. Караткевіча, “Прыгоды цымбал” А. Куляшова, “Люцыян Таполя” М. Танка, “Мяккія рукі (з народнага)” Р. Барадуліна і інш.). Так, напрыклад, версэт “Відушчы камень” А. Разанава па форме і жанравых асаблівасцях (сінтаксічны паралелізм, паўторы, у тым ліку анафарычныя, выкарыстанне “магічных лічбаў”) набліжаецца да падання.

Накінуліся грамадой на камень – і
саштурхнулі яго ў глыбокую яму, але на трэці
дзень стала свяціцца яма,
укінулі камень у мора – на шосты дзень
стала свяціцца мора,

закінулі камень высока ў нябёсы –
камень адно ўсміхнуўся і стаў, быццам новы
месяц, кружыцца і ззяць над усёю зямлёй
[107, с.289].

Місія паэта як захавальніка фальклорных традыцый сваёй нацыі перадаецца ў беларускай і ірландскай паэзіі пераважна праз комплекс міфалагем, міфалагічных вобразаў і сюжэтаў. Старажытныя міфы і паданні Ірландыі і Беларусі знайшлі адбітак у творчасці такіх паэтаў, як Джэймс Клэрэнс Мэнган, Самуэль Фэргсан, Уільям Батлер Ёйтс (“Блуканні Ошына”/ “The Wanderings of Oisín”, “Вар’яцтва Караля Голла”/ “The Madness of King Goll”, “Фэргус і друід”/ “Fergus and Druid”, “Хто ездзіць з Фэргусам?”/ “Who goes with Fergus?”, “Змаганне Кухуліна з морам”/ “Cuchulain’s Fight with the Sea” [175]), У. Караткевіч (“Машэка”, “Балада пра паўстанца Ваўкалаку”, “Балада пра Вячка, князя людзей простых”), і інш. У вершах Ш. Хіні, што належаць да адзначанай тэматычнай лініі (паэма “Палёт Суіні”/ “Sweeney in Flight”, цыкл вершаў “Вяртанне Суіні”/ “Sweeney Redivivus”), падкрэсліваецца роля прыроды ў жыцці чалавека. Так, кароль Суіні падчас сваёй вымушанай вандроўкі шукае суцяшэння ў дрэў, ветру, крыніцы, жывёл і птушак (“Палёт Суіні”/ “Sweeney in Flight”).

З усіх прыродных стыхій найбольшую ўвагу Шэймас Хіні надае вадзе. Магчыма, з аднаго боку, гэта абумоўлена астраўным становішчам Ірландыі, што робіць мора адной з асноўных крыніц здабычы сродкаў для існавання (рыбацтва, гандаль). З іншага боку, міфалагема вады – адна з ключавых у ірландскай і беларускай культуры. Кельцкая міфалогія ставіцца да вады не толькі як да крыніцы жыцця, але і як да сродку сувязі паміж гэтым светам і тагасветнасцю (адсюль звычай прыносіць ахвяраванні вадзе). Як і жывая вада ў славянскай культуры, вада ў кельтаў атрымлівае жыватворныя якасці, ёй надаецца здольнасць пазбаўляць людзей ад розных захворванняў [65]. У творчасці Ш. Хіні міфалагема вады часцей за ўсё тым ці іншым чынам звязваецца са стратай (людзі, што гінуць у возеры Лох-Ней (“Лох-Нейскі цыкл”/ “A Lough Neagh Sequence”), русалка, якая не можа адшукаць сваю вопратку і вярнуцца ў ваду (“Русалка”/ “The Mermaid”), “жанчына берага” з аднайменнага верша (“Shore Woman”). У розных вершах Шэймаса Хіні сустракаюцца вобразы водных істот, што становяцца ахвярамі людзей (амары ў вершы “Прэч ад усяго”/ “Away from it all”, вустрыцы ў аднайменным вершы (“Oysters”)).

Магчыма, у вобразе гэтых істот Ш. Хіні ўяўляе сваю краіну, Ірландыю, і людзей, што насяляюць яе. Як і амары, вугры, вустрыцы, яны былі “злоўлены” Брытаніяй, уз’яднаны з Каралеўствам. Яны “выкінуты з вады”, свайго звыклага асяроддзя, звыклага ладу жыцця, сваёй рэлігіі. Прадстаўнікі моцнай нацыі, са сваімі каранямі, традыцыямі, пазбаўленыя свайго асяроддзя, губляюцца і таму становяцца асабліва лёгкай здабычай.

У сваёй працы “Беларуская культурная традыцыя” [113] С. Санько вылучае наступныя аспекты ўжывання адзначанай міфалагемы ў беларускім фальклоры:

- вада як першаматэрыя, адзін з асноўных касматворных элементаў, аснова ўсяго існага;
- вада як магічнае рэчыва, што валодае звышнатуральнымі здольнасцямі (моцная і слабая вада, жывая і мёртвая вада);
- вада як перашкода (мора, рака) на шляху да мэты;
- вада як сімвал жыцця (асвячэнне вады ў праваслаўі, веснавыя адлігі).

У творчасці Алеся Разанава міфалагема вады адлюстроўваецца пераважна ў наступных вобразах: балота (прамежжавы стан паміж зямлёй і вадой), крыніца, лужына, студня, адліга, рака, дождж. У шматлікіх выпадках вада спалучае ў сабе дзве супрацьлегласці: святло і цемру як сімвал адкрытасці, лёгкасці, шчырасці, з аднаго боку, і загадкавасці, недаверу, адмоўных пачуццяў, пагрозлівай таямнічасці і недасяжнасці, з іншага (верш “Сакавік”), нешта блізкае, роднае і адначасова далёкае і незнаёмае (пункцір “*** Няма звароту у маленства...”), канчатковасць і бясконцасць, знешняе і ўнутранае (версэт “Паверхня”). Вобраз ракі ў творчасці А. Разанава ўвасабляе хуткаплыннасць часу (пункцір “*** Я – рака”), шлях, развіццё (версэт “*** Што прымушае нас...”) і адначасова перашкоду на гэтым шляху (версэты “Мэта”, “Плынь”). Дождж выступае ў якасці аднаго з кампанентаў вобраза восені як сімвала канца зямнога шляху (пункцір “*** Асення хмары. Імжа”), жыццядайнай сілы (пункціры “*** Дождж напайў зямлю”, “Дождж!..Дождж!..”). Крыніца (ручай) – сімвал пачатку шляху (“*** Абудзіўся сярод суровых...”). Лужына з’яўляецца своеасаблівым сродкам сувязі паміж штодзённым і недасяжным, зямлёй і небам (пункціры “*** Дождж напайў зямлю”, “У лужыну зазіраюць...”, версэт “Лужыны”). Адліга – фантастычны час, “пятая пара года” [107, с.283], калі ўсё спраўджваецца, самі па сабе разбураюцца ўсе перашкоды, усё становіцца блізкім, простым і магчымым (версэт “Адліга”).

Студня з аднайменнага версэта выступае сімвалам ўнутранай сутнасці чалавека, яго імкнення да самарэалізацыі, раскрыцця свайго патэнцыялу. Тыповае для творчасці Алеся Разанава алітэрацыйнае паяднанне ключавых слоў назіраецца і ў гэтым версэце, дзе паслядоўнасць “студня – светлая – сэрца – смага – споўніць” адлюстроўвае бясконцасць чалавечых здольнасцяў, неспатольную прагу да лепшага, жаданне споўніць сваё прызначэнне. Складанасць і супярэчлівасць быцця перадаюцца праз кантэкстуальна антанімічныя пары (“уся істота (= паверхня) – глыбіня”, “вада – смага”) – таксама даволі распаўсюджаны ў творчасці А. Разанава прыём.

Над студняй стаю, і сам я
падобны да дзіўнай студні, што ўсёю
сваёю істотаю прагне вады, а
глыбінёю апошняю – смагі [107,
с.269].

Непарыўная сувязь паміж вадой і чалавекам падкрэсліваецца ў версэце “Крыніца, з якой піў святы”. У адзначаным творы вада, з аднаго боку,

выступае своеасаблівым пасрэднікам паміж зямным (чалавек) і нябесным (святы) пачаткамі, сродкам перадачы таёмнага ведання.

Потым мы будзем хварэць,
будзем пакутаваць, але будзем
ведаць, што далучыліся да самой
сутнасці свету і што пілі з крыніцы, з
якой піў святы [107, с.317].

З іншага боку – як і ў версэце “Студня”, вада адлюстроўвае ўнутраную барацьбу чалавека, змаганне з самім сабой, калі крыніца, што цячэ з зямлі, прыпадабняецца да крыві, што выцякае з параненага цела.

Вобраз русалкі – адзін з цэнтральных у творчасці Нуалы Ні Гональ, асноўны вобраз зборніка “Пяцідзесяціхвілінная русалка”/ “The Fifty Minute Mermaid”, дзе вада выступае сімвалам гісторыі, мінулага, традыцыйнай ірландскай культуры. Вобраз русалкі перадае аўтарскае стаўленне да змен, што адбываюцца ў сучасным грамадстве, і іх уплыву на звыклы лад жыцця. На прыкладзе русалак разглядаюцца побытавыя сітуацыі (смяротнасць сярод немаўлят, жывёлагадоўля, адукацыя), абрады (хрышчэнне), народныя прыкметы і прымхі (забарона ўносіць камяні ў хату ў панядзелак, класціся нагамі да агню і інш.). Падобная тэндэнцыя назіраецца і ў творчасці Алеся Разанава, насычанай фальклорнымі матывамі (павер’і, прыкметы, мянушкі). Так, у вершы “Балада прыкметы” згадваецца чаканне гасцей, калі нешта падае на падлогу, у “Паэме рэха” – мянушка гарбатага чалавека (“карпеч”).

Адным з цэнтральных у творчасці Алеся Разанава і Шэймаса Хіні выступае матыў багны як прамежкавага стану паміж зямлёй і вадой. Яго распаўсюджанасць абумоўліваецца асаблівасцямі беларускага і ірландскага ландшафту, а таксама значнасцю балот для прамысловасці і гаспадаркі адзначаных краін.

Матыў балота як адлюстраванне пераходнасці, памежнага стану паміж зямлёй і вадой даволі распаўсюджаны ў беларускім мастацтве, у тым ліку ў літаратуры. І.А. Чарота ў сваёй працы “Пошук спрадвечнай існасці: Беларуская літаратура XX стагоддзя ў працэсах нацыянальнага самавызначэння” называе багну “своеасаблівым архетыпам беларускага мастацтва” [130, с.116], “адвечным і адметным складнікам беларускай мадэлі свету” [130, с.113]. Шматлікія вучоныя адзначалі распаўсюджанаць гэтага матыва як у беларускім фальклоры (прыказкі, прымаўкі, замовы, паданні, песні, загадкі і г.д.), так і ў іншых жанрах мастацтва, у прыватнасці жывапісе і літаратуры [48; 130].

Багна (балота) займала значнае месца ў міфалогіі і культуры кельтаў. Менавіта на балотах, мяркуючы па знойдзеных у іх артэфактах, часта прыносіліся ахвяраванні людзей і жывёл багам. Магчыма, гэта было абумоўлена верай у вераломства багны, таму што яе глеба, што напачатку здавалася цвердай, імгненна правальвалася, “открывая врата в царство духов” [64, с.475]. У балотах часта знаходзілі і знаходзяць рытуальныя катлы, у прыватнасці знакаміты Гундэрструпскі кацёл – адну з самых значных рэліквій старажытных кельтаў, – прынесеныя ў ахвяру ці проста захаваныя.

У творчасці Алеся Разанава балота набывае розныя назвы – пяшчотныя і жорсткія, цёплыя і халодныя – ў залежнасці ад яго ўзаемаадносін з чалавекам, лірычным героем таго ці іншага твора. Так, кнігаўкі вяртаюцца на “балацінку” [107, с.103], стагі ставяцца на “балоце” [107, с.104], балоты “пагібельныя” [103, с.15], з “дрыгвы” паўстаюць здані, “дух нячысты і дух ліхі” [102, с.13], дрыгва “прагна” [103, с.115], “багна” – самае пагібельнае, глыбокае месца балота [107, с.446], “аеравыя ўладанні” [101, с.71], куды нельга ўвайсці або выпадкова патрапіць, а можна толькі “ўбіцца” [101, с.71], у “твані” захлынаецца карэц [102, с.13].

Балота для Алеся Разанава – крыніца жыцця, пачатак усяго існага. “Напачатку было балота”, – сцвярджае паэт у паэме “Было балота” [102, с.9], і гэтыя словы становяцца лейтматывам усяго твора, з’яўляючыся ва ўсіх моцных пазіцыях: у назве, у першай і апошняй строфах, у заключных радках другой і трэцяй (апошняй) частак паэмы. З балота бяруць свой пачатак рэкі і вырастаюць дрэвы, адтуль злітаюць буслы і кнігаўкі, балота “быццам маці, закалыхае, // быццам мачыха, апаўе” [102, с.13]. Балота – зруйнаваная экскаватарамі мінуўшчына Беларусі, тое, што ў яе было і ніколі не вернецца. Слова “балота” невыпадкова амаль не ўжываецца ў вершы самастойна, а сустракаецца пераважна ў спалучэнні ці побач са словам “было”, падкрэсліваючы непарыўную сувязь гэтых дзвюх з’яў – балота і мінулага. Балота не толькі непасрэдна згадваецца ў паэме, але і адлюстроўваецца праз алітэрацыю, зычныя [б] і [л] ([л’]), што на працягу ўсяго твора знітоўваюць у адно непадзельнае цэлае “балота” і “было”, “буслоў”, “бор далёкі”, “узбаламучанасць”, “булькаценне”, “безагляднасць”, “бяссілле”. Варожы пачатак, што нясе ў сабе экскаватар, таксама адлюстроўваецца на фанетычным узроўні ва ўсіх трох частках паэмы, прычым колькасць слоў са спалучэннямі “зычны + [р]” паступова павялічваецца, адлюстроўваючы неадваротнае набліжэнне пагрозы. Калі ў першай частцы паэмы (усе тры часткі прыкладна аднолькавыя па памерах) мы адзначаем наяўнасць толькі 12 такіх слоў (словазлучэнняў), большасць з якіх не мае негатыўнай канатацыі, то ў другой частцы такіх слоў ужо 18, павялічваецца колькасць выбухных зычных і спалучэнняў “выбухны + [р]”, значна расце колькасць слоў з негатыўнай канатацыяй (“вокі чортавыя”, “пачвары”, “чорным дымам душаць дыханне”, “скрыгат сталі і рык звяроў” і г.д.). Трэцяя частка – кульмінацыя барацьбы былога і будучыні. Наяўнасць спалучэнняў “зычны + [р]” адзначаецца ў 20 словах і словазлучэннях, сустракаецца значная колькасць слоў і словазлучэнняў са значэннем знішчэння, разбурэння (“экскаватар”, “ля нарэзу нарэз”, “стрэлы”, “рэжа штых”, “рассякаюцца краявіды” і г.д.).

Фанетычныя асацыяцыі пакладзены і ў аснову вершаказа “Багна” [107, с.446]. Паэт падкрэслівае неадназначнасць сімвала багны і звяртае ўвагу на тое, што яна, з аднаго боку, “багатая” і адначасова “ціхмяная, нібы ягня”, з іншага – дае прытулак “паганскім багам-нячысцікам”, людзі ставяцца да яе, як да “ганьбы”, “благага здарэння”, яе “баяцца” і “агінаюць”. У вершаказе падкрэсліваецца таксама пераходны характар багны, якая “абагульняе вадугу і

сушу”, яе здольнасць трансфармаваць адны рэчывы ў іншыя (зямлю ў ваду і наадварот). Багна ў А. Разанава нясе пагрозу, пагібель сваёй глыбінёй – “гіблынёй”, як называе яе паэт.

Адухаўленне балота, уласцівае творчасці А. Разанава, назіраецца і ў паэзіі Ш. Хіні. Так, у вершы “Ундзіна”/ “Undine” паэт адлюстроўвае адкрыццё гістарычнай спадчыны для людзей, яе здабытак і вывучэнне. Па меры таго як чалавек раскрывае таямніцы балота, яно “ачышчаецца”/ “cleaned out”, “бурліць”/ “churned”, “удзячна раскрываецца”/ “gratefully, dispersing myself” [155, с.24]. З’яўленне чалавека дае багне новае жыццё. Яна губляе холад, непрыступнасць, становіцца больш зразумелай, блізкай людзям, атрымлівае магчымасць раскрыць свае таямніцы.

Яго вітала з радасцю. І толькі	But once he knew my welcome, I
Я магла так падтрымаць яго,	alone
суцешыць.	Could give him subtle increase and
Даследаваў грунтоўна ён мяне,	reflection.
пазбавіў	He explored me so completely, each
Халоднай волі і	limb
Сваёй душой сагрэў.	Lost its cold freedom. Human,
	warmed to him [155, с.24].

Дрыгва для А. Разанава – сімвал жыцця, яго складанасці і няпэўнасці (версэт “Кладкі” [103, с.115]). Прыпадабненне жыцця і дрыгвы адбываецца на аснове шэрагу фактараў, уласцівых абодвум аб’ектам параўнання. Як і жыццё, дрыгва злучае ў сабе выйсце і згубу, наяўнасць і адсутнасць. Жыццё і дрыгва ў А. Разанава быццам два паралельныя светы, у якіх дзейнічаюць адны і тыя ж прынцыпы, законы і механізмы выжывання. Так, людзі шукаюць арыенціры, што дапамогуць ім годна “прайсці” праз жыццё, – і кладуць праз дрыгву кладкі, што павінны выратаваць іх ад згубы. Кладкі, па якіх людзі праходзяць праз багну, – гэта, магчыма, іх гісторыка-культурная спадчына, пранесеная праз гады і стагоддзі безліччу пакаленняў, “апірышча – страчанае, старое, аднятае, але ўсё роўна заўсёды прысутнае патаемна ў нашых адчайных памкненнях” [103, с.115].

Бінарны характар балота, яго “памежнасць” падкрэсліваецца ў вершаказе “Твань” [108, с.57]. Твань – гэта адзінства супрацьлегласцей, што змяшчае ў сабе ваду і зямлю, выступае як пачатак і канец усяго (“світанне і змярканне”), і ў той жа час – процілегласць сваім складнікам, антыматэрыя, не ўвасабляючы сабой ні стабільнасць, апору (зямля), ні рух, зменлівасць, хуткаплыннасць (вада). Твань у А. Разанава, гэтак жа, як і багна, – месца жыхарства розных “нячысцікаў”: чарцей, балацянак, дрыгвенікоў, тваневікоў. Але, у адрозненне ад дрыгвы, твань – актыўны пачатак, жывая агрэсіўная фантастычная істота, што нясе ў сабе пагрозу, “выпільноўваючы”, “захопліваючы” і “паглынаючы” “ўсё, што прытульваецца да яе”. Шматпланавасць і шматсастаўнасць твані адлюстроўваюцца і ў яе структуры. Яна непадзельная і ў той жа час “усёахопная”, істота, што, з аднаго боку, – не мае ні рук, ні ног, ні тулава, ні галавы, з іншага – кожная яе частка адначасова з’яўляецца і рукамі, і нагамі, і тулавам, і галавой.

Адметнае месца ў творчасці Ш. Хіні, Н. Ні Гональ і А. Разанава належыць міфалагеме дрэва (дрэвы выступаюць сімвалам спакою і суцяшэння ў паэме “Палёт Суіні”/ “Sweeney in Flight” Ш. Хіні (прычым кожнае з дрэў выклікае свае, глыбока асабістыя пачуцці і асацыяцыі: бяроза – “каралева дрэў”/ “the queen of trees” [155, с.188], асіна – “шэпча, сумняваецца”/ “whispers, hesitates” [155, с.188], ягады “бы згусткі крыві”/ “scarlet berries clot like blood” [155, с.187]); фея, што імкнецца сапсаваць жыццё жанчыны, сячэ дрэва ля яе хаты – верш “Дрэва”/ “An Crann” Н. Ні Гональ; дрэвы нясуць у сабе інфармацыю з мінулага (версэт “Шыльдачкі” А. Разанава), выступаюць увасабленнем памерлых людзей (версэт “Дрэвы” А. Разанава) і чалавечага лёсу (версэт “Лес” А. Разанава)). Кельцкай культуры ўласціва адухаўленне дрэва, сакралізацыя дрэў, наданне ім магічных уласцівасцяў. Так, у назве верша “Дрэва жаданняў”/ “The Wishing Tree” [159, с.36] прысутнічае алюзія на народнае павер’е, распаўсюджанае ў тым ліку і ў кельцкай культуры, згодна з якім пэўныя дрэвы валодаюць здольнасцю даносіць да багоў жаданні людзей, тым самым спрыяючы іх выкананню. У Ірландыі існуе звычай завязваць на галінках такога дрэва так званыя “вузельчыкі-малітвы” з уласнай вопраткі, што мае мэтай пазбаўленне ад захворванняў скуры, у прыватнасці бародавак. Адухаўленне дрэва, паралель паміж смерцю чалавека і дрэва, на якой і будзецца верш, таксама можа быць звязана з традыцыйнай для кельцкай культуры сакралізацыяй дрэў, наданнем ім магічных уласцівасцяў.

Дрэвы з’яўляюцца неад’емнай часткай і беларускіх фальклорных павер’яў і абрадаў (ушанаванне дуба як дрэва жыцця; ахвярапрынашэнне, ваджэнне карагодаў і выкананне разнастайных абрадавых дзеянняў пад дрэвамі). Міфалагема дрэва сустракаецца ў паэзіі А. Разанава ў разнастайных кантэкстах, сярод якіх вылучаюцца наступныя групы:

- дрэва як увасабленне чалавечай душы пасля смерці (верш “Дрэвы”, версэты “Дрэвы”, “Старыя дрэвы”);
- дрэва як сімвал мудрасці, носьбіт інфармацыі, назапашанай папярэднімі пакаленнямі (версэт “Шыльдачкі”, пункцір “***Жывём пад высокімі дрэвамі...”, вершаказы “Дуб”, “Лес”);
- дрэва як адвечны спадарожнік чалавека (версэты “У лесе”, “Дубы Заходняга краю”, верш “Лес”, вершаказы “Дуб”, “Лес”);
- дрэва як адлюстраванне складанасці і шматграннасці жыцця (пункцір “***Усё ў ім галініцца...”).

Вобраз дрэва – адзін з цэнтральных не толькі ў творчасці Алеся Разанава, але і ў беларускай паэзіі ўвогуле.

У паэзіі Нуалы Ні Гональ міфалагема дрэва адлюстроўвае распаўсюджаную ў ірландскай культуры сакралізацыю дрэў, уяўленне пра непарыўную сувязь паміж дрэвам і яго гаспадаром, што дае магчымасць апасродкаванага магічнага ўздзеяння на апошняга (падобныя вераванні

ўласцівы і славянскай культуры: так, у Беларусі існаваў звычай пасля нараджэння дзіцяці саджаць дрэва, у якім паселіцца добры дух, што стане апекаваць дзіця [60]). Так, у вершы “Дрэва”/ “An Crann” фея імкнецца загубіць жанчыну, знішчаючы дрэва, што расце на яе падворку. Як у А. Разанава, так і ў Н. Ні Гональ дрэва выступае моцным пачаткам, мацнейшым не толькі за чалавека, але і за тагасветныя сілы. Пасварыўшыся з чараўніцай, жанчына пачувае сябе блага, дрэва ж, якое сячэ фея, застаецца непашкоджаным.

Міфалогія расліннага свету знаходзіць шырокае адлюстраванне ў паэзіі Шэймаса Хіні, Нуалы Ні Гональ і Алеся Разанава. Так, у вершы “Ліхтарык глогу”, тытульным вершы аднаго са зборнікаў Ш. Хіні, ягада глогу прыпадабняецца да ліхтара, з дапамогай якога Дыяген спрабаваў адшукаць хаця б аднаго сумленнага чалавека. У міфалогіі кельтаў сцвярджаецца, што глог выкарыстоўваўся друідамі падчас правядзення рэлігійных рытуалаў; гэтая расліна мае магічныя ўласцівасці, і чалавек, які знішчыць яе без дазволу эльфаў, можа наклікаць на сябе значныя непрыемнасці. Асаблівай пашанай карыстаецца глог, што квітнее двойчы ў год: не толькі вясной, але і на Каляды. Менавіта гэты гатунак глогу згадваецца паэтам у вершы: “Зімовы глог гарыць не ў час”/ “The wintry haw is burning out of season” [159, с.7]. Ён выступае сімвалам народнай культуры, адпаведнасць якой з’яўляецца адзіным эталонам, мерай сумлення для чалавека і паэта. Агеньчык глогу “выпрабоўвае і ачышчае” чалавека/ “would test and clear you” [159, с.7], але кожны раз рухаецца далей, не знаходзячы адпаведнасці сабе.

Народная культура як сведчанне самабытнасці нацыі знайшла шырокае адлюстраванне ў ірландскай і беларускай паэзіі ХХ стагоддзя. Адзначаная тэма раскрываецца праз наступныя аспекты: побытавая культура, рэлігія, міфалогія і фальклор. Уплыў народнай культуры на творчасць ірландскіх і беларускіх паэтаў другой паловы ХХ стагоддзя рэалізуецца, у тым ліку, праз комплекс міфалагем, найперш міфалагемы вады і дрэва.

2.3 Вобраз паэта як носьбіта роднай мовы і нацыянальнай ідэі

Вобраз паэта – адзін з цэнтральных у сусветнай літаратуры – выступае сродкам адлюстравання стаўлення кожнага народа да мастацтва, у прыватнасці літаратуры, і, адпаведна, асобы самога творцы як прадстаўніка сваёй нацыі ў сусветным мастацкім асяроддзі. Значнасць тэматычнай лініі паэта і паэзіі абумоўліваецца выключнай роляй, што надаецца паэзіі ў развіцці нацыянальнай культуры і распаўсюджванні яе па-за геаграфічнымі межамі нацыі, якой яна належыць. Асаблівую важкасць набывае мастацкае слова, і ў прыватнасці паэзія, у мовах, што параўнальна рэдка выкарыстоўваюцца ў штодзённым ужытку, выступаючы, такім чынам, адным са сродкаў захавання мовы.

Тэма паэта і паэзіі – адна з найбольш распрацаваных у ірландскай і беларускай літаратурах другой паловы ХХ стагоддзя. У паэзіі Алеся Разанава гэтай тэме нават прысвечаны самастойны жанр – зномы, – што падкрэслівае яе значнасць і асобнае месца ў яго творчасці. Нягледзячы на сваю традыцыйнасць, тэма паэта і паэзіі атрымлівае новае гучанне ў Алеся Разанава, Шэймаса Хіні і Нуалы Ні Гональ. Яе раскрыццё адбываецца ў двух асноўных узаемазвязаных напрамках: місія паэта ў сучасным грамадстве і асоба паэта, яе містыфікацыя, супрацьпастаўленне паэта як асобы і грамадства як натоўпу. У сваю чаргу, асноўнымі структурнымі элементамі ролі паэта ў сучасным грамадстве выступаюць наступныя:

- захаванне і папулярызацыя роднай мовы;
- адлюстраванне народнай культуры, павышэнне цікавасці да яе ў грамадстве;
- рэпрэзентацыя сваёй нацыі ў сусветнай культурнай прасторы.

Місія паэта ў сучасным грамадстве – асноўная ідэя верша “З Рэспублікі Сумлення”/ “From the Republic of Conscience” Шэймаса Хіні, якую паэт агучвае вуснамі старога чалавека, аднаго з жыхароў выдуманай краіны:

Ён пажадаў, каб, вярнуўшыся	He therefore desired me when I got
дахаты,	home
я стаў прадстаўніком	to consider myself a representative
і выступаў ад іх імя на сваёй мове.	and to speak on their behalf in my own
	tongue. [159, с.12]

Ідэю “місіянерства” паэта Ш. Хіні падкрэслівае і ў сваёй нобелеўскай лекцыі, адзначаючы здольнасць паэзіі “пераканаць тую няўпэўненую частку нашай свядомасці ў тым, што яна мае рацыю, нягледзячы на тое, што ўсё навокал сведчыць пра зваротнае”/ “to persuade that vulnerable part of our consciousness of its rightness in spite of the evidence of wrongness all around it” [152, с.430].

Выключная значнасць місіі паэта для кожнай нацыі абумоўлівае асаблівасці стаўлення да яго асобы і майстэрства з боку грамадства. Як беларускай, так і ірландскай літаратуры ўласціва пэўная “містыфікацыя” творчага працэсу і асобы мастака, у прыватнасці паэта – наданне ёй таямнічасці, непазнавальнасці, экстраардынарных здольнасцяў, сувязі з магіяй ці нават тагасветнымі істотамі, падкрэсліванне адасобленасці паэта ад натоўпу і недасяжнасці для апошняга (“Быль аб цымбалах і цымбалісце” А. Куляшова, “Партрэт мастака-йеці”/ “Portráid den ealaíontóir mar yeti” Г. Роўзэнстока, “Мясцовы паэт”/ “A Local Poet” Дж. Хьюітта і інш.) [178; 166]. Як у ірландскай, так і ў беларускай паэзіі гучыць ідэя “абранасці” паэта, надзеленасці яго асаблівым “веданнем” (версэт “Відушчы камень” А. Разанава, верш “Паломніцтва да пахавальні”/ “Turas na Scríne” Н. Ні Гональ).

Для Алеся Разанава мастацтва – магічны свет, дзе ўсё мае прыстаўку “звыш”, лустэрка, у якім адбіваецца барацьба паміж агульначалавечым і

асабістым “Я” паэта, увасабленне загадкаваасці, таямнічасці, непазнавальнасці гэтага свету. Мастацтва і, адпаведна, асоба мастака, “недаказаныя” і “недаказальныя” [104, с.192], недасягальныя для простага чалавека, таму што выходзяць за межы побытавай свядомасці. Гэтая недасяжнасць становіцца адной з адметнасцей творчасці Алеся Разанава, што спалучае звыклае і выключнае, побытавае і касмічнае, гісторыю і сучаснасць, культуру роднай зямлі і замежжа, творчасці, для якой не існуе ні часавых, ні прасторавых межаў.

Сімвалам адасобленасці людзей, надзеленых асаблівым “веданнем”, іх асуджанасці на бясконцы пошук выступае лабараторыя (версэт “Лабараторыя”), дзе праводзіцца дослед, накіраваны на высвятленне сапраўднасці, “самадастатковасці” прадметаў, з’яў навакольнай рэчаіснасці і нават саміх людзей, прычым адзначаны дослед нязменна вядзе да адной і той жа высновы:

а вынікі доследу настойліва адкрываюць
ва ўсім, што ні ёсць тут, адно і тое ж:
н і ш т о [103, с.63].

Гэты тэзіс перагукаецца з філасофіяй экзістэнцыялізму, у прыватнасці сцверджаннем А. Камю пра абсурд і бессэнсоўнасць жыцця чалавека, якое ўсё адно, раней ці пазней, прывядзе да смерці, а таксама працамі Ж.-П. Сартра, М. Хайдэггера і інш.

Закрытасць даследчыкаў, як знешняя, так і ўнутраная, адлюстроўваецца праз вобраз будынка са шчыльна зачыненымі вокнамі і дзвярыма. Сінтаксічны паралелізм – скразны прыём на працягу ўсяго тэксту – перадае бясконцую паўтаральнасць і безвыходнасць сітуацыі, падкрэсліваючы ключавыя словы (“старонні”, “ці дастаткова”, “сумняваюцца”).

Адаленасць паэта ад натоўпу, няздольнасць звычайных людзей яго зразумець адлюстроўваецца ў версэце Алеся Разанава “Танец з вужакамі”. Алегорыяй унутраных супрацьлегласцей, што раздзіраюць душу паэта, выступае вобраз вужак, барацьба з якімі ўспрымаецца збоку як незвычайны танец. Як і ў многіх іншых творах А. Разанава, канфлікт паміж стаўленнем да сітуацыі з боку яе ўдзельніка і старонніх назіральнікаў перадаецца праз антанімічныя групы (“адчайны міжбой”, “пагібельныя вымогі” – “напружаны рытм”, “выкшталцоны танец” [103, с.55]). Сэнсавае адзінства версэта падкрэсліваецца фанетычнымі сродкамі (алітэрацыя, заснаваная на шыпячых і свісцячых – “змаганне”, “неспатольныя помсты”, “слізкімі шчыльнымі звівамі”), што таксама з’яўляецца адметнасцю творчасці Алеся Разанава.

Супрацьпастаўленне паэта як асобы і грамадства як натоўпу назіраецца і ў вершы Ш. Хіні “З мяжы творчасці”/ “From the Frontier of Writing” [159, с.6]. Сімвалам натоўпу выступаюць войскі памежнікаў, чый варожы настрой перадаецца праз мілітарысцкую лексіку (“ружжы”/ “guns”, “вінтоўка”/ “rifle”, “браневікі”/ “armour-plated vehicles”, “паставыя”/ “posted soldiers”), а таксама супрацьпастаўленне лексікі з канататыўным значэннем агрэсіі і ўнутранага напружання (“напружанне”/ “tightness”, “сканцэнтравана”/ “with intent”,

“допыт”/ “interrogation”, “бы каршак”/ “like a hawk”) у дачыненні да войскаў-натоўпу, з аднаго боку, і са значэннем знясілення, спустошанасці пры адлюстраванні ўнутранага стану асобы – з іншага (“крыху спустошаны, крыху знясілены”/ “a little emptier, a little spent”, “трымценне”/ “quiver”, “скораны і паслухмяны”/ “subjugated, yes, and obedient”).

“Містыфікацыя” асобы паэта і яго майстэрства ў творчасці Алеся Разанава, Нуалы Ні Гональ і Шэймаса Хіні адбываецца, у першую чаргу, праз часава-прасторавую аддаленасць паэта ад яго аўдыторыі, а таксама прыпадабненне яго да разнастайных жывёл, птушак, з’яў прыроды, што выклікаюць у людзей захапленне сваёй веліччу і прыгажосцю.

Паэзія павінна быць вышэй за штодзённасць, сцвярджаецца ў зноме “***Аблокі плывуць над зямлёй...”. Літаратуразнаўца Г.М. Кісліцына вызначае гэты твор як узор адлюстравання рамантычных традыцый у паэзіі Алеся Разанава, для якога “апяванне свету прыгажосці /.../ – сродак пераўтварэння жыцця шляхам збліжэння людзей праз іх далучэнне да высокіх вечных ідэалаў” [65, с.30]. Алесь Разанаў прыпадабняе паэта да воблака і арла, што знаходзяцца высока ў небе і таму далёкія ад звычайных людзей і незразумелыя для іх. У той жа час паэт падкрэслівае бінарны характар мастацтва: не з’яўляючыся часткай побыту, яно, тым не менш, непарыўна звязана з ім: быццам воблака, яно “ліецца дажджом” або “абрушваецца маланкай” [104, с.172] на зямлю; быццам арол-драпежнік, зрываецца з неба, каб ухапіць здабычу. Такім чынам, відавочны ўзаемаўплыў мастацтва і штодзённага побыту: з аднаго боку, мастацтва развівае ў людзях пачуццё густы, абумоўлівае комплекс іх каштоўнасцей, у першую чаргу, маральных (воблака шле дождж і маланку на зямлю); з іншага – жывіцца з крыніц народнага жыцця, знаходзячы ў ім натхненне, яскравыя вобразы, сюжэты (арол хапае здабычу). Менавіта ў гэтым узаемаўплыве мастака і звычайнага чалавека і ёсць сутнасць творчасці, калі аб’ектыўная рэчаіснасць, якую адлюстроўвае мастак, абумоўлівае стылёвыя адметнасці яго твораў, зварот да тых ці іншых сродкаў выразнасці.

Алегарычным вобразам паэта ў творчасці Нуалы Ні Гональ выступае ліса (верш “Ліса”/ “Sionnach”). Асновай для паралелі паміж лісой і паэтам выступае, з аднаго боку, іх лёс стаць ахвярай (лісу заб’юць дзеля каштоўнага футра, паэт “выкарыстоўвае сваю скуру, // бы шпалеры”/ “ag úsáid ár gcaiceann // mar pháiréar falla” [169, с.146] і асуджаны на паражэнне). З іншага боку, паэта і лісу паядноўваюць асабістыя акасіі: абодва яны не давяраюць людзям, “кусаючы руку, // што корміць іх”/ “Bainim snar // as láimh mo chothaithe” [169, с.146].

Шэймас Хіні падкрэслівае недасяжнасць, абранасць паэта праз вобраз птушкі, у якую, як вядома, ператварыўся Суіні, кароль Ольстэра VII стагоддзя (паэма “Блуканні Суіні”/ “Sweeney Astray”, цыкл вершаў “Вяртанне Суіні”/ “Sweeney Redivivus”). Такім чынам, яго прасторавае адасабленне (зямля – паветра) паядноўваецца з выключэннем са свету людзей, прыпадабненнем да птушкі. Вобраз караля-птушкі ў Ш. Хіні

літаратуразнаўца Хэлен Вендлер (Helen Vendler) вызначае як сімвал “вызвалення, дасягальнага шляхам выкарыстання жывёлы ў якасці *alter ego*”/ “using an animal as an alter ego” [184, с.91].

Прыкладам прасторавага адасаблення паэта выступае таксама версэт А. Разанава “Падзел”. У творы разглядаецца здольнасць паэта стварыць уласны свет, адысці ад побытавай мітусні, смутку, цёмных бакоў жыцця.

Я аддзяліў слодыч ад горычы, асалоду ад пакуты, рай ад пекла –
і кветкі сталі мяне паіць толькі салодкім нектарам, а дрэвы частаваць толькі райскімі яблыкамі [107, с.223].

Мяжа паміж паэтам і звычайнымі людзьмі праводзіцца А. Разанавым не толькі праз прасторавую аддаленасць, калі паэт жыве, як быццам, побач з іншымі і ў той жа час ва ўласным Сусвеце, не набліжаючыся да іх, але і праз аддаленасць у часе. Паэт вызначае час адзіным паказчыкам вартасці мастацкага твора, сродкам раскрыцця сапраўднай сутнасці твора, не затуленай асобай самога аўтара.

Часта паставы нашых папярэднікаў бачацца нам лепш, выразней, чым паставы сучаснікаў [106, с.3].

“Прысутнасць” для паэта – тое, што знаходзіцца “пры сутнасці”, замянае разгледзець яе, захінае ад цікаўнага вока. Менавіта таму прыжыццёвая слава не заўжды выступае паказальнікам ролі той ці іншай асобы ў гісторыі і культуры свайго народа, і талент шматлікіх слынных паэтаў, празаікаў, мастакоў і г.д. быў заўважаны і адзначаны толькі праз пэўны час пасля іх смерці. Значнасць часовай аддаленасці верша ад слухача падкрэсліваецца і ў адным з самых вядомых зномаў А. Разанава, што стаў ужо амаль афарызмам.

Верш значны не гукам, які чуваць, пакуль верш чытаецца, а сваім рэхам, якое ён утварае, калі адгучыць [104, с.175].

Верш, такім чынам, быццам добрае віно, у якім найбольшую каштоўнасць уяўляе не сам смак, а тое, што застаецца пасля. Як і віно, паэзія “адстойваецца”, яе “якасць” праходзіць выпрабаванне часам, і тое “рэха”, якое яна пакідае ў сэрцах чытачоў ці слухачоў, з’яўляецца адзіным вызначальнікам яе мастацкай вартасці. Асноўная ідэя знома падкрэсліваецца і праз паслядоўнасць алітэрацый, у якой гук [ч] аб’ядноўвае ключавыя словы, што перадаюць шлях верша ад яго першаснага ўспрыняцця да разумення: “значны” – “чуваць” – “чытаецца” – “адгучыць”.

Яшчэ адзін шлях “містыфікацыі” асобы паэта і яго майстэрства – паралель з прадстаўнікамі іншых прафесій. Шэймас Хіні прыпадабняе паэта да землякопа (верш “Раскопкі”/ “Digging”), каваля (“Кузня”/ “The Forge”, “Зварот паэта да каваля”/ “Poet to Blacksmith”, “Кавадла апоўначы”/ “Midnight Anvil”). Для Ш. Хіні паэт – асоба амаль недасягальная для простага чалавека. Прарок не тлумачыць свайго таленту, але дэманструе яго. Каваль

жа не дазваляе нават назіраць за сваёй працай, што прымушае людзей дадумваць нават самыя нязначныя дэталі. Паралель паміж паэтам і чалавекам, што валодае звышнатуральнымі здольнасцямі, назіраецца і ў творчасці Алеся Разанава. Так, напрыклад, у вершы “Паганіні” А. Разанаў называе паэта, разам з музыкам і мастаком, “нашчадкамі бога Апалона” [107, с.28]; версэт “Апошні аргумент” параўноўвае паэта са зvezдаром. У асобных творах паэт атрымлівае спецыяльныя атрыбуты, што надаюць яму надзвычайныя здольнасці: ліхтар і павязка на вочы – магчымасць бачыць у цемры і яркім святле (версэт “Сховы”), шчыт і меч – здольнасць абараняць сябе і свае погляды (версэт “Зброя”).

Як беларускай, так і ірландскай паэзіі ўласціва разуменне паэтычнага слова як самастойнай з’явы, што аб’ектыўна існуе ў рэчаснасці. Адзін з вытокаў гэтага светапогляду – філасофія М. Хайдэггера, у прыватнасці феноменалагічныя даследаванні існасці і сцверджанне наяўнасці ва ўсяго існага аб’ектыўнага (матэрыяльнага) пачатку і спосабу існавання (“Усё існае ёсць нешта, г.зн. яно мае сваё *“што”*, і /.../ валодае пэўным спосабам існавання” [128, с.21]). Версэт “Вучань чараўніка” [107, с.234] А. Разанава прысвечаны магічнай сіле слоў. Небяспека, якую нясе іх выкарыстанне недасведчанымі людзьмі, адлюстроўваецца праз сістэму вобразаў і эмацыйную афарбоўку. Так, дзеянне адбываецца на змярканні, цемра згадваецца неаднаразова і ў тэксце версэта. Агульны настрой перадаецца і праз пачуцці ўдзельнікаў сітуацыі (вучань “спалатнелы”, мучыцца, баіцца таго новага ведання, што далі яму словы, настаўнік-чараўнік “угневаны”). Экспрэсіўнасць версэту надаюць дзеясловы руху і дзеепрыслоўі (“не ўтрымаўшы”, “спяшаючыся”, “запалоньваюць”, “абрушваюцца”, “не паспяваю”, “убягае”, “выхоплівае”). Версэт падкрэслівае незваротнасць лёсу паэта: ужо былы вучань чараўніка не можа пазбавіцца свайго ведання, выйсці з-пад улады забароненых слоў, што назаўжды застаюцца ў яго падсвядомасці.

Значнасць слова, у прыватнасці мастацкага, адзначаецца і ў творчасці Шэймаса Хіні. Лірычны герой верша “Пазыка”/ “The Loaning” знаходзіцца “ў чыстцы згубленых слоў”/ “in the limbo of lost words” [158, с.51]. Адухаўленне слоў падкрэсліваецца ўжываннем дзеясловаў руху (“трапечуць”, “уздымаюцца”) у супастаўленні з дзеясловамі ўспрымання (“бачыў”, “чуў”, “адчуваў”), што ўжываюцца ў дачыненні да чалавека, паэта, назіральніка. Словы, па сцверджанні Ш. Хіні, – апошняе, што застаецца з чалавекам да канца і пасля ўздымаецца з ім да аблокаў.

Я бачыў: яны выцякалі	I saw them streaming out of birch-
з бярозава-белых горлаў,	white throats
лёталі над жалезным ложкам,	and fluttering above iron bedsteads
пакуль душа не пакіне цела...	until the soul would leave the body
	[158, с.51].

Містыфікацыя асобы паэта мае непасрэднае дачыненне да праблемы ўзаемаадносін паэта і грамадства. У вершы “Раскопкі”/ “Digging” Ш. Хіні

ставіць праблему місіі паэта, яго ўдзелу ў жыцці грамадства, прычым на працягу твора адбываецца эвалюцыя разумення гэтай місіі. Сіметрычная пабудова верша змяшчае вобраз пярэ – сімвал творчасці – у моцныя пазіцыі ў пачатку і напрыканцы твора (першая і апошняя страфа). У першай страфе параўнанне пярэ з ружжом падкрэслівае актыўную пазіцыю творцы, імкненне да кардынальных пераўтварэнняў, у той час як высновай верша становіцца сцверджанне, што занятак паэта павінны служыць людзям, быць працягам занятку яго бацькі і дзеда.

Рыдлёўкі няма, і няма з чым

да іх мне пайсці.

У пальцах пярэ

спачывае,

ім буду капаць.

But I've no spade to follow men like
them.

Between my finger and my thumb

The squat pen rests.

I'll dig with it [155, с.3-4].

Адным з лейтматываў тэмы паэта і паэзіі ў творчасці Шэймаса Хіні выступае матыў адказнасці паэта як прадстаўніка свайго грамадства за тую падзею, што адбываліся ў гэтым грамадстве ў мінулым і адбываюцца зараз – за лёс ахвяр старажытных рытуалаў (“Пакаранне”/ “Punishment”), за сваіх сучаснікаў, што загінулі падчас розных палітычных акцый (“Востраў Стэйшн”/ “Station Island”).

Непарыўная сувязь паміж паэтам і яго аўдыторыяй перадаецца ў зномах Алеся Разанава праз параўнанне мастака, што змяшчае ўласную асобу ў цэнтр сваёй творчасці, са “здзічэлай” [104, с.176] раслінай, рост якой становіцца самамэтай. Сапраўдным крытэрыем творчага росту А. Разанаў вызначае здольнасць паэта зрабіць сваю творчасць часткай народнай свядомасці, што ўсімі ўспрымаецца як нешта сваё, блізкае, роднае і ў той жа час не належыць нікому. Кульмінацыяй тэмы паэта і грамадства ў творчасці Алеся Разанава выступае версэт “Голас” [103, с.153]. Бязмежнасць і ўсёахопнасць голасу паэта як сімвала і асновы краіны перадаецца традыцыйным для творчасці А. Разанава алітэрацыйным спалучэннем ключавых слоў (“голос” – “гукаю” – “гул” – “водгулле грамады” – “гучыць” – “адвагу”). Версэт працягвае традыцыі беларускай паэзіі канца XIX – пачатку XX стагоддзяў (вершы “Дудка беларуская” і “Смык беларускі” Ф. Багушэвіча).

Вобраз паэта як носбіта маральна-эстэтычных каштоўнасцей свайго народа ствараецца А. Разанавым у “Паэме пераадолення” [110, с.19-26], прысвечанай Алаізе Пашкевіч (Цётцы). Займеннік “увесь” і яго формы і сінонімы (“адусюль”, “да ўсіх – што мела”, “пыталі ўсюды”, “ты з усёды / ты з усюль”, “я сустрэну ўсіх”), што неаднаразова ўжываюцца на працягу твора, падкрэсліваюць місію паэта як прамоўцы свайго народа, што гаворыць за ўсіх і кожнага адначасова. Моц голасу паэта, здольнасць яго таленту карэнным чынам паўплываць на рэчаіснасць і змяніць яе ў лепшы бок перадаецца праз лексічны адзінкі з канататыўным значэннем напружання, супрацьстаяння, барацьбы (“вызвалялася”, “адраджаюцца ў змаганні”, “за бурай”, “разварушаныя сілы”, “раскручвала спружына”, “неадоленая доля” і

інш.). Лагічным падагульненнем створанага вобраза гучыць эпітэт “Пасланец”, што “сэрца вывядзе: ў свабоду” [110, с.25].

Пытанне прыналежнасці паэта да сваёй нацыі і культуры закранаецца і ў творчасці Нуалы Ні Гональ. Так, напрыклад, у вершы “Возера А’Дуін”/ “Loch a’Dúin” вобраз паэта звязваецца з асаблівасцямі ірландскіх краявідаў (балоты):

Не пытай пра шлях на
Багдад паэта.
Бо яго ўяўленне свет
стварае ўласны,
і дарма блукаць будзеш па
балотах.

Ná fiafraigh d’fhile cá
bhfuil an bóthar go Baghdad.
Léimfidh a samhlaíocht thar
íor na spéire
is raghaidh tú amú sa
phortach [170, с.68].

У вершы “Русалкі і выкормліванне малаком”/ “Na Murúcha agus an Baine Síche” Н. Ні Гональ падкрэслівае непарыўную сувязь паміж паэтам і яго сям’ей, родам, асяроддзем, з якога ён выйшаў (“Чуваць, як паэты ўсхваляюць бясконца // кароў, іх малочных крыніц невычэрпнасць”/ “Do chloisfeá na filí acu ag cur síos de shíor // is ag caint ar “fhoinse shíoraí bainne na mbó mbleacht” [171, с.42]).

Гэтая ж думка гучыць і ў вершы “Прыцягненне”/ “Gravities” Шэймаса Хіні, дзе сродкам адлюстравання цеснай сувязі паэта са сваёй нацыяй выступае кантэкстуальны паралелізм. Вобраз літаратара (у прыватнасці Дж. Джойса) на чужыне выклікае аналогіі з паветраным змеям, якога нітка “прывязвае” да зямлі, голубам, што заўжды вяртаецца дахаты, закаханымі, чые пачуцці мацнейшыя за любыя крыўды.

Адзін з асноўных элементаў місіі паэта ў сучасным грамадстве – захаванне і папулярызацыя мовы, носьбітам якой ён з’яўляецца. Праблема сучаснага стану роднай мовы, яе ролі ў жыцці народа і кожнага асобнага чалавека, функцыі мастацкай літаратуры як сродку развіцця мовы таксама займае значнае месца ў ірландскай і беларускай паэзіі (вершы “Гэлтахт”/ “Gaeltacht” П. Хатчынсана, “Развітанне з англійскай мовай”/ “A Farewell to English” М. Хартнетта, “Марныя словы”/ “Ór-Óid” М. Дэвітта, “Жалоба”/ “Caoinéadh” Кэхэла О’Шаркі, “Родная мова” П. Панчанкі, М. Танка, “Багата, родная ты мова” П. Броўкі, “Мая мова” і “Роднаму слову” Р. Барадуліна і інш.). “Кожны народ мае хаця б адзін геніяльны твор, і гэты твор – мова” [104, с.177], – гэтыя словы А. Разанаў вылучае ў асобны зном, падкрэсліваючы іх важкасць і прынцыповасць. Тэма роднай мовы мае вялікае значэнне ў творчасці Алеся Разанава. Ёй прысвечаны творы розных жанраў – вершы, версэты, вершаказы, зномы. Моўнае пытанне разглядаецца А. Разанавым у шэрагу аспектаў: мова мастацкага твора як асобны тып мовы (зномы “***Мова ў паэзіі...”, “***У вершы мова...”, “***Як па чалавечых руках...”), функцыя чалавека (навукоўцы, паэта) як носьбіта і захавальніка мовы (зномы “***Нават не вынаходзячы...”, “***Дыялог – пастаяннае ўдакладненне...”, “***На адной лінгвістычнай карце...”, “***Этымалогія не выяўляе...”), узаемадзеянне розных моў як шлях іх развіцця і ўзаемнага

ўзбагачэння (зном “***Мовы мяжуюць...”), узаемаўплыў мовы і нацыянальнага менталітэту (зном “***У розных мовах...”, вершаказы “Месяц”, “Брат”, “Зіма”, “Госць”, “Сонца” і інш.), унутраны патэнцыял мовы (верш “***Мова”, зномы “***У мове ўтрымліваецца...”, “***Мове ўласціва...”, “***Шурпатасці не заганы...”, “***Гаворым на мове...”, “***Прыгожая мова...”).

У творчасці А. Разанава тэма роднай мовы набывае новае, своеасаблівае гучанне, падкрэсліваючы бінарны характар мовы, наяўнасць у ёй як актыўнага, так і пасіўнага пачатку. З аднаго боку, мова – гэта адна з асноўных прыкмет і паказчыкаў жыццядзейнасці народа. З іншага – мова і сама выступае ў якасці творцы, што “дае імёны ўсім рэчам і з’явам” [104, с.202]. Паэт як носьбіт і захавальнік роднай мовы – адзін з асноўных вобразаў творчасці А. Разанава.

Асоба паэта атрымлівае ў А. Разанава дыялектычную трактоўку, выступаючы, з аднаго боку, у якасці асновы, унутранай сутнасці мовы (“паэт – душа мовы” [104, с.197]), з іншага – у якасці знешняга пачатку, займаючы пазіцыю суразмоўцы (“мова і ён [*паэт – І.П.*] у дыялогу” [104, с.198]). Узаемадзеянне навукі і паэзіі, што звяртаюцца адпаведна да вонкавага і ўнутранага сэнсу слова, раскрываецца ў зноме “***Этымалогія не выяўляе...” [104, с.265]. Адзначаны падыход адлюстроўваецца праз слова “расчароўвае”, якім паэт вызначае этымалагічны падыход да мовы. Акрамя свайго прамога значэння, гэтакі слова ўспрымаецца ў кантэксце разгледжанага знома як вытворнае ад слова “чары”, “чароўны”. Такім чынам, “рас-чароўвае” атрымлівае новы сэнс: здымае чары, пазбаўляючы словы ўласцівай ім загадкавасці і недаказанасці, адкрытасці да асабістай трактоўкі чытача/слухача, магчымай выключна пры цэласным успрыманні той ці іншай лексічнай адзінкі.

Адпаведна, абавязкам паэта як носьбіта мовы з’яўляецца не толькі яе захаванне, але і развіццё праз увядзенне ў кантэкст іншых моў свету, выяўленне тых ўзаемасувязяў, ўзаемаабумоўленасці і паралелей, што пашыраюць і ўзбагачаюць здольнасць мовы адлюстроўваць навакольную рэчаіснасць і ўнутраны свет творцы.

Увага паэта да слова, схаванага ў ім патэнцыялу і шматграннасці найбольш поўна перадаецца ў вершаках. Гучанне і, адпаведна, сэнсавыя адценні аднаго і таго ж слова (“Месяц”, “Варона”, “Госць”, “Зіма”), а таксама сходных па гукавой абалонцы слоў (“Ліштва”, “Голад і холад”, “Венік”) у розных мовах часта кладуцца ў аснову вершаказаў Алеся Разанава, ілюструючы здольнасць моў, у рознай ступені аддаленых адна ад адной, перадаваць адметнасці менталітэту нацыі-носьбіта. Гэтая думка падкрэсліваецца паэтам і ў зномах.

Мовы мяжуюць не як плоскасці, а ўзаемапранікаючыся сваімі пазамі і выступамі, як растапыраныя пальцы рук [104, с.206].

Алесь Разанаў раскрывае ўнутраную сутнасць слова праз узаемадзеянне яго з іншымі словамі, нечаканыя супастаўленні і паралелі. Так,

у аснову вершаказа “Горад” кладзецца сэнсава-алітэрацыйны ланцужок з наступнымі кампанентамі: “горад – горды – на грудзе – дарогі – узнагарода – загартаваны – пагарда – Рагвалод” [107, с.369] і інш. Адзначаныя кампаненты адлюстроўваюць гісторыка-культурныя асаблівасці станаўлення і развіцця гарадоў (будаваліся на ўзвышшах – “на грудзе”, на скрыжаваннях – “дарогі”, выступалі ядром найбольш значных гістарычных падзей – “перагараджае ордэну і ардзе дарогу да валадарства”), а таксама складу (“грамаду”, “гуртуе”, “гандляроў”) і менталітэту гарадскога насельніцтва (“загартаваны”, “пагарда”, “дарагі”).

Значную колькасць вершаказаў А. Разанаў прысвячае пытанняў ўзаема сувязі паміж гукавой абалонкай слова і светапоглядам носьбітаў той мовы, да якой яно належыць. Так, на прыкладзе фанетычных асаблівасцей слова “месяц” (вершаказ “Месяц”) у розных мовах перадаецца глыбокая павага да рэлігіі, уласцівая палякам, веліч старажытнаіндыйскай культуры, імкненне беларусаў знайсці сваё месца ў культурнай, палітычнай і эканамічнай прасторы.

Беларускі месяц перамяшчаецца па нябесным сляпенні, шукаючы на ім сваё ўстойлівае, сваё пастаяннае месца [107, с.411].

Вершаказ “Госць” адлюстроўвае стаўленне розных нацый да традыцый гасціннасці. Так, беларускае слова “госць” выклікае ў А. Разанава асацыяцыі з гасцінцам (слова ўжываецца паэтам у двух значэннях – дарога і падарунак), украінскае “гість” – з гісторыямі, што распавядаюць падарожныя, нямецкае “Gast” – з гаццю, праз якую даводзіцца пераходзіць людзям, што накіроўваюцца ў госці, польскае “gość” – з поўным павагі зваротам ягамосць. У вершаказе “Вілы” паэт вылучае адну рысу, уласціваю кожнаму са згаданых ім народаў – справядлівасць славян, працавітасць украінцаў, імкненне беларусаў да захавання сваёй культурнай спадчыны, прадбачлівасць палякаў.

Да мовы як неад’емнай часткі нацыянальнага светапогляду Алесь Разанаў звяртаецца і ў версэце “На свята Збавення душы і цела”, дзе азначаная праблема спалучаецца з пытаннем захавання рэлігійнага веравызнання сваіх продкаў. Незнаёмая мова выступае адным з чужародных фактараў, што адлучаюць чалавека ад звыклай працэдуры набажэнства, становяцца перашкодай паміж ім і традыцыйным ладам жыцця, адрываюць яго ад сваіх каранёў. Змены, што адбыліся ў бажніцы і не дазваляюць чалавеку свабодна ўвайсці ў яе, адлюстроўваюцца аўтарам праз ужыванне адмоўя “не”, якое ўтрымлівае ў сабе прыхаванае параўнанне былога з сучаснасцю (“не прыходзіў”, “нетутэйшыя”, “нязвычай” [105, с.16]). Аўтарская пазіцыя ў дачыненні да таго, што адбылося і адбываецца, перадаецца праз словы з адмоўнай канатацыяй, пераважная большасць якіх мае дачыненне да эмацыйна-пачуццёвай сферы (“хмурныя”, “чужой”, “з бояззю”, “збянтэжанаю” [105, с.16]).

Самастойнасць і самадастатковасць мовы, дыялектыка яе існавання кладзецца ў аснову верша “Мова”. Структура мовы як адзінства супрацьлегласцей адлюстроўваецца ў адзначаным вершы праз антанімічныя

пары (“ціш і гром”, “звон і шорах”), актыўны пачатак мовы перадаецца метафарамі з дзясловамі руху (“білі”, “зліцца”, “хістали”; гукі “цяклі”, “раслі”, “спляліся”; мова “прарасла”), эпітэтамі (“грымотны”, “магутны”, “уздыбленыя”). Багацце і разнастайнасць фанетычнага складу беларускай мовы ілюструецца алітэрацыйнымі парамі, у кожнай з якіх адно слова азначае пэўную ўласцівасць гука (звонкія, свісцячыя і г.д.), другое – выступае ў якасці прыкладу і адначасова эпітэта, што паядноўвае гук з той ці іншай з’явай навакольнай рэчаіснасці:

Празрысты звон,
грымотны грукат,
скалісты свіст,
магутны гул... [107, с.10].

З прыведзенага прыкладу відаць, што гук [с] выклікае асацыяцыі са скуголеннем ветру ў скалах, гук [з] – з бруеннем крыніцы, спалучэнне [гр] – з навальніцай, громам, гук [г] утрымлівае ў сабе прыхаваную моц, выступаючы сімвалам яднання ў імя агульнай ідэі (гул звона, што калісьці склікаў людзей на сход).

На сінтаксічным узроўні ўнутранае напружанне падкрэсліваецца асіндэтанічным спалучэннем паралельных канструкцый (гл. прыклад вышэй).

Тэма роднай мовы ў рознай ступені закранаецца амаль ва ўсіх жанрах творчасці Алеся Разанава, але ў зномах раскрываецца найбольш поўна. Глыбокая філасафічнасць адзначанага жанру, у якім “паэзія крышталізуецца ў высновы і, крышталізуючыся, набывае адмысловы кшталт” [106, с.2], а таксама яго прамежкавае становішча паміж паэзіяй і прозай робяць яго своеасаблівым “канцэнтратам думкі”, дазваляючы дасягнуць максімальнай глыбіні і адначасова сцісласці, амаль афарыстычнасці, у яе ўвасабленні. У вершаках падкрэсліваецца непарыўная сувязь паміж словамі той ці іншай мовы і менталітэтам нацыі, што з’яўляецца яе носьбітам. Вершы і версэты вызначаюцца экспрэсіўнасцю, багаццем і разнастайнасцю сродкаў мастацкай выразнасці і, адпаведна, маюць моцнае эмацыйнае ўздзеянне на аўдыторыю. Такім чынам, тэма роднай мовы атрымлівае комплекснае і шматбаковае ўвасабленне ў творчасці Алеся Разанава, што надае ёй асаблівую значнасць і вылучае паэта з шэрагу яго папярэднікаў і сучаснікаў.

Занепакоенасць лёсам роднай мовы гучыць і ў творчасці Нуалы Ні Гональ. У вершы “Моўнае пытанне”/ “Ceist Na Teangan” [168, р.375] сімвалам роднай мовы выступае човен, куды складаюцца спадзяванні паэткі, як у былыя, згодна паданням, часы людзі клалі ў човен немаўля і пускалі яго па вадзе ў пошуках лепшай долі. Адзначаная алюзія перадае няпэўнасць статусу мовы, прадчуванне, што ўмовы, спрыяльныя для яе захавання і развіцця, могуць быць створаны выключна за мяжой – у краіне свайго паходжання мова не мае будучыні. Стаўленне Нуалы Ні Гональ да паэта як выратавальніка мовы адлюстроўваецца ў назве зборніка, у склад якога ўваходзіць верш “Моўнае пытанне”. Выратаванне чакала мову ў выглядзе дачкі фараона (алюзія на паданне пра Майсея). Такім чынам, “Дачка

фараона” – назва зборніка – становіцца сімвалам абавязку паэта захаваць сваю мову і перадаць яе наступным пакаленням.

Імкненне ірландцаў захаваць сваю мову, зберагчы яе для нашчадкаў перадаецца ў вершы “Русалка і яе дом”/ “An Mhurúch is a Tigh” Н. Ні Гональ праз шыльды з надпісамі, што змяшчаюцца на сценах пакояў у хаце і адлюстроўваюць каштоўнасці той ці іншай сям’і. Сярод найбольш распаўсюджаных выказванняў паэтка згадвае адно, што мае непасрэднае дачыненне да моўнага пытання: “Калі валодаеш ірландскай, размаўляй на ёй”/ “Má tá Gaeilge agat labhair í” [171, с.126].

Пытанню станаўлення і развіцця ірландскамоўнай літаратуры, у прыватнасці вуснай народнай творчасці і ананімнай літаратуры, прысвечаны верш Н. Ні Гональ “Русалкі і літаратура”/ “Na Murúcha agus an Litríocht”. Актуальным для паэтки выступае пытанне захавання традыцый прыгожага пісьменства і іх выкарыстання ў сучаснай літаратуры. Ідэя занядання і страты твораў старажытнай літаратуры перадаецца праз адмоўныя дзеяслоўныя канструкцыі (“не стварылі літаратуры”/ “níor luíodar riamh leis an litríocht”, “не стварылі і не склалі”/ “níor chumadar is níor cheapadar”, “немагчымасць вяртання”/ “nach bhuil aon dul siar”, “такіх тут не будзе”/ “is cé nach mbeidh a leithéidí arís ann”, “не пішуць ні вершы, ні прозу”/ “ní scríobhann siad dréachta filíochta ná caibidilí leabhar” [171, с.38]), а таксама ўжыванне эмацыйна афарбаваных слоў з адмоўнай канатацыяй (“зневажаць”/ “scorn”, “шкадаванне”/ “aithreachas”, “жалоба”/ “caitheamh”, “аплакваць”/ “cáiseamh” [171, с.38]).

З’яўляючыся англамоўным паэтам, Шэймас Хіні, у параўнанні з Нуалай Ні Гональ і Алесем Разанавым, надае меншую ўвагу праблеме захавання і развіцця ірландскай мовы. Тым не менш, яна таксама закранаецца ў асобных творах Ш. Хіні (“Рэжысёрскі сцэнар”/ “A Shooting Script”, “Заходнія станцыі”/ “Stations of the West”). Так, у “Заходніх станцыях”/ “Stations of the West” [155, с.88] перадаецца супярэчлівасць аўтарскага стаўлення да Ірландыі і ірландскай мовы. З аднаго боку, Ірландыя паўстае перад чытачом як краіна з трагічнай гісторыяй (“пах бясплатнай кухні”/ “a smell of soup-kitchens”, “пыл магіл круглагаловых”/ “the dust of croppies’ graves”), строгасцю і аскетычнасцю рэлігіі (“посная сліна нашага веравызнання”/ “the fasting spittle of out creed”), навакольнага асяроддзя (“белы пясок, цвёрды камень”/ “white sand, hard rock”) і мовы, у прыватнасці тапонімаў (“імёны, зрушыць якія не лягчэй за алтарныя камяні, нязгладжаныя элементы”/ “names portable as altar stones, unleavened elements”). З іншага боку, нельга не адзначыць адлюстраванне паэтам прыцягальнасці родных мясцін (“сумаваў па мове, што давядзецца знішчыць”/ “homesick for a speech I was to extirpate”, “на памяць прыходзілі заходнія станцыі”/ “I would recall the stations of the west”).

Такім чынам, як у ірландскай, так і ў беларускай паэзіі выключнасць асобы паэта і яго грамадскай місіі падкрэсліваецца праз містыфікацыю асобы паэта, дыялектыку яго ўзаемастасункаў з грамадствам, а таксама яго ролю ў захаванні і развіцці мовы нацыі, прадстаўніком якой ён з’яўляецца.

Вывады:

1. Тэматычная лінія гістарычнага мінулага займае значнае месца ў беларускай і ірландскай паэзіі другой паловы XX стагоддзя. Яна раскрываецца праз зварот да гістарычных падзей (як канкрэтных, так і абагульнена-тыповых), а таксама стварэнне вобразаў слаўных асоб. Як ірландская, так і беларуская літаратура вызначаецца алегарычнасцю і сімвалічнасцю адлюстравання гістарычнага мінулага сваёй нацыі. Значная ўвага надаецца “пасіўным успрымальнікам” гістарычнага працэсу – яе ахвярам, культурнай спадчыне, артэфактам. Актуальнай для гістарычнай тэматыкі ў беларускай і ірландскай паэзіі другой паловы XX стагоддзя з’яўляецца маральная праблематыка, пытанне свядомага выбару, адказнасці кожнага чалавека за ўласную грамадскую пазіцыю ў дачыненні да лёсу свайго народа. Гісторыя разглядаецца ў кантэксце сучаснасці, а рэаліі асобнай нацыі – у кантэксце сусветнай гісторыі і культуры, тым самым падкрэсліваючы іх узаемасувязь, пераемнасць часоў і пакаленняў.

2. Адлюстраванне народнай культуры ў творчасці Шэймаса Хіні, Нуалы Ні Гональ і Алеся Разанава мае наступныя адметнасці:

- Веданне і разуменне нацыянальнай культуры, блізкасць да яе, уключэнне яе ў сваё жыццё і творчасць выступае асноўным фактарам, што ўплывае на станаўленне асобы чалавека ў агульным і паэта ў прыватнасці.

- У творах Ш. Хіні і А. Разанава назіраецца спалучэнне канкрэтыкі “партрэтнасці” і адначасова сімвалічнасці вобразаў, калі на прыкладзе асобных людзей перадаюцца тыя ці іншыя тыповыя для ірландцаў і беларусаў рысы.

- Адным з асноўных спосабаў адлюстравання побытавай культуры ў творчасці Ш. Хіні, Н. Ні Гональ і А. Разанава выступае прафесійная і штодзённая дзейнасць людзей. У Шэймаса Хіні гэта адзін з лейтматываў ранняй творчасці, што разглядаецца праз прызму эмацыйна афарбаваных уражанняў дзяцінства. У паэзіі А. Разанава побытавая лінія адыгрывае як вядучую, так і дапаможную ролю, у той час як у творчасці Н. Ні Гональ яна выступае пераважна ў якасці фонавага элемента.

- У творчасці ўсіх адзначаных вышэй паэтаў назіраецца пэўны ўплыў фальклору. У ірландскай паэзіі гэта праяўляецца пераважна на ўзроўні міфалагічных вобразаў (кароль Суіні, русалкі, феі). Беларускі фальклор знайшоў свой адбітак у творчасці Алеся Разанава пераважна на ўзроўні сістэмы міфалагем, а таксама народных павер’яў, прымхаў, прыкмет. Увага да гэтага аспекту народнай культуры назіраецца і ў творчасці Нуалы Ні Гональ.

3. Вобраз паэта як носбіта роднай мовы і нацыянальнай ідэі ў творчасці Нуалы Ні Гональ, Шэймаса Хіні і Алеся Разанава раскрываецца наступным чынам:

- Значнасць місіі паэта як прадстаўніка сваёй нацыі ў сусветнай культурнай прасторы абумоўлівае яго містыфікацыю, стаўленне да творчага

працэсу і асобы самога творцы як таямніцы, недасяжнай для звычайнага чалавека. Асноўнымі шляхамі містыфікацыі вобраза паэта ў творчасці Ш. Хіні, Н. Ні Гональ і А. Разанава выступаюць яго часава-прасторавая аддаленасць, а таксама прыпадабненне да жывёл, птушак, з'яў прыроды, прадстаўнікоў іншых прафесій.

▪ Творчасці А. Разанава і Ш. Хіні ўласціва дыялектычнае ўспрыманне ўзаемадзеяння паэта і грамадства: з аднаго боку, адбываецца супрацьпастаўленне паэта як асобы і грамадства як натоўпу, з другога – як і ў паэзіі Н. Ні Гональ, адзначаецца непарыўная сувязь паміж імі, калі падкрэсліваецца наяўнасць і неабходнасць узаемаўплыву мастацтва і штодзённага побыту як узаемазалежных з'яў, кожная з якіх з'яўляецца сродкам для існавання другой і адначасова вынікае з яе.

4. Праблема стану роднай мовы з'яўляецца актуальнай як для ірландскай (у большай ступені, ірландскамоўнай), так і для беларускай паэзіі, але атрымлівае розную трактоўку. Калі Нуала Ні Гональ падкрэслівае адказнасць творчай інтэлігенцыі за лёс роднай мовы, то Алесь Разанаў, у адрозненне ад большасці сваіх сучаснікаў і папярэднікаў, вызначае грамадскую функцыю паэта як носбіта роднай мовы не як штучнае захаванне мовы, якой пагражае знікненне, а як неабходнасць стварэння спрыяльных умоў для яе самастойнага развіцця і ўдасканалення па ўласных мадэлях і законах, узбагачэнне роднай мовы праз уключэнне яе ў кантэкст іншых моў свету.

III. АРХЕТЫП ЯК СПОСАБ АДЛЮСТРАВАННЯ НАЦЫЯНАЛЬНАГА МЕНТАЛІТЭТУ Ў СУЧАСНАЙ ІРЛАНДСКАЙ І БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ

3.1 Архетып дому ў сучаснай ірландскай і беларускай паэзіі

Паняцце “архетып”, уведзенае ў шырокі ўжытак дзякуючы працам швейцарскага псіхолага К.Г. Юнга, як праява калектыўнага падсвядомага або “аб’ектыўнай душы” [165, с.хi] – адна з літаратурных з’яў, што выклікаюць найбольшую цікавасць навукоўцаў [27; 29; 49; 66; 126; 140; 141; 142; 144; 151; 165]. К.Г. Юнг вызначае архетып як “неўсвядомлены змест, што змяняецца, становіцца ўсвядомленым і ўспрынятым; змены ў ім адбываюцца пад уплывам той індывідуальнай свядомасці, на паверхні якой ён узнікае” [141, с.99]. У сучасным літаратуразнаўстве існуе шэраг класіфікацый архетыпаў. Так, Г. Бутырчык вылучае дзве вялікія групы архетыпаў – архетыпы-вобразы і архетыпы-матывы [29, с.11]. Варта адзначыць, што сам К.Г. Юнг ужывае тэрмін “вобраз” у значэнні, адрозным ад замацаванага ў сучасным літаратуразнаўстве. Юнгаўскі вобраз – мадэль паводзінаў, што ствараецца да фарміравання свядомасці і ўяўляе сабой не толькі само дзеянне, але і тыповую сітуацыю, што выступае асновай і рухавіком для яго рэалізацыі [140]. Літаратуразнаўца Б. Кнапп разглядае архетыпы ў святле юнгаўскага канцэпту чатырох функцый: мысленне, пачуцці, адчуванні і інтуіцыя. Сярод асноўных архетыпічных (або першапачатковых) вобразаў даследчыца вылучае наступныя: Прамаці, Духоўны Бацька, Трансфармацыя, Эга і іншыя [165, с.хii].

Разглядаючы наяўнасць архетыпаў як “апрыорны фактар” [140, с.212], што ўласцівы псіхічнаму складу кожнай жывой істоты – як чалавеку, так і жывёлам, – К.Г. Юнг адзначае комплексны характар гэтай з’явы, вылучаючы такія яе рысы, як першапачатковасць, спадчыннасць, спантаннасць распаўсюджвання, гіпатэтычнасць, немагчымасць усвядомлення, здольнасць прадвызначаць і ўплываць на думкі, пачуцці і дзеянні чалавека, фармальную вызначанасць, непарыўную сувязь з міфалогіяй, бясконцую разнастайнасць праяў [140; 141].

Паэзія Беларусі і Ірландыі вылучаецца наяўнасцю шматлікіх агульных архетыпаў: дому, чужынца, мяжы, трансфармацыі, ахвярнасці і інш. Варта адзначыць, што адной з адметнасцей сучаснай беларускай і ірландскай паэзіі з’яўляецца камбінаванне архетыпаў, іх спалучэнне ў межах аднаго твора, калі адзін выступае сродкам узмацнення другога і сам узмацняецца ім. Так, у версэце А. Разанава “Адгэтуль” [98, с.51] адбываецца спалучэнне архетыпаў трансфармацыі і мяжы, дзе, як і ў версэтах “Адлюстраванні” і “Мы, людзі”, пункціры “Наведваюся ў мясціны...”, унутраная трансфармацыя становіцца мяжой паміж мінулым, дарагімі сэрцу ўспамінамі, і будучыняй, мэтай, што патрабуе рэалізацыі, сімвалам немагчымасці вяртання. Супрацьпастаўленне

паміж мэтай і згадкамі перадаецца на лексічным узроўні праз кантэкстуальныя антонімы (“аспрэчвае”, “трачу” – “зберагаюць” [98, с.51]), адмоўныя канструкцыі (“не магу вярнуцца”, “не магу затрымацца” [98, с.51]). Фалькларызацыя назіраецца і ў гэтым творы, праяўляючыся на ўзроўні вобразнасці (“заклёны-кругі”, “груганы”, “шлях агню” [98, с.51]). Разгледжанае спалучэнне архетыпаў, што адлюстроўвае жыццё як непазбежную трансфармацыю, не толькі знешнюю, але і ўнутраную, якая аддаляе чалавека ад мінулага, у тым ліку ад самога сябе былога, падкрэсліваецца ў заключнай страфе: “Мая прастора – мяжа” [98, с.51].

Спалучэнне архетыпаў уласціва і творчасці Ш. Хіні. Так, натуральная трансфармацыя нярэдка паядноўваецца ў ёй з архетыпам ахвярнасці. Адлюстраванне архетыпа ахвярнасці ў паэзіі Шэймаса Хіні назіраецца ў вершах, што належаць да розных тэматычных груп, але найбольш значную ролю гэты архетып адыгрывае ў творах, прысвечаных штодзённаму побыту людзей, а таксама гістарычным падзеям і асобам. Так, рыбнай лоўлі – тыповаму занятку ірландцаў – прысвечаны “Лох-Нейскі цыкл”/ “A Lough Neagh Sequence” вершаў. Верш “Уздоўж берага”/ “Up the Shore” з адзначанага цыкла паказвае, як людзі становяцца ахвярамі вады, і прырода, у сваю чаргу, становіцца іх ахвярай.

Смерць як натуральная трансфармацыя і ахвярнасць паядноўваюцца і ў вершах, што належаць да тэматычнай лініі гістарычнага мінулага. Так, у вершах Шэймаса Хіні знаходзяць адлюстраванне рэлігійныя рытуалы старажытных кельтаў, што суправаджаліся абавязковым чалавечым ахвярапрынашэннем (“Чалавек з Толанда”/ “The Tollund Man”, што прынесены ў ахвяру багіні ўрадлівасці, “Чалавек з Граубалля”/ “The Grauballe Man”), пакаранні смерцю, таксама распаўсюджаныя ў старажытнасці (“Пакаранне”/ “Punishment”, “Незвычайны плод”/ “Strange Fruit”), гістарычныя падзеі першай паловы XX стагоддзя (“Страты”/ “Casualty”, “Памяці Фрэнсіса Лэдвіджа”/ “In Memoriam Francis Ledwidge”).

Адзначаная тэндэнцыя не назіраецца ў творчасці А. Разанава, але прысутнічае ў беларускай паэзіі. Так, напрыклад, у творчасці А. Куляшова, прысвечанай штодзённаму побыту людзей, архетып ахвярнасці адлюстроўваецца пераважна праз вобразы сялян у царскай Расіі (“Доля горкая, чалавек...”, “Суседка”), праз перспектывы, якія чакаюць дзяцей пасля смерці бацькоў (“Хаўтуры”). Паказваючы цяжкасці штодзённага жыцця і складаныя лёсы людзей, якім няма на каго разлічваць, паэт заклікае іх да барацьбы за лепшую долю. У аснову вершаў “Доля горкая, чалавек...” і “Хаўтуры” кладзецца антытэза – супрацьпастаўленне “цёмных” знешніх абставін і “светлай” душы, памкненняў (“Доля горкая, чалавек...”), пахаванне шкляра, дзяцей якога чакае жабрацтва, і франтавога рабкора, памяць пра якога будзе ўшаноўвацца і пасля яго смерці [107].

З усіх падзей, што складалі гісторыю Беларусі, найбольшае асвятленне ў творчасці Аркадзя Куляшова атрымала Вялікая Айчынная вайна, праз якую прайшоў і сам паэт (“Над брацкай магілай”, “Над спаленай вёскай”, “Ліст з

палону” і інш.). Архетып ахвярнасці ў многіх вершах А. Куляшова, у адрозненне ад паэзіі Ш. Хіні, спалучаецца з архетыпам самаахвярнасці, падкрэсліваецца свядомае ахвяраванне людзьмі сваім жыццём дзеля агульнай мэты (“Камсамольскі білет”). Нельга не адзначыць і ўвагу паэта да лёсаў ахвяр рэпрэсій (“Маналог”) [69].

Асобнае месца ў творчасці як А. Куляшова, так і Ш. Хіні належыць вобразам дзяцей – ахвяр свайго часу. У паэзіі Ш. Хіні гэтыя вобразы раскрываюцца пераважна праз побытавую тэматыку, жорсткае абыходжанне з дзецьмі. Так, цэнтральны вобраз верша “Лімб” [у каталікоў – месца паміж раем і пеклам, дзе знаходзяцца, у тым ліку, душы нехрышчонных немаўлят] – дзіця, якое маці кінула ў ваду. Верш “Непатрэбнае дзіця” прысвечаны дзіцяці, на доўгі час зачыненаму ў клятцы для кур. У творчасці А. Куляшова пераважаюць вобразы дзяцей – ахвяр вайны, пазбаўленых дзяцінства, вымушаных пакідаць старое месца жыхарства (“Сцяг брыгады”), асірацелых (“Прыгоды цымбал”), дзяцей, у якіх вайна адабрала здароўе і жыццё (“Навагодняя ёлка”, “Балада аб чатырох заложніках”, “Алёнка”) [69].

Архетып дому як сродак адлюстравання нацыянальнай самасвядомасці, уяўлення ўласных адметнасцей і адметнасцей сваёй нацыі ў сусветнай палітычнай і культурнай прасторы – адзін з асноватворных у ірландскай і беларускай паэзіі XX стагоддзя. Яго распаўсюджанасць абумоўліваецца ўсплёскам нацыянальна-вызваленчай актыўнасці ў другой палове XIX – пачатку XX стст. як у Ірландыі (паўстанне “Маладой Ірландыі” (“Young Ireland”) у 1848 годзе і Феніанскі рух у 1860-я гг.: стварэнне і актыўная дзейнасць такіх грамадскіх арганізацый як Гэльская Ліга, Ірландскае літаратурнае грамадства, Ірландскае рэспубліканскае братэрства, Нацыянальная Рада і інш.; англа-ірландская вайна 1919 – 1921 гг. і як вынік – стварэнне Ірландскай вольнай дзяржавы [Irish Free State] (1922, з 1949 года – Ірландская рэспубліка) і адыход Паўночнай Ірландыі да Каралеўства Вялікабрытаніі і Паўночнай Ірландыі), так і ў Беларусі (утварэнне Барскай канфедэрацыі ў 1768 г., паўстанні 1830 – 1831 гг., 1863 – 1864 гг., стварэнне нелегальнай рэвалюцыйнай арганізацыі “Дэмакратычнае таварыства” (1836 г.), дзейнасць падпольнай арганізацыі “Саюз свабодных братоў” (“Братні саюз літоўскай моладзі”) (1846 – 1849); актыўнае развіццё друку – пачынае выходзіць часопіс “Гоман” (1882), газеты “Наша ніва” і “Наша доля” (1906) і інш.; узнікненне першай беларускай нацыянальна-палітычнай партыі – Беларускай рэвалюцыйнай (пазней – сацыялістычнай) грамады; утварэнне 25 сакавіка 1918 года ўласнай дзяржавы, Беларускай Народнай Рэспублікі).

У сучаснай ірландскай і беларускай паэзіі архетып дому выступае ў дзвюх асноўных праявах: з аднаго боку, дом як сям’я і радзіна, з іншага – дом як радзіма, нацыя. Эвалюцыя паэзіі Ш. Хіні адлюстроўвае паступовы пераход ад першага да другога, пашырэнне светапогляду, праецыраванне побытавых сітуацый, пачуццяў, эмоцый на падзеі, значныя ў маштабе ўсёй нацыі. Адметнасцю творчасці Нуалы Ні Гональ з’яўляецца міфалагізацыя, насычанасць міфалагічнымі вобразамі і сюжэтамі, што накладвае пэўны адбітак

на шлях перадачы ўсіх асноўных архетыпаў, у тым ліку архетыпу дому. Алесь Разанаў, у сваю чаргу, звяртае асаблівую ўвагу на гук і слова, як самастойныя сэнсаўтваральныя адзінкі, распрацоўваючы і ўводзячы ў сваю творчасць новыя паэтычныя жанры: версэты, вершаказы, пункціры, зномы. Архетып дому як сям’і ўвасабляе сабой надзейнасць і непарушнасць, перадаецца праз апісанне побытавай культуры, найбольш распаўсюджаных заняткаў насельніцтва з падкрэсліваннем ідэі пераемнасці пакаленняў (“Раскопкі”/ “Digging”, “Капаючы бульбу”/ “At a Potato Digging”, “Паслядоўнік”/ “Follower”, “Фотаздымак продкаў”/ “Ancestral photograph” Ш. Хіні, пункціры “***Садзяць бульбу...”, “***Не вернецца воін...”, версэт “Змеі” А. Разанава).

Так, у вершы “Русалкі і выкармліванне малаком”/ “Na Murúcha agus an Baine Síche” Н. Ні Гональ згадваецца фермерства/ “feirmeoireacht”, у прыватнасці жывёлагадоўля/ “bólacht” [171, с.42]. Значнасць малочнай прадукцыі для сельскай гаспадаркі перадаецца праз выкарыстанне лексічных сродкаў выразнасці: яна сакралізуецца, называецца “сімвалам гонару”/ “síombail onóra”, “асновай пашаны і шанавання”/ “bhunús mórtais is oinigh” [171, с.42]. Верш “Вузкая сцежка”/ “An Bóithrín Caol” апісвае працу на бульбяніках і збор мідый як адзіныя заняткі, што даюць людзям магчымасць не памерці ад голаду. Лексічныя сродкі адлюстравання адзначанага архетыпу ў творчасці Ш. Хіні ствараюць атмасферу стабільнасці, непарушнасці, надзейнасці сямейнага ўкладу, традыцыйнага ладу жыцця. Так, у вершы “Раскопкі”/ “Digging” тыповыя адметнасці хатняй атмасферы падкрэсліваюцца праз апеляцыю да разнастайных органаў пачуццяў, у прыватнасці слыху (чыстыя, рытмічныя гукі) і дотыку (“халодная цвёрдасць”/ “cool hardness” [153, с.13] бульбы, лапата, што “ў нагу ўпіралася надзейна”/ “against the inside knee was levered firmly” [153, с.13]). Рытм (рытмічныя гукі, дзеянні) становіцца сімвалам устойлівасці і нязменнасці і ў іншых вершах (“Дзень, калі збіваюць масла”/ “Churning Day”, “Капаючы бульбу”/ “At a Potato Digging”). Адзначым, што ў шматлікіх выпадках стваральнікамі рытму выступаюць бацька і маці (“Раскопкі”/ “Digging”, “Дзень, калі збіваюць масла”/ “Churning Day”), што падкрэслівае іх асноватворную функцыю ў доме і сям’і. Яшчэ адным цэнтральным вобразам, на гэты раз зрокавым, выступае сонца (“заліты сонцам двор”/ “sunlit yard” [155, с.6] (“Клець”/ “The Barn”); тварог – “скіслае сонца”/ “coagulated sunlight” [155, с.8] (“Дзень, калі збіваюць масла”/ “Churning Day”). У вершы “Сонечнае святло”/ “Sunlight” сонца становіцца сродкам апеляцыі да органаў дотыку, сімвалам цеплыні і спагады, якая перадаецца праз адпаведны лексічны рад (“награвала/heated – скаварада, што астуджаецца/a griddle cooling – пліта, што чырванее/the reddening stove – дыск гарачыні/plaque of heat” [155, с.93]).

Тым не менш, у ранняй творчасці Ш. Хіні прысутнічае і адваротная тэндэнцыя, калі архетып дому атрымлівае адмоўную афарбоўку, што таксама знаходзіць сваё адлюстраванне праз органы пачуццяў: непрыемны пах у доме (“Дзень, калі збіваюць масла”/ “Churning Day”).

У паэзіі Н. Ні Гональ сям’я – таксама ўвасабленне надзейнасці і непарушнасці. Верш “Абед на Каляды”/ “Dinnéar Na Nollag” поўніцца атмасферай спакою і ўтульнасці, ствараючы ўражанне асабістай прысутнасці дзякуючы дэталізаванасці апісання святочнага абеду з пералічэннем страў, падрабязнасцей упрыгожання пакоя (“калядная свечка”/ “coinneal na Nollag”, “палымяна-чырвоныя ягады вастралісту”/ “fasann caortha craorag’ an chuilinn” [169, с.66]). Цэласнасць, адзінства сям’і трымае “моц продкаў”/ “athchuid an tseanáil” [169, с.66]. Тым не менш, у творчасці паэткі прысутнічае і адваротная тэндэнцыя – адлюстраванне безабароннасці людзей і іх жылля, у прыватнасці перад звышнатуральнымі істотамі, што выступае водгукам паганства, доўгі час шырока распаўсюджанага на тэрыторыі Ірландыі. Так, у вершы “Выкраданне”/ “Fuadach” фея ў абліччы госці прыходзіць да жанчыны і займае яе месца, у той час як сама жанчына трапляе на “поле фэй”/ “i bpráirc an leasa” [169, с.60], вярнуцца адкуль можа толькі пасля таго, як няпрошаная госця згіне. Дыялектыка стаўлення да дому – адлюстраванне яго надзейнасці і безабароннасці адначасова – перадаецца ў вершы “Дрэва”/ “An Crann”. У пачатку верша безабароннасць дому (у першую чаргу, як краіны, нацыі) перад знешняй агрэсіяй адлюстроўваецца праз бездапаможнасць гаспадыні, да якой прыходзіць фея і ссякае яе дрэва. Канец верша мае жыццесцвярджальны характар: дрэва ажывае і вырастае зноўку – што ілюструе здольнасць ірландцаў захоўваць і аднаўляць сваю палітычную, эканамічную і культурную незалежнасць у найбольш неспрыяльных абставінах.

Пачуццё надзейнасці, нязменнасці, стабільнасці перадаецца і ў пункціры А. Разанава “***Не вернецца воін...”:

Не вернецца воін,
 вандроўнік не вернецца,
 вернецца сейбіт...
 Заўсёды
 вяртаецца сейбіт [107, с.65].

Як відаць, твор пабудаваны на двух алітэрацыйных ланцужках, што супрацьпастаўляюць вобразы воіна і вандроўніка з аднаго боку – алітэрацыя на гуках [в]/[в’], [н]/[н’] (не вернецца – воін – вандроўнік), і сейбіта з другога – алітэрацыйныя пары на гуках [с’] (заўсёды – сейбіт) і [т] (вяртаецца – сейбіт).

У вершы “Мір’іль спачувае Суіні”/ “Muighil ag Cáiseamh Shuibhne” Н. Ні Гональ дом (як радзіма і сям’я адначасова) выступае канцавым локусам жыццёвага шляху чалавека, месцам, куды вяртаюцца, каб знайсці спакой і прытулак.

“Вяртайся дахаты, я дам малака, ты скончыў свой шлях, мінуў ўжо твой час”.	“Tair abhaile ól mo bhainne tá do shaesúr thart tá do chúrsa tughá” [169, с.128].
---	--

Малако, якое жанчына прапануе вандроўнаму каралю-птушцы Суіні, становіцца своеасаблівым сімвалам хатняй атмасферы і гасціннасці, асновай

усяго існага (параўн. з вершам “Русалкі і выкармливанне малаком”/ “Na Murúcha agus an Vainne Síche”).

Архетып дому як сімвал радзімы таксама мае шмат увасабленняў. Паэзія Н. Ні Гональ, Ш. Хіні і А. Разанава геаграфічна акрэслена: у ёй прысутнічаюць шматлікія тапонімы (у Ш. Хіні – балота Тонера/Toner’s bog (“Смерць натураліста”/ “Death of a Naturalist”); вуліца О’Конэлла/O’Connell street, востраў Іона/Іона (“Прыцягненне”/ “Gravities”), вёскі Дэрыгав/Derrygarve, Каслдоўсан/Castledowson, Аппэлэндз/Upperlands, рака Мойола/Moyola (“Новая песня”/ “A New Song”), Гэльтахт/Gaeltacht, Раннафаст/Rannafast (“Заходнія станцыі”/ “The Stations of the West” Ш. Хіні, “Гэльтахт”/ “Gaeltacht” Пірса Хатчынсана), міфічнае ўзбярэжжа Догар/Dogger (у Н. Ні Гональ – “Зямля пад марскімі хвалямі”/ “Tír-fó-Thoinn” [171, с.38; 171, с.142; 171, с.152]), што знаходзіцца пад вадой і дазваляе асобным даследчыкам сцвярджаць, што Ірландыя і з’яўляецца той самай легендарнай Атлантыдай, назаўжды схаванай пад вадой [181] (вершы Н. Ні Гональ “Русалкі і літаратура”/ “Na Murúcha agus an Litríocht”, “Вяртанне русалкі на Зямлю пад марскімі хвалямі”/ “Filleadh na Murúiche ar an dTír-fó-Thoinn” і “Асобныя нататкі пра Зямлю пад марскімі хвалямі”/ “Spléachanna Fánacha ar an dTír-fó-Thoinn”); невялікі астравок Рокол/Rockall; Ірландскае мора/Irish Sea; графства Уіклоў/Wicklow і інш. (“Гленмурскія санэты”/ “Glanmore Sonnets”); у А. Разанава – рака Буг і Белая Вежа (верш “Радзіма”), вёска Алёсы (версэт “Алёсы”); у Н. Ні Гональ – графства Мі/Contae na Mí, прыгарад Дубліна Кіл Вэйнэн/Cill Mhaighneann, горад Дун Лер’е/Dún Laoghaire, рэгіён Бін Эдэр/Binn Éadair, вёска Нобер/An Obair – “Праца”/ “An Obair”; Ірландыя, касцёл Св.Брэндана ў вёсцы Клонферт/Cluain Fhearta – “Русалкі і Святы Брэндан”/ “Na Murúcha agus Naomh Bréanainn” і інш.). Тыповыя з’явы для ірландскай і беларускай паэзіі – зварот да ландшафтных асаблівасцей (востраў, мора, скалы (“Непагадзь на востраве”/ “Storm on the Island”, “Сіндж на Аране”/ “Synge on Aran”, “Паўвостраў”/ “The Peninsula”, “Востраў, што знікае”/ “The Disappearing Island” Ш. Хіні, “Русалкі і літаратура”/ “Na Murúcha agus an Litríocht”, “Крохкі, бы ракавінка”/ “Chomh Leochaileach le Sliogán”, “Недахоп спачування”/ “Easpa Comhbhróin”, “Востраў”/ “Oileán”, “Русалкі на сушы”/ “Na Murúcha a Thriomaigh” Н. Ні Гональ); маленькія гарадкі, граніт і гліна, верасовыя зараснікі, спустошаная зямля (“У малых гарадках”/ “In Small Townlands” Ш. Хіні); зямля без арыенціраў, што робіць шлях па ёй бясконцым (“Паўвостраў”/ “The Peninsula” Ш. Хіні); вёска (верш “***Сцюдзёнае паветра разлілося...”, пункцір “***Над вёскай...”, версэт “Сіні туман” А. Разанава, верш “Статак вяртаецца з поля” А. Вярцінскага); балоты, рэчкі, азёры, крыніцы (“Смерць натураліста”/ “Death of a Naturalist”, “Багна”/ “Bogland”, “Людзі балота”/ “The Bog People”, “Каралева балота”/ “Bog Queen” Ш. Хіні, паэма “Было балота”, вершаказы “Багна”, “Твань”, версэт “Кладкі” А. Разанава, “***Крыніца побліз маёй вёскі...”, “Гайна!.. Гайна!..” П. Броўкі)).

Лакалізаваць творчасць Н. Ні Гональ, А. Разанава і Ш. Хіні і іншых паэтаў як Беларусі, так і Ірландыі, дазваляе і ўжыванне імі шматлікіх

антрапонімаў, якія выступаюць своеасаблівымі “прадстаўнікамі” Ірландыі і Беларусі адпаведна ў сусветнай культурнай прасторы (майстар Лазар Богша і манахія Прадслава – верш “Папярэджанне” А. Разанава, Кастусь Каліноўскі (верш “Арышт Кастуся Каліноўскага” А. Разанава, “Прарок” У. Караткевіча), Ігнат Буйніцкі (“Шляхі Ігната Буйніцкага” У. Караткевіча), Машэка і Паўлюк Багрым (аднайменныя вершы У. Караткевіча), князь Рагвалод і яго дачка Рагнеда (вершаказ “Горад”, верш “Рагнеда”, А. Разанава), Алаіза Пашкевач (Цётка) (“Паэма пераадолення” А. Разанава) князь Вячка (“Балада пра Вячка, князя людзей простых” У. Караткевіча, “Балада пратэсту”, Усяслаў Чарадзеі з аднайменнай паэмы А. Разанава), Ф. Скарына, Я. Купала, К. Каліноўскі, Т. Касцюшка (“На Беларусі пеўні пяюць” А. Вярцінскага), паэт, грамадскі дзеяч, удзельнік руху “Ірландскія валанцёры”/ “Irish Volunteers” Фрэнсіс Лэдвідж (“Памяці Фрэнсіса Лэдвіджа”/ “In Memoriam Francis Ledwidge”), Роберт Ландзі, губернатар Дэрры ў 1689 годзе, падчас знакамітай “аблогі Дэрры” – “Спасціжэнне”/ “Clearances” Ш. Хіні), Дж. Джойс (“Прыцягненне”/ “Gravities” Ш. Хіні), “зямля нашчадкаў Кэвэна”/ “talamh chlann Uí Chíobháin” [168, с.60] (“Вузкая сцежка”/ “An Bóithrín Caol” Н. Ні Гональ)), апісанне тыповай знешнасці прадстаўнікоў сваёй нацыі (“Фотаздымак продкаў”/ “Ancestral photograph” Ш. Хіні), птушкі, жывёлы і расліны, што ў пэўнай ступені з’яўляюцца сімваламі краіны (пункціры “***Аблётваюць буслы зямлю кругамі...”, “***Ускрай маладога жыта...”, версэт “Дубы Заходняга краю” А. Разанава, “Ізноў размова з буслам” П. Броўкі).

Працягваючы традыцыі У.Б. Йейтса (“Блуканні Ошына”/ “The Wanderings of Oisín”, “Вар’яцтва Караля Голла” / “The Madness of King Goll”, “Фергус і друід”/ “Fergus and Druid”, “Хто ездзіць з Фергусам?”/ “Who goes with Fergus?”, “Змаганне Кухуліна з морам”/ “Cuchulain’s Fight with the Sea” [175]), шматлікія вершы Н. Ні Гональ адлюстроўваюць антрапанімічны рад ірландскай міфалогіі. Тут і каралева Конахта Мэв, адна з цэнтральных фігур ірландскай міфалогіі, персанаж уладскага (ольстэрскага) цыкла ірландскіх паданняў (“Мэв прамаўляе”/ “Labhrann Medb”), і кароль Ольстэра XVII стагоддзя Суіні, што звар’яцеў падчас бітвы, выкінуў Біблію ў возера, збег на поўнач, ператварыўся ў птушку і з тых часоў лётае над Ірландыяй, адлюстроўваючы свой боль і сваю радасць у цудоўных вершах (“Мір’іль спачувае Суіні”/ “Muighil ag Cáiseamh Shuibhne”), і Кухулін, герой уладскага (ольстэрскага) цыкла ірландскіх паданняў (“Кухулін I”/ “Cú Chulainn I”, “Кухулін II”/ “Cú Chulainn II”), і інш.

У творчасці Ш. Хіні адзначаная праява архетыпу дому таксама падкрэслівае ідэю надзейнасці, упэўненасці ў сабе і самадастатковасці ірландцаў як нацыі, але, у адрозненне ад разгледжанай вышэй праявы гэтага архетыпу, асноўным сродкам яе перадачы выступае непасрэдная характарыстыка, у шматлікіх выпадках ацэначная (“эксперт”/ “expert” [153, с.24]). Азначэнні, выкарыстаныя пры апісанні тыповай знешнасці ірландцаў, акцэнтуюць увагу на цвёрдасці характару, загартаванасці, здольнасці супрацьстаяць адмоўным абставінам (“цвёрды”/ “solid”, “цяжкі”/ “heavy” [153, с.26]), адзначаючы і адмоўныя рысы – самазадаволенасць, пагардлівасць

(“Фотаздымак продкаў”/ “Ancestral photograph”). Партрэт ірландца, створаны ў вершы “Сіндж на Аране”/ “Synge on Aran”, падкрэслівае жорсткасць, суровасць, рэзкую акрэсленасць аблічча, што адлюстроўваюць моц і загартаванасць характару. Грунтоўнасць і трываласць адчуваюцца таксама ў ландшафтных асаблівасцях і апісанні пабудовы. Так у вершы “Непагадзь на востраве”/ “Storm on the Island” згадваюцца нізкія і вялікія па плошчы будынкі з каменнымі сценамі і надзейным дахам, здольныя супрацьстаяць моцнаму ветру, адсутнасць дрэў, галіны і лісце якіх могуць нанесці значныя страты падчас навальніцы. Комплекс сродкаў выразнасці, пераважна лексічных, стварае зрокава-слыхавыя вобразы, што прыпадабняюць неспрыяльныя кліматычныя ўмовы Ірландыі да яе гісторыка-палітычнай сітуацыі, дазваляючы правесці адпаведную паралель з нязломнасцю ірландцаў у іх барацьбе за нацыянальную незалежнасць. Так, лісце і галіны гучаць “трагічным хорам”/ “tragic chorus” [153, с.51] падчас непагадзі, вецер “збівае”/ “rummels” [153, с.51] дом, мора “выбухае”/ “exploding” [153, с.51] на скалы, парывы ветру прыпадабняюцца да ўдарных хваляў бомб.

Вобраз фантастычнага вострава, створаны ў вершы “Востраў-прыпавесць”/ “Parable Island”, – адна з найбольш яскравых праяў архетыпу дому як сімвала радзімы. Нягледзячы на тое, што Ірландыя непасрэдна не згадваецца ў творы, шматлікія ўскосныя фактары дазваляюць меркаваць, што пад загадкавым востравам маецца на ўвазе менавіта Ірландыя. Так, у першай частцы твора (верш мае трохчасткавую кампазіцыю) адзначаецца, што краіна, пра якую пойдзе гутарка, знаходзіцца на востраве. Яшчэ адна паралель з Ірландыяй – апісанне гары, якая знаходзіцца “недзе далёка на поўначы”/ “somewhere in the far north” [159, с.10] і якой людзі даюць разнастайныя назвы. Як вядома, Ірландыя таксама ў розныя часы мела больш за 200 назваў. Ключавым вобразам другой часткі верша з’яўляецца вока, што таксама дазваляе вызначыць ірландскі прататып “вострава-прыпавесці”. Недалёка ад Дублінскага ўзбярэжжа Ірландыі знаходзіцца востраў Вока Ірландыі (Inis Mac Neasáin), што адміністрацыйна належыць да графства Фінгал. На востраве знаходзіцца вежа Мартэла і царква VIII стагоддзя, што знаходзіць сваё адлюстраванне ў вобразе “вежы-звона”/ “bell-tower” [159, с.10].

Апеляцыя да органаў пачуццяў, падобная да тыповай для перадачы хатняй атмасферы, адбываецца і пры адлюстраванні архетыпу дому як сімвала радзімы. Так, у вершы “Новая песня”/ “A New Song” назвы населеных пунктаў выклікаюць асацыяцыі з тым ці іншым гукам, водарам або зрокавым вобразам (вёска Дэрыгав – “страчаны водар мускусу”/ “a lost potent musk”, “музыка, што сціхла”/ “vanished music”, “вада ў змроку”/ “twilit water”). У “Заходніх станцыях”/ “The Stations of the West” ірландскія тапонімы ствараюць смакавыя асацыяцыі (“прэсныя”/ “unleavened” [155, с.88]), адлюстроўваючы атмасферу строгаасці і аскетызму, здольнасць вытрымаць неспрыяльныя абставіны. Аналізуючы верш “Новая песня”/ “A New Song”, літаратуразнаўца Томас О’Грэйдзі звяртае ўвагу на палітычны падтэкст створаных у ім асацыяцый. Так, назва вёскі Дэрыгав мае ірландскае паходжанне (ад “doire” – “драўніна дубу” і

“garbh” – “шурпаты”), у той час як Каслдоўсан і Аппэлэндз сімвалізуюць прысутнасць брытанцаў у паўночнай частцы Ірландыі як у мінулым, так і на сучасным этапе [174]. Асабліваю цікавасць у адзначаным аспекце ўяўляе вобраз ракі Майола. Трансфармацыя гэтага вобраза адлюстроўвае працэс узнікнення і станаўлення нацыянальна-вызваленчага руху – ад поўнага спакою і заняпаду (рака “песціцца пад вольхамі”/ “pleasuring beneath alder trees” [155, с.58]) праз прыхаванае хваляванне (“з бруення ў роднай глыбіні”/ “from licking deer in native haunts” [155, с.58]) да ўсплёску, выбуху энергіі (“да плыні бурлівай галосных”/ “to flood, with vovelling embrace” [155, с.58]).

У творчасці А. Разанава асабліваю цікавасць, на нашу думку, уяўляе комплекс вобразаў, спадарожных вобразу вёскі. Так, у вершы “***Сцюдзёнае паветра разлілося...” вобразам-спадарожнікам выступае вобраз маці, што чакае сына з вайны, у пункціры “***Над вёскай...” – зорка. Дадатковыя вобразы надаюць асабліваю значнасць асноўнаму, падкрэсліваючы той ці іншы яго аспект (вобраз маці сімвалізуе карані, вытокі – тое, што стварае асобу і абумоўлівае светапогляд чалавека; зорка – дае накірунак шляху чалавека, выступаючы пэўным эталонам яго ўчынкаў і паводзінаў).

Версэт “Сіні туман” А. Разанава ўяўляе сабой вясковую замалёўку. Атмасфера сцішанай вуліцы перадаецца паэтам праз адмоўную канструкцыю “не+дзеяслоў”, што дазваляе чытачу ўявіць штодзённае жыццё вёскі:

Ціха ў дварах: не бразгаюць
вёдры, не размаўляюць людзі, не
брэшуць сабакі і не сакочуць куры
[103, с.36].

Як і ў шматлікіх іншых творах, у версэце “Сіні туман” паэт выкарыстоўвае прыём алітэрацыйнага паяднання ключавых слоў, што акрэсліваюць асноўную ідэю твора. Алітэрацыя на гуках [с]/[с'] адзначае непарыўную сувязь вёскі з яе жыхарамі: людзі ствараюць вёску, яе атмасферу, калі кожны чалавек з’яўляецца часткай адзінага арганізма – вёскі, і адначасова вёска з’яўляецца часткай менталітэту кожнага яе жыхара (“вёска” – “сваёй”, “сваіх сяброў”, “сябе самога”, “сэрца”); надае вобразу вёскі пэўную сакральнасць (“вёска” – “спусціліся /.../ нябёсы”, “сіні” як колер “звязаны з архаічнымі ўяўленнямі аб замагільным свеце, з культам памерлых” [16, с.466]).

Архетып дому як радзімы ў творчасці Ш. Хіні, А. Разанава і Н. Ні Гональ перадаецца таксама на ўзроўні эмацыйнай сферы. Так, у вершы “Чалавек з Толанда”/ “The Tollund Man” Ш. Хіні падкрэсліваецца пачуццё адзіноты і разгубленасці між “сялян, што мовы не ведаюць”/ “country people, not knowing their tongue” [155, с.63], што вяртае лірычнага героя з чужыны да сітуацыі ў роднай краіне. Паэма “Што б ні казаў – не кажы нічога”/ “Whatever You Say Say Nothing” перадае напружанасць сацыяльна-палітычнай сітуацыі шляхам выкарыстання асацыятыўных і ацэначных эпітэтаў і метафар (“прысмак камення”/ “stony flavours”, “усё горш і горш”/ “it’s getting worse”, “то сорам, бяспрэчна”/ “it’s disgraceful, surely”, “яны забойцы”/ “they’re murderers”).

У вершы “Памежжа”/ “Terminus” Ш. Хіні архетып дому як радзімы перадаецца праз пары кантэкстуальных антонімаў (“жолуд і заржавелы шруб”/ “an acorn and a rusted bolt”, “фабрычны комін і маўклівая гара”/ “a factory chimney and a dormant mountain”, “гук рухавіка і цокат конскіх капытоў”/ “an engine shunting and a trotting horse” [159, с.5]), што падкрэсліваюць дваістасць рэалій жыцця ірландцаў – спалучэнне ў межах адной нацыі двух веравызнанняў, кожнае з якіх прэтэндуе на лідэрства, а таксама пераход ад эканомікі, пераважна арыентаванай на сельскую гаспадарку, да так званай “эканомікі ведаў”, заснаванай на стварэнні новых ведаў і кіраванні імі ў межах пэўнай эканамічнай сітуацыі, пераважна ў сферы паслуг і высокатэхналагічнай вытворчасці [148].

Стаўленне Н. Ні Гональ да сваёй радзімы перадаецца праз шэраг эмацыйна афарбаваных эпітэтаў. Верш “Памяць пра вяду”/ “Cuimhne an Uisce” характарызуе пачуццё, выкліканае згадкай пра страчаную радзіму, як “жудасны стрэс”/ “strus uafásach” [171, с.30]; у вершы “Русалкі і літаратура”/ “Na Murúcha agus an Litríocht” лексічны рад, з дапамогай якога апісваюцца эмоцыі, што ўзнікаюць у выніку страты сваіх каранёў, радзімы, звычаяў і традыцый, складаецца з наступных адзінак: “шкадаванні”/ “aithreachas”, “смутак”/ “caitheamh”, “жалоба”/ “cáiseamh” [171, с.38].

Выкарыстанне эмацыйна афарбаваных кантэкстуальных антонімаў як сродку адлюстравання архетыпу дому ўласціва і творчасці А. Разанава (“тужыць і радуецца маё сэрца” [103, с.36]).

Такім чынам, архетып дому як адзін з вядучых сродкаў адлюстравання ідэі нацыянальнай самасвядомасці ў ірландскай і беларускай паэзіі другой паловы ХХ стагоддзя мае дзве асноўныя праявы: сям’я і радзіма. Адзначаны архетып выступае сцверджаннем неабходнасці ведання і шанавання ўласных каранёў дзеля захавання самога сябе як асобы і прадстаўніка пэўнай нацыі.

3.2 Архетып чужынца ў ірландскай і беларускай паэзіі другой паловы ХХ стагоддзя

Архетып дому як увасабленне прыналежнасці да пэўнай суполкі (нацыянальнай, сацыяльнай, грамадскай і г.д.) непарыўна звязаны з архетыпам чужынца – сімвалам непадобнасці да іншых, адасаблення паміж “сваімі” і “чужымі”. Але калі першы з адзначаных архетыпаў падкрэслівае агульныя ўласцівасці, што паядноўваюць прадстаўнікоў адной групы, то другі акцэнт мае адметнасці, што вылучаюць адзначаную суполку з шэрагу аднаўзроўневых. Архетып чужынца выступае ў сучаснай ірландскай і беларускай літаратуры адным са сродкаў адлюстравання нацыянальнай самасвядомасці, элементам бінарнай апазіцыі “сваё – чужое”. На значнасць гэтага архетыпу для ўсведамлення сябе ў адрозненне ад іншых звяртаюць увагу шматлікія даследчыкі (у прыватнасці Ю.М. Лотман, М.М. Бахцін, Н.І. Асмонава і інш.). Так, Н.І. Асмонава вызначае нацыянальную ідэнтычнасць як “сукупнасць

устойливых рыс, што дазваляюць той ці іншай этнічнай або сацыяльнай групе адрозніваць сябе ад іншых і такім чынам вызначаць сваё месца і ролю ў сістэме сацыяльных зносінаў” [90].

У паэзіі Алеся Разанава, Шэймаса Хіні і Нуалы Ні Гональ архетып чужынца адлюстроўваецца на наступных узроўнях: мова, рэлігія, чалавек і навакольнае асяроддзе (прырода, зносіны з іншымі людзьмі). Менавіта гэтыя ўласцівасці разглядаюцца як крытэрыі, па якіх вызначаецца прыналежнасць чалавека да сваёй нацыі і, адпаведна, адасобленасць ад іншых і супрацьпастаўленне ім.

Так, у версэце А. Разанава “На свята Збавення душы і цела” топасам адчужанасці выступае царква, дзе ўжо няма месца людзям, якія хадзілі туды на працягу ўсяго свайго жыцця. Прычынай гэтага з’яўляецца нязвыклая мова, на якой вядзецца набажэнства. Бінарная апазіцыя “свой – чужынец” перадаецца ў версэце праз адмоўе “не” (“не прыходзіў”, “нетутэйшыя”, “нязвычай” [103, с.120]), што дазваляе супаставіць тое, што было, з тым, што адбываецца.

У паэзіі Шэймаса Хіні мадэль “свой – чужынец” будзецца на рэлігійным узроўні праз супрацьпастаўленне каталіцызму і пратэстантызму (“Міністэрства страху”/ “The Ministry of Fear”) і, як і ў творчасці А. Разанава, нярэдка спалучаецца з моўным пытаннем (“Заходнія станцыі”/ “Stations of the West”). Так, у “Заходніх станцыях”/ “Stations of the West” умоўнай перашкодай паміж лірычным героем і народам, з якога ён выйшаў і чужым якому стаў, выступае сцяна, за якой чуецца ірландскамоўная гаворка.

Рэлігійны ўзровень адлюстравання архетыпу чужынца рэалізуецца ў творчасці Н. Ні Гональ пераважна на ўзроўні альясій на біблейскія сюжэты (“Паданне пра паходжанне русалак”/ “Bunmhiotas na Murúch” (паданне пра Майсея), “Яшчэ адно паданне пра паходжанне”/ “Miotas Bunaidh Eile” (выгнанне Сатаны) і інш.). Апрача сюжэтнай лініі, абодва згаданыя вышэй вершы раскрываюць архетып чужынца праз лексічныя адзінкі (“Яны ўцякалі аднекуль”/ “Bhíodar ag teitheadh ó rud éigin” [171, с.44] – “Паданне пра паходжанне русалак”/ “Bunmhiotas na Murúch”, “скінутыя з нябёсаў”/ “do caitheadh amach as na Flaithis” [171, с.48] – “Яшчэ адно паданне пра паходжанне”/ “Miotas Bunaidh Eile”).

Як адзначалася вышэй, адной з праяў архетыпу чужынца ў зномах А. Разанава выступае бінарная апазіцыя “свая – чужая мова”. Зном “У розных мовах...” прысвечаны пытанню запазычанняў, натуральнасці іх уваходжання ў мову, працэнтных суадносінаў запазычанняў і лексічных адзінак, што спрадвечна належалі той ці іншай мове. Здольнасць аднаго і таго ж слова набываць рознае гучанне ў залежнасці ад фону той ці іншай мовы атаясамлівае яго з мовай, якая яго прыняла і стала яго ўнутранай сутнасцю, пазбаўляючы адцення “чужынца”.

Мова напаўняе словы, як позірк – зрэнку:
напаўняе сабой.

У кожным слове жыве дух усёй мовы.

Смак “хлеба” і “хлеба” неаднолькавы [106, с.23].

У творчасці А. Разанава прысутнічаюць і іншыя пункты погляду: сцверджанне станоўчага ўплыву мовы карэннага насельніцтва на чужародную і, адпаведна, адмоўнага ўплыву чужой мовы на родную (зномы “Парадокс, увасоблены ў беларускай яве...”); недастатковасці, непаўнаўвартасці чужой мовы ў параўнанні з роднай (зном “Вось вершы, напісаныя па-беларуску...”), – што падкрэсліваюць супрацьпастаўленне “сваё – чужое” і ставяць мовы ў апазіцыю адна да адной.

Архетып чужынца ў кантэксце моўнай сітуацыі адлюстроўваецца не толькі на ўзроўні бінарнай апазіцыі “свая – чужая мова”, але і праз апазіцыю “мова – чалавек, яе носьбіт”. У зноме “Гаворым на мове, якой не разумеем” чалавек выступае чужынцам у адносінах да мовы, уздымаецца пытанне глыбіннага сэнсу мовы, недасяжнага для людзей. Як і ў разгледжаным вышэй зноме “Дзіўна, але...”, мове надаюцца такія рысы, як замкнёнасць, магічнасць, недасяжнасць, чароўнасць. Варта адзначыць, што, падобна да апазіцыі “свая – чужая мова”, апазіцыя “мова – чалавек, яе носьбіт” нясе ў сабе актыўны пачатак, становіцца стымулам для развіцця і ўдасканалення, што перадаецца праз назоўнікі лексічнага раду памкнення (“моц-прага-парыванне-стымул”) і дзеясловы ўздзеяння (“уздейнічаць-пераўтвараць-намагаюцца” [106, с.35]).

“Чалавек-носьбіт” выступае адным са складнікаў архетыпу чужынца ў наступнай бінарнай апазіцыі – са спадчынай свайго народа. Падобна да мовы, спадчына пазіцыянуецца А. Разанавым як самадастатковая сутнасць, неўсвядомленая і схаваная ад старонняга вока. Гэтая думка праходзіць праз алітэрацыйны ланцужок ключавых слоў (спадчына – існуе сама па сабе – асветленая – супольнай – ступень – становіцца – свядомасці):

Наша спадчына ўсё яшчэ існуе сама па сабе, не асветленая нашай супольнай увагай і разуменнем. Збольшага мы ведаем, дзе што ляжыць, што маем, але гэта не тая ступень ведання, якая становіцца фактам і фактарам свядомасці [106, с.41].

У паэзіі А. Разанава архетып чужынца ствараецца і на ўнутрылітаратурным узроўні, шляхам супрацьпастаўлення высокамастацкіх і пасрэдных твораў (“У пэўныя – крытычныя – перыяды...”), традыцыйных і наватарскіх жанраў (напрыклад, верлібр і традыцыйны верш):

Верлібр падымае тое, што губляе традыцыйны верш. Сярод традыцыйных “вершавызнанняў”, ён – рэфарматар, ён – пратэстант [106, с.36].

Асноўнай праявай архетыпу чужынца на моўным узроўні ў творчасці Нуалы Ні Гональ з’яўляюцца англамоўныя ўкрапіны ў ірландскамоўным тэксце (вершы “Дрэва”/ “An Crann”, “Вялікая каралева гаворыць Кухуліну”/ “Agallamh Na Mór-Riona le Cú Chulainn”).

Як у творчасці А. Разанава, так і ў творчасці Ш. Хіні архетып чужынца на ўзроўні “чалавек – навакольнае асяроддзе” адлюстроўваецца праз супрацьпастаўленне “чалавек – іншыя людзі” (асоба – натоўп, паэт – грамадства) – версэт “Танец з вужакамі” А. Разанава, вершы “З мяжы творчасці”/ “From the Frontier of Writing”, “Вуліца Тум”/ “The Toome Road” Ш. Хіні. У адзначаным аспекце архетып чужынца набывае новыя адценні: паэт як асоба – чужынец у адносінах да натоўпу, паэт, сталенне якога робіць яго чужынцам самому сабе папярэдніку і г.д.

Праявай архетыпу чужынца ў адзначаных вышэй вершах становіцца мілітарысцкі лексічны рад (“браняваныя машыны”/ “armoured cars”, “канвой”/ “convoy”, “закамуфляваныя”/ “camouflaged” [155, с.143] і інш. – “Вуліца Тум”/ “The Toome Road”; “палкі”/ “troops”, “ружжы”/ “guns”, “паставыя”/ “posted soldiers” [159, с. 6] – “З мяжы творчасці”/ “From the Frontier of Writing”).

У версэце А. Разанава “Зброя” адбываецца спалучэнне архетыпу чужынца, адлюстраванага на ўзроўні зносін з іншымі людзьмі, з архетыпам трансфармацыі, калі чалавек становіцца чужынцам для тых, хто побач з ім, і спачатку вымушаны цяпець іх здзекі і пагарду, а пасля шляхам трансфармацыі (“меч урастае ў маю правую руку, шчыт – у левую, і я адчуваю іх як сваё цела” [103, с.4]) набывае здольнасць абараняцца. Адзначаная трансфармацыя перадае станаўленне самасвядомасці чалавека, у тым ліку нацыянальнай, яго адасабленне сябе ад іншых і супрацьпастаўленне ім. Змены ў светаадчуванні лірычнага героя і стаўленні да яго адлюстроўваюцца праз пары антонімаў, у тым ліку кантэкстуальных: “абараняцца” – “нападаць”, “штурхалі” – “вітаюць”, “слабасць” – “сіла”. Архетып трансфармацыі як адлюстраванне пераходнасці, памежнага стану найбольш актуальны для літаратур тых краін, якія праходзяць этап станаўлення ці развіцця ў тых ці іншых аспектах – палітычным, эканамічным, культурным і інш.

Падобнае спалучэнне назіраецца і ў зноме “***Дзіўна, але часта паставы нашых папярэднікаў...”. Супрацьпастаўляючы натоўп і асобу паэта, А. Разанаў падкрэслівае незразумеласць, таямнічасць апошняга. Разгадка таямніцы творцы ўяўляе з сябе пэўны парадокс: паэт становіцца чужынцам для сучаснікаў, і іх збліжэнню спрыяе толькі фізічнае аддаленне, часава-прасторавая адчужанасць, што ствараецца, калі паэт і яго аўдыторыя належаць да розных пакаленняў.

Дзіўна, але часта паставы нашых
папярэднікаў нам бачацца лепш, выразней, чым
паставы сучаснікаў, і нават нястача біяграфічных і
творчых звестак як бы спрыяе гэтаму [106, с.3].

Такім чынам, адным з топасаў адчужанасці чалавека ад іншых выступае тагасветнасць і смерць як шлях яе дасягнення. Найбольш відавочнай гэтая думка становіцца ў зноме “Тыя падзеі і ўзрушэнні...”, дзе раскрыццё таямніцы прыпадабняецца да ўваскрашэння, дазваляючы, адпаведна, правесці паралель “таямніца – смерць”. Адзначаная паралель сцвярджаецца комплексам спадарожных лексем (“археалагічны пласт”, “адсутнасць”, “няма” [106, с.55]).

Яшчэ адзін топас адчужанасці паэта ад натоўпу ў зномах А. Разанава – гара. У зноме “З гары Мтацмінда...” гэты вобраз становіцца сімвалам узвышэння паэта над звычайнасцю, штодзённасцю, побытам. Эпітэт “лялечныя” [106, с.5], які характарызуе будынкi, аўтамабілі, людзей, адлюстроўвае вынік пераацэньвання каштоўнасцей, што стварае мяжу паміж тлумным, мітуслівым людскім светам і “чалавекам на гары” [106, с.5]. У якасці ілюстрацыі ідэі незваротнасці пераходу ад свету людзей да ўсведамлення ўласнай місіі, адзінканасці і непаўторнасці, ідэі немагчымасці паяднання жыццёвых вартасцей асобы і натоўпу паэт прыводзіць паданне пра д’ябла, які так і не здолеў прымусіць чалавека, што ўзышоў на гару, засвоіў таямнічыя “веды”, дадзеныя яму гэтым узыходжаннем над самім сабой мінулым, пакланіцца з яе вяршыні натоўпу, прызнаць яго свет вышэйшым за ўласны.

Сляды такога “эфекту” захоўваюцца ў душы ці не кожнага чалавека, не дазваляючы яму канчаткова супасці са светам... [106, с.5]

Адной з праяў механізму адчужэння выступае матыў узвышэння, ўзыходжання. Ён з’яўляецца ў зноме ““Дзялянка”, на якой паэт вырастае...” і перадаецца праз адпаведны лексічны рад:

... гэта імкненне: да неабсяжнасці, да наступнасці, да іншасці [106, с.68].

Сродкам адлюстравання архетыпу чужынца ў згаданым вышэй зноме выступаюць адмоўныя канструкцыі (“не валодае ні адменнымі ведамі, ні адменным красамоўствам”, “ён не асоба” [106, с.68]), асацыятыўнае словаўтварэнне (паэт вызначаецца А. Разанавым як “адасоба” ў супрацьлегласць “асобе”, што дазваляе прасачыць словаўтваральную мадэль “адасоба – адасобіць – адасабленне” і такім чынам таксама ставіць асобу паэта ў пазіцыю чужынца ў адносінах да іншых), а таксама моўнае супрацьпастаўленне. Алесь Разанаў дае характарыстыку паэту словамi з верша А.С. Пушкіна, цытуючы іх на мове арыгіналу – “быть может, всех ничтожней он” [106, с.68], – чужароднай асноўнаму тэксту.

Падобную з’яву мы назіраем і ў паэзіі Ш. Хіні (вежа ў вершы “Майстар”/ “The Master”, вершнік з верша “Памежжа”/ “Terminus”). Так, у вершы “Памежжа”/ “Terminus” Ш. Хіні называе сябе “апошнім графам на кані пасярод плыні”/ “the last earl on horseback in midstream” [159, с.5]. Адзначаны прыклад утрымлівае ў сабе адразу некалькі шляхоў адасаблення. Па-першае, гэта ўжо адзначанае вышэй супрацьпастаўленне “асоба - натоўп”. Па-другое, вобраз вершніка стварае эфект прасторавай аддаленасці чалавека ад іншых, узносіць яго вышэй за іх. Гэтае ўражанне падкрэсліваецца і вобразам графа – сімвалам велічы і высакароднасці.

У вершы “Майстар”/ “The Master” Ш. Хіні сімвалам прасторавага адасаблення паэта выступае вежа, да якой прыпадабняецца яго ўнутраны свет, тая асабістая прастора, куды паэт сыходзіць дзеля самазасяроджанасці і самаўдасканалення. Упершыню гэты вобраз як сімвал адчужанасці паэта ад жыцця ўжывае ў 1837 г. Ш.О. Сент-Бёв у дачыненні да французскага паэтрамантыка Альфрэда дэ Віні: “...Больш загадкавы Віні яшчэ да апоўдня

вяртаўся ў сваю вежу са слановай косці” [73, с.352]. Развіццё гэтага вобраза працягвае Флабэр: “Хай Імперыя крочыць наперад, а мы зачынім дзверы, узыздем на самы верх нашай вежы са слановай косці, на самую апошнюю прыступку, бліжэй да неба” [125, с.218]. Замкнёнасць і аскетызм, як знешні, так і ўнутраны, цяжкасць пераадолення адлегласці паміж светапоглядам звычайнага чалавека і пустэльніка перадаюцца Ш. Хіні праз адпаведную лексіку і сістэму вобразаў (“вежа”/ “tower”, “бязлюдныя бастыёны”/ “deserted ramparts”, “куток самоты”/ “coign of seclusion”, “кніга ўстрымання”/ “book of withholding”, “прыступкі без парэнчаў”/ “unrailed stairs” [158, с.110]). Сіметрычная пабудова верша (напачатку лірычны герой падымаецца ў вежу, у апошняй страфе – спускаецца з яе) падкрэслівае нязменнасць, канчатковасць сітуацыі, заўсёдны зварот да зыходнага становішча, немагчымасць зліцця двух сусветаў – паэта і натоўпу.

Падобная з’ява назіраецца і ў паэзіі Габрыэля Роўзэнстока, які ўвасабляе паэта ў вобразе йеці – міфічнай істоты, што жыве ў гарах (“Партрэт мастака-йеці”/ “Portráid den ealaíontóir mar yeti”), спалучаючы, такім чынам два шляхі адчужэння – прасторавае адасабленне і містыфікацыю.

Сімвалам неадольнай перашкоды, што прымушае захоўваць адлегласць паміж “сваімі” і “чужымі”, не дазваляе змяшэння ці нават збліжэння прадстаўнікоў розных супольнасцей, у творчасці А. Разанава выступае ланцуг. У аднайменным версэце адзначаны вобраз ужываецца ў двух значэннях: літаральным (ланцуг, на якім трымаюць сабак) і пераносным – прыналежнасць да той ці іншай сацыяльнай супольнасці (сіла, што не дае ваўкам наблізіцца да сабак, трымае іх на адлегласці).

Асобны аспект архетыпу чужынца – чалавек, што пад уплывам вонкавых абставін становіцца чужым таму асяроддзю, да якога належыць. Алесь Разанаў разглядае сітуацыю на прыкладзе сваіх калег-літаратараў, творчасць якіх нясе адбітак чужога ўплыву, пішацца “па замове”. Вобраз яблыкаў, афарбаваных у сіні колер, перадае штучнасць, ненатуральнасць падобнай творчасці (зном “Быў такі “садовы” эксперымент”). Варта адзначыць невыпадковасць колеравага вырашэння твора. Як адзначалася вышэй, сіні колер “звязаны з архаічнымі ўяўленнямі аб замагільным свеце, з культам памерлых” [16, с.466]. Такім чынам, выкарыстанне сіняга колеру як адметнай уласцівасці чужынца таксама далучае адзначаны архетып да топасу тагасветнасці/смерці.

Прыкладам гэтага аспекта архетыпу чужынца ў паэзіі Ш. Хіні выступаюць вершы “Ліхтарык глогу”/ “The Haw Lantern” (вобраз Дыягена, што з ліхтаром шукае хаця б аднаго сумленнага чалавека), “З Рэспублікі Сумлення”/ “From the Republic of Conscience” (вобраз імігранта ў “рэспубліку Сумлення”, які вымушаны пацвярджаць сваю прыналежнасць да яе і права знаходзіцца там) і інш.

Адной з праяў архетыпу чужынца на ўзроўні “чалавек – навакольнае асяроддзе” з’яўляецца вобраз выгнанніка, чалавека, які фізічна вымушаны знаходзіцца далёка ад радзімы, але, тым не менш, застаецца яе прадстаўніком і носьбітам яе культуры. Уільям Батлер Йейтс называе выгнанне “калыскай

gan an tarna béile a ithe in aon tigh, gan dhá shraic chodlata a dhéanamh ar
ná an tarna oíche a chaitheamh faoi aon aon leaba...[169, c.64]
dion,

У вершы “Русалкі і выкормліванне малаком”/ “Na Murúcha agus an Baine Cíche” вобраз выгнанніка (русалак, што выйшлі з вады ў свет людзей) падкрэслівае пачуццё страты, беспрытульнасці, прамежкавасці стану, без перспектывы ягонага зруху ў той ці іншы бок. Апавядальнасць, што з’яўляецца адметнай уласцівасцю паэзіі Нуалы Ні Гональ, прысутнічае і тут, ствараючы замалёўку з жыцця русалак на зямлі, апісваючы як яго аб’ектыўны бок (занятак жывёлагадоўляй), так і суб’ектыўныя ўяўленні русалак пра свой новы стан і пачуцці, што ўзнікаюць у іх у сувязі з ім (гонар, пачуццё ўласнай значнасці). Імкненне русалак да новага жыцця, іх жаданне прыстасавацца да нязвыклых умоў перадаецца праз адпаведны лексічны рад: “хамелеоны”/ “na gcaimileon”, “прыстасавальнасць”/ “a gcumas aithrise” [171, c.42]. Тым не менш, апошнім радком паэтка падкрэслівае ілюзорнасць гэтай сітуацыі і светаадчування (“істоты, якімі яны сталі, былі не людзьмі”/ “ré sórt dúile eile a dhein díobh, níor dhein daoine díobh” [171, c.42]).

Архетып чужынца, у прыватнасці вобраз выгнанніка, нярэдка спалучаецца ў паэзіі Н. Ні Гональ з архетыпам трансфармацыі. Так, у аснову верша “Дзеці Ліра”/ “Oidhe Chlainne Lir” (зб. “Вадзяны конь”/ “The Water Horse”, 2000) пакладзена паданне пра ірландскага марскога бога Ліра і яго другую жонку Іфе, якая, не маючы сваіх дзяцей, ператварыла чатырох дзяцей Ліра на дзевяцьсот гадоў у лебедзяў. Варта адзначыць, што лебедзі – адзін з найбольш распаўсюджаных аб’ектаў ператварэння ў міфалогіі кельтаў. Па паданні, Мігір, адзін з прадстаўнікоў падземнага каралеўства багоў Туатха Дэ Данаан (абагульненая назва багоў дахрысціянскай Ірландыі), ператварыў сябе і сваю каханую Этэйн у лебедзяў, каб выратавацца ад Охаідха, тагачаснага караля Ірландыі, які быў супругам Этэйн у яе папярэднім жыцці. Яшчэ адно паданне распавядае пра тое, як Кэр, дачка прынца ірландскай правінцы Коннахт Этал Анубала, штогод ператвараецца ў лебедзь, сустракаючыся з Энгусам, богам кахання.

Структурнай асаблівасцю верша “Дзеці Ліра”/ “Oidhe Chlainne Lir” з’яўляецца спалучэнне дзвюх кампазіцыйных ліній. З аднаго боку, верш уяўляе з сябе пераказ сюжэта падання. З другога – выкарыстанне няўласна простага мовы (рэплікі слухача, што просіць не працягваць аповяд), а таксама займеннікаў першай (уласнае стаўленне) і другой асобы (зварот да слухача) і дзясловаў у адпаведных формах надаюць твору пэўную суб’ектыўнасць, ствараючы эфект прысутнасці. Не персанаж верша, а “вы” бачыце ў акне птушак, што збіраюцца ў палёт, менавіта “вашы”, а не некага іншага, рукі паступова ператвараюцца ў крылы, прычым гэтак ператварэнне паказана вельмі дэталізавана: згінаецца рука, пальцы становяцца пер’ем і больш не трымаюць газету. Аповяд ад першай асобы (“я прашу”/ “a deirim”, “не магу слухаць”/ “nár fhéadas riamh éisteacht leis”, “я разумею”/ “a thuigim” [172, c.112]) непарыўна

звязвае паэтку з яе творам, перадае яе неабыякавасць да падзей, пра якія яна распавядае. Эмацыйнае напружанне падкрэсліваецца ў вершы словамі і выразамі з адмоўнай канатацыяй. Так, саму гісторыю дзяцей, ператвораных у птушак, паэтка характарызуе як трагічную, злая мачыха – зайздросная, яе задумка – жудасная.

Тэма дзяцей караля Ліра атрымлівае сваё далейшае развіццё ў вершы “Фіонуала”/ “Fionnuala” (зб. “Вадзяны конь”/ “The Water Horse”). Верш пабудаваны ў форме разважанняў Фіонуалы – старэйшай з дзяцей, ператвораных у лебедзяў, – пра свой лёс. Яна намагаецца зразумець учынак сваёй мачыхі, але вымушана прызнаць, што гэта немагчыма. Верш уяўляе сабой маналог-зварот да чытача. Асноўны сродак выразнасці – апеляцыя да яго асабістага вопыту, пачуццяў. Так, бясконцасць выгнання перадаецца праз анафарычны паўтор словазлучэння “тры стагоддзі” (па тры стагоддзі было праведзена лебедзямі ў розных мясцовасцях), зварот да сэнсорнай сферы адбываецца праз антанімічныя пары “цёплы (парог) – замерзлыя (азёры)”, кантэкстуальныя антонімы – знешнасць лебедзя (тонкая шыя, белае гладкае пер’е, птушыны голас) і чалавечы розум, пачуцці, у тым ліку пачуццё сваёй нацыянальнай прыналежнасці (“наша гэльская сутнасць”/ “is ár nGaeilge féin” [172, с.116]). У аснову згаданых вышэй кантэкстуальных антонімаў, такім чынам, пакладзены два тыпы суб’ектыўнай трансфармацыі – ужо адзначаная намі структурная трансфармацыя (змена аблічча) і ідэнтыфікацыя з групай (усведамленне сваёй нацыянальнай прыналежнасці).

Апрача адзначаных вышэй аспектаў, у паэзіі Шэймаса Хіні архетып чужынца сустракаецца і ў супрацьпастаўленні “чалавек – прырода” (“Смерць натураліста”/ “Death of a Naturalist”, “Збор ажныны”/ “Blackberry-Picking”, “Лох-Нейскі цыкл”/ “A Lough-Neagh Sequence”). Адчужанасць чалавека ад прыроды, рэальная і надуманая небяспека, што сыходзіць ад кожнага з удзельнікаў гэтай апазіцыі (чалавек успрымае сябе як няпрошанага гасця ў свеце прыроды, чакае нападу ад яе (надуманая небяспека) і сам намагаецца падпарадкаваць прыроду сваім мэтам, парушае яе гармонію (рэальная небяспека)) перадаецца праз комплекс сродкаў мастацкай выразнасці, у прыватнасці метафар і эпітэтаў. Так, жабы ў вершы “Смерць натураліста”/ “Death of a Naturalist” – “злосныя”/ “angry”, “пузатыя”/ “gross-bellied”, нясуць у сабе “незразумелую пагрозу”/ “obscene threats” [155, с.5]; павуцінне “забівае лёгкія”/ “Then you felt cobwebs clogging up your lungs”, вочы кажаноў “поўныя злосці”/ “fierce”, мяхі з зернем “паўзлі сюды, бы статак пацукоў”/ “The two-lugged sacks moved in like great blind rats” (верш “Клець”/ “The Barn”) [155, с.6]. Аналагічны прыём сустракаецца і ў творчасці Нуалы Ні Гональ. Так, у вершы “Зламаныя лялька”/ “An Bhábóg Bhriste” светаўспрыманне спалоханага дзіцяці перадаецца праз лексічныя адзінкі з адмоўнай канатацыяй (“Ускочыў ён у адзіноце змроку”/ “Ghlac sé preab in uaigneas an chlapsolais” [169, с.90]) і персаніфікацыю (расліны “ўскоквалі”/ “a léim”, “схілялі галоўкі”/ “a chrom /.../ a gceannaibh” [169, с.90]). Згадваецца ў паэзіі Нуалы Ні Гональ і парушэнне законаў прыроды (верш

“Русалка”/ “An Mhaighdean Mhara”, зборнік “Пяцідзесяціхвілінная русалка”/ “The Fifty Minute Mermaid”).

У творчасці Нуалы Ні Гональ адзначаецца наяўнасць яшчэ адной праявы архетыпу чужынца: вобразы міфічных істот, варожых чалавеку, якія ўваходзяць у яго свет, парушаючы звыклы лад жыцця (вобраз феі (“bean an leasa”) у вершах “Выкраданне”/ “Fuadach”, “Дрэва”/ “An Crann”, “Абед на Каляды”/ “Dinnéar Na Nollag” і інш.).

Такім чынам, архетып чужынца мае ў ірландскай і беларускай паэзіі другой паловы XX стагоддзя наступныя праявы: часовае і прасторавае адасабленне, моўнае і рэлігійнае супрацьпастаўленне, канфлікт чалавека і прыроды, вобразы выгнанніка, міфічных істот і інш.

Вывады:

1. Ірландскай і беларускай паэзіі ўласціва спалучэнне ў межах аднаго твора архетыпаў-вобразаў (у прыватнасці дому і чужынца) і архетыпаў-матываў (мяжы, трансфармацыі, ахвярнасці). Адзначаны прыём садзейнічае больш поўнаму і шматбаковаму раскрыццю архетыпаў у кантэксце асноўнай ідэі мастацкага твора, а таксама іх ускладненню і ўзбагачэнню.

2. Архетып дому ў паэзіі Шэймаса Хіні, Нуалы Ні Гональ і Алеся Разанава раскрываецца праз дзве асноўныя праявы: дом як сям’я і радзіна і дом як радзіма, нацыя. Пераважнае значэнне мае архетып дому як радзімы, але калі ў паэзіі Алеся Разанава гэта назіраецца ўжо на раннім этапе творчасці, то Шэймас Хіні паступова пераходзіць ад адной праявы да другой, працэдуруючы побытавыя сітуацыі, пачуцці, эмоцыі на агульнанацыянальныя падзеі. Як беларускай, так і ірландскай паэзіі ўласціва апісанне побытавай культуры, найбольш распаўсюджаных заняткаў насельніцтва з падкрэсліваннем ідэі пераемнасці пакаленняў, частае ўжыванне тапонімаў, зварот да ландшафтных асаблівасцей сваёй мясцовасці, стварэнне вобразаў выдатных прадстаўнікоў сваёй нацыі. У той жа час Ш. Хіні стварае і абагульнены партрэт тыповага прадстаўніка сваёй нацыі, вылучаючы ў ім пэўныя ўніверсальныя рысы і ўласцівасці, тады як персанажы твораў А. Разанава – канкрэтныя людзі, са сваімі імёнамі і непаўторнымі асабістымі якасцямі. Асноўнымі сродкамі мастацкай выразнасці, праз якія раскрываецца архетып дому, выступаюць лексічныя (Ш. Хіні, Н. Ні Гональ) і фанетычныя (А. Разанаў).

3. Рэалізацыя архетыпу чужынца ў сучаснай ірландскай паэзіі адлюстроўвае асноўныя крытэрыі прыналежнасці да той ці іншай супольнасці (нацыянальнай, палітычнай, культурнай, грамадскай і інш.) – мова, рэлігія і навакольнае асяроддзе. Вылучэнне адзначаных крытэрыяў абумоўлена палітычнай сітуацыяй, што мела месца ў Ірландыі ў XX стагоддзі (двухмоўнасць, супрацьстаянне каталіцызму і пратэстантызму), а таксама не надта спрыяльнымі ландшафтнымі і кліматычнымі ўмовамі. Асноўным механізмам адлюстравання адначанага вышэй архетыпу выступаюць

лексічныя сродкі выразнасці, а таксама комплекс вобразаў. У ірландскай паэзіі, у адрозненне ад беларускай, у супрацьпастаўленні “чалавек – прырода” агрэсарам выступае пераважна прырода, а не чалавек, што тлумачыцца менш спрыяльным геаграфічным становішчам Ірландыі, яе кліматычнымі і ландшафтнымі асаблівасцямі. Адною з найбольш яркіх праяў архетыпу чужынца ў беларускай і ірландскай паэзіі XX стагоддзя выступае вобраз выгнанніка, з’яўленне якога абумоўліваецца масавымі эміграцыямі, што мелі месца ў абедзвюх краінах у другой палове XIX – першай палове XX стагоддзяў.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Кампаратыўнае даследаванне ірландскай і беларускай літаратур мае шэраг падстаў, сярод якіх вылучаюцца наяўнасць агульных рыс нацыянальнага вобраза, а таксама гісторыка-сацыяльныя фактары (працяглая барацьба за нацыянальную і дзяржаўную незалежнасць, вызваленне ад уплыву магутнай дзяржавы-суседа, суіснаванне дзвюх рэлігійных канфесій на адносна невялікай тэрыторыі, абмежаванае ўжыванне роднай мовы і г.д.), што садзейнічалі станаўленню і развіццю нацыянальнай самасвядомасці ў адзначаных краінах.

Тэматычная лінія гістарычнага мінулага – адзін з лейтматываў беларускай і ірландскай паэзіі другой паловы ХХ стагоддзя, што падкрэслівае функцыю гісторыі як механізма развіцця і станаўлення нацыі. Варта адзначыць, што ў абедзвюх краінах літаратура выступае важным сродкам адукацыі і патрыятычнага выхавання моладзі, фарміравання павягі да сваёй культурнай і гістарычнай спадчыны. Тэма гістарычнага мінулага раскрываецца ў сучаснай ірландскай і беларускай паэзіі пераважна праз алюзіі на пэўныя падзеі і/або вобразы славетных гістарычных асоб, прычым як беларуская, так і ірландская паэзія вызначаецца аўтарскім “самаўключэннем” у згаданыя імі падзеі, яскрава выражаным асабістым стаўленнем да іх. Як у ірландскай, так і ў беларускай літаратуры гістарычнае мінулае адлюстроўваецца праз сістэму алегорый і сімвалаў. Так, адзін з лейтматываў творчасці Шэймаса Хіні, асноўны матыў тэматычнай лініі гістарычнага мінулага Ірландыі – багна (зямля), што захоўвае не толькі матэрыяльныя прадметы, але і думку, свядомасць, культурную спадчыну чалавецтва. Нуала Ні Гональ праводзіць паралель паміж людзьмі, што пакінулі сваю радзіму і страцілі свае карані, сувязь са сваёй культурай, не асіміляваўшыся аднак, з іншай, і русалкамі, якія выйшлі на сушу, далучыўшыся да людзей, і забыліся, што такое вада, але людзьмі так і не сталі. Носьбітамі гісторыі ў паэзіі А. Разанава выступаюць камяні як сімвал вечнай памяці і неўміручасці.

Адметнасцю паэзіі А. Разанава з’яўляецца наяўнасць у значнай колькасці твораў, прысвечаных гістарычнай тэматыцы, не алюзіі на канкрэтныя гістарычныя падзеі, а іх абагульнення, адлюстравання як тыповых з’яў. Так, у творах розных жанраў паэт асэнсоўвае месца ў беларускай гісторыі шматлікіх нацыянальна-вызваленчых рухаў, стварэнне гарадоў і іх ролю ў жыцці народа, страту і аднаўленне незалежнасці, палітычныя рэпрэсіі, прыход да ўлады тых ці іншых гістарычных асоб і інш. Як і Ш. Хіні, А. Разанаў прысвячае асобныя творы гістарычным артэфактам, што адкрываюцца археолагам падчас раскопак і становяцца топасам сувязі паміж мінулым і сучаснасцю. Адною з адметнасцей беларускай і ірландскай паэзіі ХХ стагоддзя з’яўляецца падкрэсліванне непарыўнай прычынна-выніковай сувязі паміж гісторыяй і сучаснасцю, паяднанне светапоглядаў гэтых дзвюх эпох, адлюстраванне мінулага як ключа да разумення праблем сучаснасці. Мінулае вызначаецца ірландскімі і беларускімі паэтамі як фактар, што абумоўлівае развіццё падзей на сучасным этапе, крытэрыі, што

сцвярджае ці адмаўляе нацыянальную своеасаблівасць таго ці іншага народа, падмурак, на якім будуюцца сучаснасць, паралельная прастора, дзе жывуць душы нашых продкаў, адзінства супрацьлегласцей, што адначасова выступае імпульсам да развіцця і стрымліваючым фактарам. Паэзія, такім чынам, набывае рысы “пангістарызму”, адлюстроўваючы мінулае як неад’емную частку ўсяго існага.

Як у беларускай, так і ў ірландскай паэзіі падкрэсліваецца значнасць ведання і разумення нацыянальнай культуры як сістэмы філасофска-этычных катэгорый, уключэнне яе ў штодзённае жыццё і творчасць як асноўны фактар станаўлення паэта і асобы. Народная культура адлюстроўваецца ў двух асноўных аспектах: побытавая культура і народная творчасць. Варта адзначыць дэталізаванасць апісання людзей і іх тыповых заняткаў, уласціваю як творчасці Ш. Хіні, так і беларускай паэзіі. Тэндэнцыя да “партрэтнасці”, увядзення ў свае творы вобразаў канкрэтных людзей, тыповых прадстаўнікоў сваёй нацыі назіраецца і ў паэзіі А. Разанава, прычым адметнасцю яго творчай манеры з’яўляецца канкрэтызацыя згаданых асоб (імёны, прозвішчы, месца жыхарства). Створаныя партрэты становяцца вобразамі-сімваламі, праз якія перадаюцца асаблівасці менталітэту беларускай і ірландскай нацый – моц і загартаванасць характару, працавітасць, самаахвярнасць і інш. Адным з асноўных матываў тэматычнай лініі народнай культуры (асноўным у той ці іншы перыяд творчасці, дапаможным або фонавым элементам) выступае побытавая культура, у прыватнасці прафесійная і штодзённая дзейнасць. Неад’емнай часткай як ірландскай, так і беларускай культуры з’яўляецца рэлігія, функцыя якой у штодзённым жыцці адлюстроўваецца і ў паэзіі. Так, у творчасці Ш. Хіні, пераважна на ранніх этапах, знаходзіць адлюстраванне праблема рэлігійнага веравызнання, у прыватнасці супрацьпастаўленне каталікоў і пратэстантаў, – адно з найбольш актуальных пытанняў у жыцці ірландцаў. У паэзіі Алеся Разанава народная побытавая культура нярэдка паказваецца праз прызму веры, у тым ліку шляхам аюзіі на сюжэты Бібліі, згадкі рэлігійных абрадаў і святаў. Рэлігія выступае сімвалам адзінства душы і цела, мудрасці і таемных ведаў, адзінага сэнсу жыцця, крытэрыем самаідэнтыфікацыі чалавека. Уплыў фальклору на ірландскую і беларускую паэзію ХХ стагоддзя выражаны на ўзроўні міфалагічных вобразаў, сюжэтаў і жанравых асаблівасцей, аюзій на народныя павер’і, прымхі, прыкметы, а таксама сістэмы міфалагем. Творчасць Ш. Хіні адлюстроўвае стаўленне паэта да фальклору і народнага побыту як крыніцы і сродку фарміравання асобы кожнага чалавека і, як вынік, нацыянальнага светапогляду і менталітэту. Адметнасцю творчасці Нуалы Ні Гональ з’яўляецца ўключэнне традыцыйнай народнай культуры ў сучаснасць, прыстасаванне яе да рэалій мяжы ХХ – ХХІ стагоддзяў.

Функцыя паэзіі як механізма развіцця нацыянальнай культуры і распаўсюджвання яе па-за геаграфічнымі межамі нацыі, якой яна належыць, робіць тэматычную лінію паэта і паэзіі адной з вядучых у многіх нацыянальных літаратурах. Асаблівую важкасць набывае мастацкае слова, і ў

прыватнасці паэзія, у мовах, што параўнальна рэдка выкарыстоўваюцца ў штодзённым ужытку, выступаючы, такім чынам, адным са сродкаў захавання мовы. Значнасць місіі паэта як прадстаўніка сваёй нацыі ў сусветнай культурнай прасторы, яго асабістая свабода і незалежнасць ад знешніх абставін абумоўліваюць яго містыфікацыю (часова-прасторавая аддаленасць, прыпадабненне да жывёл, птушак, з'яў прыроды, прадстаўнікоў іншых прафесій), стаўленне да творчага працэсу і асобы самога творцы як таямніцы, недасяжнай для звычайнага чалавека. Адначасова з супрацьпастаўленнем паэта як асобы і грамадства як натоўпу, адзначаецца непарыўная сувязь паміж імі, здольнасць паэта агучваць мары і памкненні свайго народа, падкрэсліваецца наяўнасць і неабходнасць узаемаўплыву мастацтва і штодзённага побыту як узаемазалежных з'яў, кожная з якіх з'яўляецца сродкам для існавання другой і адначасова вынікае з яе. Праблема стану роднай мовы, адказнасці творчай інтэлігенцыі за яе лёс з'яўляецца актуальнай як для ірландскай (у большай ступені, ірландскамоўнай), так і для беларускай паэзіі. Моўнае пытанне разглядаецца А. Разанавым у шэрагу аспектаў: мова мастацкага твора як асобны тып мовы, функцыя чалавека (навукоўцы, паэта) як носбіта і захавальніка мовы, узаемадзеянне розных моў як шлях іх развіцця і ўзаемага ўзбагачэння, узаемаўплыў мовы і нацыянальнага менталітэту, унутраны патэнцыял мовы. У творчасці Н. Ні Гональ гучыць занепакоенасць лёсам роднай мовы, перадаецца імкненне ірландцаў захаваць сваю мову, зберагчы яе для нашчадкаў, разглядаецца пытанне станаўлення і развіцця ірландскамоўнай літаратуры, у прыватнасці вуснай народнай творчасці і ананімнай літаратуры. З'яўляючыся англамоўным паэтам, Шэймас Хіні, у параўнанні з Нуалай Ні Гональ і Алесем Разанавым, надае меншую ўвагу праблеме захавання і развіцця ірландскай мовы. Тым не менш, яна таксама закранаецца ў асобных творах паэта.

На ўзроўні архетыпаў ідэя нацыянальнай самасвядомасці перадаецца пераважна праз архетыпы дому і чужынца. Архетып дому як сродак адлюстравання нацыянальнай самасвядомасці, уяўлення адметнасцей сваёй нацыі ў сусветнай палітычнай і культурнай прасторы – адзін з асноватворных у ірландскай і беларускай паэзіі ХХ стагоддзя. Як беларускай, так і ірландскай паэзіі ўласціва лакалізацыя твораў, апісанне побытавай культуры, найбольш распаўсюджаных заняткаў насельніцтва з падкрэсліваннем ідэі пераемнасці пакаленняў. Архетып дому ў ірландскай і беларускай паэзіі рэалізуецца пераважна праз тэматычныя лініі гістарычнага мінулага і народнага побыту, што раскрываюць дзве яго асноўныя праявы: дом як радзіма, нацыя і дом як сям'я і радзіна. Архетып чужынца ў сучаснай ірландскай паэзіі адлюстроўвае асноўныя крытэрыі прыналежнасці да той ці іншай супольнасці – мова, рэлігія і навакольнае асяроддзе. Архетып чужынца праходзіць у ірландскай і беларускай паэзіі праз усе разгледжаныя вышэй тэматычныя лініі, выконваючы ў кожнай з іх сваю функцыю: адлюстраванне палітычнага супрацьстаяння ў гісторыі, апазіцыі “чалавек – прырода” ў побытавай культуры, моўнага пытання і месца паэта ў грамадстве.

Асноўнымі праявамі архетыпу чужынца ў творчасці Нуалы Ні Гональ, Шэймаса Хіні і Алеся Разанава выступаюць часовае і прасторавае адасабленне, моўнае і рэлігійнае супрацьпастаўленне, канфлікт чалавека і прыроды, вобразы выгнанніка, міфічных істот і інш.

Беларускай і ірландскай паэзіі другой паловы XX стагоддзя ўласціва камбінаванне архетыпаў-вобразаў і архетыпаў-матываў, што ўзмацняе і дапаўняе сілу і выразнасць кожнага з іх, надаючы яму дадатковае адценне. Найбольш распаўсюджанымі з'яўляюцца спалучэнні архетыпаў дому і чужынца з архетыпамі трансфармацыі, мяжы і ахвярнасці.

Адметнасці адлюстравання ідэі нацыянальнай самасвядомасці ў ірландскай і беларускай паэзіі другой паловы XX стагоддзя абумоўліваюцца, асабліва сямі гістарычнага развіцця і менталітэту адзначаных нацый. Найбольш актуальнымі для беларускай і ірландскай паэзіі другой паловы XX стагоддзя з'яўляюцца зварот да традыцыйных маральна-этычных каштоўнасцей, пытанняў свядомага выбару, адказнасці кожнага чалавека за захаванне гістарычнай спадчыны і нацыянальнай памяці, лёс грамадства і нацыі, да якой ён належыць. Як у ірландскай, так і ў беларускай літаратуры падкрэсліваецца непарыўная ўзаемасувязь паміж гісторыяй і сучаснасцю, рэаліямі асобнай нацыі і сусветнай культурнай, сацыяльнай, эканамічнай і палітычнай прасторы, пераемнасць часоў і пакаленняў, але ірландская паэзія надае больш увагі разнастайным трагічным падзеям гістарычнага мінулага і іх ахвярам, у той час як у беларускай паэзіі, пры наяўнасці шматлікіх прыкладаў звароту да тых ці іншых падзей, вылучаецца праблема захавання ўласнай гісторыі як сведчання старажытнасці, незалежнасці і самабытнасці нацыі. У ірландскай паэзіі, у адрозненне ад беларускай, у супрацьпастаўленні “чалавек – прырода” агрэсарам выступае пераважна прырода, а не чалавек, што тлумачыцца менш спрыяльным геаграфічным становішчам Ірландыі, яе кліматычнымі і ландшафтнымі асаблівасцямі. У беларускай літаратуры таксама не назіраецца супрацьстаяння рэлігійных веравызнанняў, што прысутнічае ў ірландскай літаратуры як адна з праяў барацьбы за нацыянальную незалежнасць.

БІБЛІЯГРАФІЧНЫ СПІС

1. Адамовіч, А. Здалёк і зблізку. Беларуская проза на літаратурнай планеце / А. Адамовіч. – Мінск : Маст. літ., 1976. – 623 с.
2. Адамовіч, Г.Я. Асновы кампаратывістыкі : беларускі кантэкст = The basics of comparativistics : the Belarusian context : манаграфія / Г.Я. Адамовіч. – Мінск : БДПУ, 2009. – 227 с.
3. Адамовіч, Г.Я. Гісторыка-тэарэтычныя аспекты развіцця параўнальнага літаратуразнаўства ў Беларусі / Г.Я. Адамовіч // Роднае слова. – 2009. – № 5. – С.15–19.
4. Адамовіч, Г.Я. Літаратура і культура : праблемы аналізу і сінтэзу : Вучэб. дапам. / Г.Я. Адамовіч. – Мінск : Мінскі дзяржаўны педагагічны інстытут імя А.М. Горкага, 1993. – 117 с.
5. Адамовіч, Г.Я. Літаратура – кантэкст – тэзаўрус : Манаграфія / Г.Я. Адамовіч. – Мінск : БДПУ, 2003. – 352 с.
6. Адамовіч, Г.Я. Літаратурная класіка ў параўнальным вывучэнні : дапаможнік / Г.Я. Адамовіч. – Мінск : БДПУ, 2008. – 178 с.
7. Адамовіч, Г. Парадыгматыка агульнага беларуска-ірландскага літаратурнага кантэксту / Г. Адамовіч // Беларусь – Ірландыя = Belarus – Eire : Матэрыялы навук. семінара “Бел.-ірл. гіст.-культур. сувязі” (Мінск, 1999). Беларусы – пра Ірландыю, ірландцы – пра Беларусь. Бібліягр. узаемасувязей / рэдкал. : А.Мальдзіс (гал. рэд.), М.Міцкевіч (уклад.) [і інш.]. – Мінск : МГА “Бел. кнігазбор”, 2000. – С.72 – 86.
8. Адамовіч, Г.Я. Сусветная літаратурная класіка ў беларускім кантэксце (заканамернасці, тыпалогія, характар узаемасувязей) : аўтарэф. дыс. ... докт. філал. навук : 10.01.08 / Г.Я. Адамовіч; Беларус. дзярж. пед. ун-т імя М. Танка. – Мінск, 2005. – 41 с.
9. Адамовіч, Г.Я. Узроўні параўнальнага вывучэння літаратуры : беларускі кантэкст / Г.Я. Адамовіч // Сучасная беларуская літаратура і працэсы славянскага культурна-цывілізацыйнага ўзаемадзеяння : матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 28 мая 2008 года) / рэдкал. : В.А. Максімовіч (навуковы рэдактар) [і інш.]. – Мінск : Права і эканоміка, 2008. – С. 59–64.
10. Амінева, В.Р. О категориях сопоставительного литературоведения [Электронный ресурс] / Казанский государственный университет – Казань, 2003. – Режим доступа : <http://www.ksu.ru/fil/kn1/index.php?sod=31>. – Дата доступа : 5.09.2008.
11. Аркуш А. Лібералізацыя культурнага жыцця Беларусі. Шлях да вольнае літаратуры / А. Аркуш // Культура. – 1996. – 19-25 лістапада. – № 46. – с. 5.
12. Афанасьев, Г.Е. История Ирландии / Г.Е. Афанасьев. – Изд. 2-е, стереотипное. – Москва : USSR : Комкнига, 2006 – 312 с.

13. Бабаков, В.Г. Национальное сознание и национальная культура (методологические проблемы) / В.Г. Бабаков, В.М. Семенов. – Москва, 1996. – 70 с.
14. Багдановіч, І. Авангард і традыцыя : Беларускае паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння / І. Багдановіч. – Мінск : Беларуская навука, 2001. – 387 с.
15. Баўтрэль, І. Сучасная беларуская проза : літаратурная міфалагізацыя і нацыянальная праблематыка / І. Баўтрэль // Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу : Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі (Мінск, 31 мая 2004 года) / Інстытут літаратуры імя Я. Купалы НАН Беларусі; адказны рэдактар В.М. Стральцова. – Мінск : Інстытут літаратуры імя Я. Купалы НАН Беларусі, 2005. – С. 32–36.
16. Беларуская міфалогія : Энцыклапед. слоўн. / С. Санько [і інш.]; склад. І. Клімковіч. – Мінск : Беларусь, 2004. – 591 с.
17. Белая, А. Рэпрэзентацыя ментальнасці творчай асобы ў прозе пра вайну (на матэрыяле апавесцей М. Гарэцкага і М. Гумілёва) / А. Белая // Міфалогія -- фальклор -- літаратура : праблемы паэтыкі : зборнік навуковых прац / Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Філалагічны факультэт, Кафедра тэорыі літаратуры, Кафедра беларускай літаратуры і культуры; [складальнік : Т. І. Шамякіна]; пад агульнай рэдакцыяй В. П. Рагойшы. – Мінск : РІВШ, 2002-. — 2007. — Вып. 5. – С. 15–26.
18. Белов, В. И. Лад : Очерки о народной эстетике / В. И. Белов. – Москва, 1982. – 293 с.
19. Бельскі, А.І. Міфалагема дрэва ў беларускай мастацкай свядомасці (на матэрыяле паэзіі) / А.І. Бельскі // Фальклор і сучасная культура : Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 27-28 красавіка 2006 года) / рэдкалегія : І.С. Роўда і інш. – Мінск : Паркус плюс, 2006. – С. 88–91.
20. Бельскі, А. І. Родная зямля ў духоўным свеце Канстанцыі Буйло і Ганны Ахматавай / А.І. Бельскі // Міфалогія -- фальклор -- літаратура : праблемы паэтыкі : зборнік навуковых прац / Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Філалагічны факультэт, Кафедра тэорыі літаратуры, Кафедра беларускай літаратуры і культуры; [складальнік : Т. І. Шамякіна]; пад агульнай рэдакцыяй В. П. Рагойшы. – Мінск : РІВШ, 2002-. — 2007. — Вып. 5. – С. 26–32.
21. Богданович, А.Б. Формирование этнического самосознания белорусов (IX – 1-я пол. XVII в.) : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / А.Б. Богданович. – Минск, 1999. – 119 с.
22. Большая энциклопедия : В 62 томах. Т. 32. – М. : ТЕРРА, 2006. – 592 с.
23. Бромлей, Ю.В. Этнос и этнография / Ю.В. Бромлей. – М. : Наука, 1973. – 283 с.

24. Брунэль, П. Што такое параўнальнае літаратурназнаўства? / П. Брунэль, К. Пішуа, А.-М. Русо; Пер. з фр. А. Дынька, С Барысевіча; пад рэд. В. Булгава. – Мінск : Эўрофорум : Бел. Фонд Сораса, 1996. – 240 с.
25. Буйвал, В. Зямля святога Патрыка / В. Буйвал // Мастацтва. – 1996. – № 4 – С. 45–48.
26. Буйвал, В. Эйрэ / В. Буйвал // Наша ніва. – 1997. – 25 жніўня. – С. 6.
27. Бутырчык, Г. Архетып як інструмент даследавання мастацкага твора / Г. Бутырчык // Веснік БДУ. Сер. 4. – 1996. - № 3. – С. 20-23.
28. Бутырчык, Г. Перспектывы тыпалагічнага даследавання беларускай і амерыканскай ваеннай прозы / Г. Бутырчык // Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу : Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі (Мінск, 31 мая 2004 года) / Інстытут літаратуры імя Я. Купалы НАН Беларусі; адказны рэдактар В.М. Стральцова. – Мінск : Інстытут літаратуры імя Я. Купалы НАН Беларусі, 2005. – С. 41–46.
29. Бутырчык, Г.М. У пошуках Бацькаўшчыны : вопыт тыпалагічнага доследу творчасці Джона Стэйнбека і Кузьмы Чорнага. Манаграфія / Г.М. Бутырчык. – Мінск : РІВШ БДУ, 2003. – 70 с.
30. Бяляцкі, А. Літаратура і нацыя / А. Бяляцкі. – Мінск : АРТ Гейзер, 1991. – 103 с.
31. Вальчук, А. Беларускі-іспанскія літаратурныя ўзаемасувязі XX ст. / А. Вальчук // Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу : Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі (Мінск, 31 мая 2004 года) / Інстытут літаратуры імя Я. Купалы НАН Беларусі; адказны рэдактар В.М. Стральцова. – Мінск : Інстытут літаратуры імя Я. Купалы НАН Беларусі, 2005. – С. 51–54.
32. Васючэнка, П. Размыканне колаў (Гамсун і беларускі шлях : досвед паралельнага прачытання) / П. Васючэнка // Крыніца. – 1996. – № 10. – С.66–68.
33. Верабей, А. Абуджаная памяць : Нарыс жыцця і творчасці У. Караткевіча / А. Верабей. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1997. – 256 с.
34. Верына, У. Эвалюцыя паэтычнай сістэмы А. Разанава / У. Верына // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя 4. Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2004. – № 2. – С.32–35.
35. Веселовский, А.Н. Историческая поэтика / А.Н. Веселовский. – Изд. 3-е. – Москва : URSS : ЛКИ, 2007. – 646 с.
36. Всемирная энциклопедия. Философия. XX век / редкол. : А. А. Грицанов – [и др.]. – М. : АСТ; Минск. : Харвест; Современ. литератор, 2002. – 975 с.
37. Гапава, В. Зменлівае і спрадвечнае : Вопыт тыпалагічнага даследавання беларускай і польскай “вясковай” прозы / В. Гапава. – Мінск : Навука і тэхніка, 1975. – 189 с.
38. Гаранін, Л.Я. Нацыянальная ідэя ў беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя / Л.Я. Гаранін. – Мінск : Беларуская навука, 1996. – 176 с.

39. Гістарычны шлях беларускай нацыі і дзяржавы = The History of the Belarusian Nation and State / М. Біч [і інш.]; пад агульн. рэд. У. Арлова [і інш.]. – Мінск : Медисонт, 2007. – 438 с.
40. Гісторыя беларускай літаратуры : XX стагоддзе (20 – 50я гады) : Падручнік / У.В. Гніламёдаў [і інш.]; пад агул. рэд. М.А. Лазарука, А.А. Семяновіча. – Мінск : Вышэйшая школа, 2000. – 511 с.
41. Гніламёдаў, У. Паэтычныя традыцыі і менталітэт / У. Гніламёдаў // Полымя. – 1997. – № 11. – с. 324–343.
42. Гончар, С.В. Миф Наполеона во французской, польской и русской литературах XIX века : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03 / С.В. Гончар. – Гродно, 2008. – 106 л.
43. Горский, И.К. Из истории науки о литературе / И.К. Горский. – М. : Институт славяноведения РАН, 2006. – 158 с.
44. Даніленка, С. Міф і Радзіма : Сакралізацыя дзяржавы-Радзімы ў літаратуры польска-беларускага рамантызму / С. Даніленка. – Мінск : Палібіг, 1999. – 114 с.
45. Дима, А. Принципы сравнительного литературоведения / А. Дима; пер. с румынского М.В. Фридмана; под ред. Г.И. Насекина. – М. : Прогресс, 1977. – 228 с.
46. Жирмунский, В.М. Сравнительно-исторический метод / В.М. Жирмунский // Краткая литературная энциклопедия / под общ. ред. А.А. Суркова. – М. : Советская энциклопедия, 1972. – С. 126–130.
47. Жирмунский, В.М. Сравнительное литературоведение : Восток и запад / В.М. Жирмунский. – Ленинград : Наука, 1979. – 494 с.
48. Зайкоўскі, Э.М. Жыватворныя крыніцы Беларусі / Э.М. Зайкоўскі, Л.У. Дучыц. – Мінск : Ураджай, 2001. – 111 с.
49. Зборовська, Н.В. Психоаналіз і літаратурознаўства / Н.В. Зборовська. – Кіў : Академвидав, 2003. – 416 с.
50. Івашчанка, А.С. Асаблівасці паэтыкі твораў Алеся Разанава 1960-х – пачатку 1970-х гг. Спроба рэканструкцыі / А.С. Івашчанка // Веснік Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта. – Серыя А. Гуманітарныя навукі. – 2007. – № 7. – С.132–141.
51. Івашчанка, А.С. Медытацыя як творчы метадад : Жанравыя асаблівасці і эвалюцыя пункціраў Алеся Разанава / А.С. Івашчанка // Роднае слова. – 2006. – № 12. – С.10–13.
52. Івашчанка, А.С. Паэтыка Алеся Разанава : між медытацыяй і рацыяй / А.С. Івашчанка. – Мінск : БНТУ, 2008. – 144 с.
53. Івашчанка, А.С. Паэтыка творчага пошуку Алеся Разанава / А.С. Івашчанка // Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. – 2006. – № 3. – С.97–103.
54. Івашчанка, А.С. Праекцыя творчасці Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча ў паэзіі і літаратурна-крытычных артыкулах А. Разанава / А.С. Івашчанка // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя філалагічных навук. – 2007. – № 2(8). – С.34–39.

55. Ирландская литература XX века : Взгляд из России : специальный выпуск журнала “Диапазон” / ВГБИЛ имени М.И. Рудомино; отв. ред. Е.Ю. Гениева. – М. : Рудомино, 1997. – 317 с.
56. История Ирландии / Л.И. Гольман [и др.]; отв. ред. Л.И. Гольман. – Москва : Мысль, 1980. – 390 с.
57. Кабаковіч, А. Беларускі свабодны верш / А. Кабаковіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1984. – 176 с.
58. Каваленка, В. Вытокі. Уплывы. Паскоранасць: развіццё беларускай літаратуры XIX—XX стагоддзяў / В. А. Каваленка. - Мінск: Навука і тэхніка, 1975. - 333, [2] с.
59. Каваленка, В. Міфа-паэтычныя матывы ў беларускай літаратуры / В. Каваленка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1981. – 320 с.
60. Казакова, І.В. Этнічныя традыцыі ў духоўнай культуры беларусаў / І.В. Казакова. – Мінск : Універсітэцкае, 1995. – 151 с.
61. Калеснік, У. Страла і мэта / У. Калеснік // Беларусь.– 1991. – № 10. – С.25–33.
62. Калачева, С. Компаратывізм / С. Калачева // Словарь литературоведческих терминов / под общ. ред. Т.П. Казымовой. – М. : Просвещение, 1974. – С. 149–152.
63. Карыбаева, М.А. Национальное самосознание : философско-методологический анализ : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / М.А. Карыбаева; Нац. акад. наук Кыргыз. Респ., Ин-т философии и права. – Бишкек, 1999. – 24 с.
64. Кельтская мифология : Энциклопедия / пер. с англ. С. Головой и А. Голова; редкол. : Е. Басова (отв.ред.) [и др.]. – М. : Эксмо, 2005. – 640 с.
65. Кісліцына, Г.М. Алесь Разанаў : праблема мастацкай свядомасці / Г.М. Кісліцына. – Мінск : Бел. навука, 1997. – 143 с.
66. Конон, У. Архетыпы беларускага менталітэту : Спроба рэканструкцыі паводле нацыянальнай міфалогіі і казачнага эпасу / У. Конон // Беларусіка Albaruthenika. Кн.2. – Мінск : Нац. нав.-асв. цэнтр імя Ф. Скарыны, 1993. – С.18-28.
67. Конон, В. Белорусская литература в общеславянском контексте / В. Конон // Нёман. – 1983. – № 4. – с. 153–157.
68. Куляшоў, А. Збор твораў : у 4 т. / А. Куляшоў. – Мінск : Беларусь, 1966. – Том 1. Вершы, паэмы. – 380 с.
69. Куляшоў, А. Паміж наступным і былым / А. Куляшоў. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1995. – 542 с.
70. Лавшук, О.А. Русская и польская поэзия на рубеже XIX – XX веков : особенности взаимосвязей : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.02, 10.01.03 / О.А. Лавшук. – Минск, 2005. – 123 л.
71. Ламека, Н. Джэймс Джойс, Ігар Бабкоў : у лабірынце рэальнасці і сну : [аб творчасці ірландскага і беларускага пісьменнікаў] / Н. Ламека // Міфалогія -- фальклор -- літаратура : праблемы паэтыкі : зборнік навуковых прац / Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Філалагічны факультэт, Кафедра

тэорыі літаратуры, Кафедра беларускай літаратуры і культуры; [складальнік : Т. І. Шамякіна]; пад агульнай рэдакцыяй В. П. Рагойшы. – Мінск : РІВШ, 2002-2007. — Вып. 5. – С. 66–70.

72. Ластоўскі, В. Што трэба ведаць кожнаму беларусу / Пашырыў Я.Найдзюк. - Мінск : Т-ва беларус.мовы ім.Ф.Скарыны, 1991. – 31 с.

73. Луков, В.А. История литературы. Зарубежная литература от истоков до наших дней : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Луков. – 5-е изд., стер. – М. : Академия, 2008. – 512 с.

74. Луцкевіч, А. Беларусы і ірландцы / А. Луцкевіч // Наш сцяг (Вільня). – 1923. – 20 чэрвеня.

75. Люкевіч, В. Личность, её национальное самоопределение в коласовском, бунинском, современном белорусском и русском романах / В. Люкевіч // Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу : Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі (Мінск, 31 мая 2004 года) / Інстытут літаратуры імя Я. Купалы НАН Беларусі; адказны рэдактар В.М. Стральцова. – Мінск : Інстытут літаратуры імя Я. Купалы НАН Беларусі, 2005. – С. 135–139.

76. Лявонава, Е.А. Агульнае і адметнае. Творы беларускіх пісьменнікаў ХХ ст. у кантэксце сусветнай літаратуры : Дапам. для настаўнікаў / Е. А. Лявонава. – Мінск : Маст. літ, 2003. – 198 с.

77. Лявонава, Е.А. Беларуская літаратура ХХ ст. і еўрапейскі літаратурны вопыт / Е.А. Лявонава. – Мінск : Бел.дзярж. ун-т, 2002. – 128 с.

78. Лявонава, Е.А. “Тук – “электрон” верша” : Гукатворчасць Алесь Разанава і еўрапейская літаратурная традыцыя / Е.А. Лявонава // Роднае слова.– 1998. – № 4. – С.29–36.

79. Лявонава, Е.А. Канцэпт дарога ў творчасці Алесь Разанава : нацыянальнае і агульначалавечае / Е.А. Лявонава // Фальклор і сучасная культура : Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 27-28 красавіка 2006 года) / рэдкалегія : І.С. Роўда і інш. – Мінск : Паркус плюс, 2006. – С. 104–108.

80. Лявонава, Е.А. Канцэпт у мастацкай сістэме Алесь Разанава / Е.А. Лявонава // Язык и социум : Материалы VIII Международной научной конференции (Минск, 5-6 декабря 2008 года) / под общей редакцией Л.Н. Чумак. Ч. 1. – Минск : РИВШ, 2009. – С. 177–179.

81. Лявонава, Е.А. Крок за крокам тут збліжаюцца мовы / Е.А. Лявонава // ЛіМ.– 29 лістапада 2002. – С.6.

82. Лявонава, Е.А. “Палову жыцця падаюся ў свет, палову – варочаюся са свету...”. Алесь Разанаў і філасофска-эстэтычныя пошукі ў еўрапейскай літаратуры / Е.А. Лявонава // Роднае слова.– 1997. – № 12. – С.32–42.

83. Лявонава, Е.А. “Паэзія не хлеб надзённы, але – наддзённы”. Алесь Разанаў і постмадэрнізм / Е.А. Лявонава // Роднае слова.– 1998. – № 6. – С.39–49.

84. Лявонава, Е.А. Углыб аднаго твора : нацыянальнае і агульначалавечае ў вершы “Паязджане” Я. Купалы / Е. Лявонава // Роднае слова. – 2010. – № 1. – С.3–6.

85. Макмілін, А. Беларускі санет у дыяспары [Электронны рэсурс] / А. Макмілін. –

Рэжым доступу : <http://kamunikat.fontel.net/www/czasopisy/termapily/04-05/13.htm> . – Дата доступу : 19.08.2010.

86. Мальдзіс, А. Беларуска-ірландскія гістарычна-культурныя ўзаема сувязі / А. Мальдзіс // Голас Радзімы. – 2000. – 3 траўня. – С.6.

87. Мікуліч, Т.М. Гісторыя развіцця этнічнай самасвядомасці беларусаў / Т.М. Мікуліч. – Мінск : ГрДУ, 1998. – 39 с.

88. Михневич, О.А. Национальное самосознание как интегративный признак нации / О.А. Михневич, В.Г. Япринцев. – Минск : БГПУ, 2002. – 262 с.

89. Навумовіч, У.А. Асаблівасці нацыянальнага характару ў апавесцях Янкі Брыля : архетыпы (першавобразы) у аснове ментальнасці героя / У.А. Навумовіч // Фальклор і сучасная культура : Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 27-28 красавіка 2006 года) / рэдкалегія : І.С. Роўда і інш. – Мінск : Паркус плюс, 2006. – С. 109–112.

90. Осмонова, Н.И. Культурные основания мифа как фактора национальной идентификации / Н.И. Осмонова // Кантовские чтения в КРСУ (22 апреля 2004 г.); Общечеловеческое и национальное в философии : материалы II международной научно-практической конференции КРСУ (27-28 мая 2004 г.) / под общ. ред. И.И. Ивановой. — Бишкек, 2004. — С.158-165 – Режим доступа : http://anthropology.ru/ru/texts/osmonova/commnat02_07.html – Дата доступа : 10.06.2009.

91. Пашкевіч, А.А. Канцэпцыя нацыянальнага быцця ў прозе беларускага замежжа XX стагоддзя : дыс. ... докт. філал. навук : 10.01.01 / А.А. Пашкевіч. – Мінск, 2002. – 219 л.

92. Перкін, Н. Нацыянальнае і інтэрнацыянальнае ў літаратуры / Н. Перкін. – Мінск : Навука і тэхніка, 1971. – 199 с.

93. Политология : Учебник для вузов / отв. ред. д. ю. н., проф. В.Д. Перевалов. – Москва : НОРМА, 2009. – 512 с.

94. Прохоренко, Л.Е. Сравнительно-типологические исследования в литературоведении (сопоставление литературно-художественной критики Т.С. Элиота и О.Э. Мандельштама) / Л.Е. Прохоренко // Компаративистика – III : альманах сравнительных социогуманитарных исследований / С.-Петербург. гос. ун-т; под ред. Л.А. Вербицкой, В.В. Васильковой, В.В. Козловского, Н.Г. Скворцова. – Санкт-Петербург : Социологическое общество им. М.М. Ковалевского, 2003. – С. 213–224.

95. Пыско, Н. Інтэрпрэтацыя паняцця “нацыянальная ідэя” у сучаснай беларускай эсэістыцы / Н. Пыско // Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу : Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі (Мінск, 31 мая 2004 года) / Інстытут літаратуры імя Я. Купалы НАН

Беларусі; адказны рэдактар В.М. Стральцова. – Мінск : Інстытут літаратуры імя Я. Купалы НАН Беларусі, 2005. – С. 177–182.

96. Рагойша, У. Вобраз Бацькаўшчыны ў літаратуры нацыянальнага адраджэння (Алесь Гарун і Уільям Батлер Ёйтс) / У. Рагойша // Беларусь - Ірландыя = Belarus - Eire : Матэрыялы навук. семінара “Бел.-ірл. гіст.-культур. сувязі” (Мінск, 1999). Беларусы - пра Ірландыю, ірландцы - пра Беларусь. Бібліягр. узаемасувязей / Рэдкал. : А.Мальдзіс (гал. рэд.), М.Міцкевіч (уклад.) і інш. – Мінск : МГА “Бел. кнігазбор”, 2000. – С.66–71.

97. Разанаў, А. Адраджэнне / А. Разанаў. – Мінск : Беларусь, 1970. – 46 с.

98. Разанаў, А. Вастрыё стралы / А. Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 1988. – 287 с.

99. Разанаў, А. Воплескі даланёю адною / А. Разанаў. – Мінск : І.П.Логвінаў, 2010. – 74 с.

100. Разанаў, А. Гліна. Камень. Жалеза / А. Разанаў. – Беласток : Wydawnictwo Prumat, 2000. – 95 с.

101. Разанаў, А. Дождж : возера ў акупунктуры : пункціры / А. Разанаў. – Мінск : І.П.Логвінаў, 2007. – 162 с.

102. Разанаў, А. Каб мелі шчасце ўваскрасаць і лётаць : Паэмы / А. Разанаў. – Мінск : І.П.Логвінаў, 2006. – 168 с.

103. Разанаў, А. Лясная дарога / А. Разанаў. – Мінск : І.П. Логвінаў, 2005. – 199 с.

104. Разанаў, А. Паляванне ў райскай даліне : Версэты. Паэмы. Пункціры. Вершаказы. З Вяліміра Хлебнікава. Зномы / А. Разанаў. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1995. – 287 с.

105. Разанаў, А. Рэчаіснасць / А. Разанаў. – Менск : БГАКЦ, 1998. – 198 с.

106. Разанаў, А. Сума немагчымасцяў / А. Разанаў. – Мінск : І.П. Логвінаў, 2009. – 121 с.

107. Разанаў, А. Танец з вужакамі : Выбранае / А. Разанаў. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1999. – 462 с.

108. Разанаў, А. У горадзе валадарыць Рагвалод : Вершаказы і пункціры / А. Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 143 с.

109. Разанаў, А. Шлях-360 : Паэмы і вершы / А. Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 1981. – 110 с.

110. Рудовіч, С. Ірляндзкі рух за незалежнасць і беларускае адраджэнне першае чвэрці XX ст. : паралелі, кантакты, уплывы / С. Рудовіч // Спадчына. – 2000. – №2. – С. 107–127.

111. Русецкі, А. Уладзімір Караткевіч : Праз гісторыю ў сучаснасць / А. Русецкі. – Мінск. : Маст.літ., 2000. – 299 с.

112. Сакалоўскі, У.Л. Пара станаўлення : Вопыт параўнальнага вывучэння беларускай і некаторых класічных зарубажных літаратур / У.Л. Сакалоўскі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1986. – 192 с.

113. Санько, С. Беларуская культурная традыцыя [Электронны рэсурс] / С. Санько. – Рэжым доступу : <http://www.jivebelarus.net/culture/belarusion-culture-tradition.html>. – Дата доступу : 25.08.2009.
114. Саруханян, А.П. “Объятия судьбы” : прошлое и настоящее ирландской литературы / А.П. Саруханян. – М. : Наследие, 1994. – 224 с.
115. Смирнов, Ю.И. Славянский эпос в системе европейских эпосов / Ю.И. Смирнов // Славянские культуры и мировой культурный процесс : Материалы междунар. научн. конф. ЮНЕСКО; редкол. : С. В. Марцелев [и др.]. – Минск : Наука и техника, 1985. – 486 с.
116. Социология : Энциклопедия / сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – Минск : Книжный дом, 2003. – 1312 с.
117. Старасценка, Т.Я. Лексіка-стылістычныя сродкі рэалізацыі кантрасту : (на матэрыяле твораў Алеся Разанава) : дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01 / Т.Я. Старасценка. – Мінск, 2001. – 137 л.
118. Тадевосян Э.В. Национальное (этническое) самосознание / Э.В. Тадевосян // Словарь-справочник по социологии и политологии. – М. : Знание, 1996. – 271 с.
119. Тарасава, Т.М. Духоўны досвед беларускай прозы ХХ ст. і еўрапейскі кантэкст: манаграфія / Т. М. Тарасава. - Минск: БДПУ, 2009. – 178 с.
120. Тарасава, Т.М. Філасофія бытавой дэталі Якуба Коласа ў апавяданні “Хатка над балотцам” / Т. Тарасава // Каласавіны. Асоба Якуба Коласа ў літаратурна-творчым і грамадска-культурным асяроддзі Беларусі: матэрыялы ХХІІІ навуковай канферэнцыі, прысвечанай вывучэнню грамадска-інтэлектуальнага акружэння народнага паэта Беларусі Якуба Коласа, 3 лістапада 2008 г., Мінск / [складальнікі: З. М. Камароўская, Г. І. Зайцава]. – Мінск: Выдавецкі цэнтр Беларускага дзяржаўнага універсітэта, 2009 (вокладка 2008). – С. 165 – 170.
121. Тычко, Г.К. Творчасць Янкі Купалы і традыцыі духоўнай рэгіянальнасці ў польскай літаратуры ХІХ – пачатку ХХ стагоддзяў : дыс. ... докт. філал. навук : 10.01.01; 10.01.03 / Г.К. Тычко. – Мінск, 2002. – 220 л.
122. Тычына, М. Канцэпцыя нацыянальнага характару ў сучаснай прозе / М. Тычына // Адзінства і ўзаемаўзбагачэнне : Пытанні ўзаемасувязей савецкіх літаратур / АН БССР, Ін-т літ.імя Я.Купалы; рэд.І.Я.Навуменка. Мінск : Навука і тэхніка, 1980. – С. 38–134.
123. Тычына, М. Карані і крона : Фальклор і літаратура / М. Тычына. – Мінск : Бел. навука, 2002. – 197 с.
124. Уткевіч, В.І. Тыпалогія нацыянальнага характару ў творчасці Кнута Гамсуна і Максіма Гарэцкага : дыс. ... канд. філал. навук : 10.01.01, 10.01.03 / В.І. Уткевіч. – Мінск, 2006. – 108 л.
125. Флобер, Г. О литературе, искусстве, писательском труде : Письма; Статьи. В 2-х т. / Г. Флобер; сост. С. Лейбович; пер. с фр. под ред. С. Андрес;

вступ. статья Д. Затонского; примеч. С. Кратовой и В. Мильчиной. – М. : Худ. лит., 1984. – Т. 1 – 519 с.

126. Фрай, Н. Архетипный анализ : теория митов / Н. Фрай // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.; за ред. М. Зубрицької. – Львів : Літопис, 2001. – С. 142–171.

127. Хабибуллин, К.Н. Испытания национального самосознания / К.Н. Хабибуллин. – Санкт-Петербург : ТОО ТК “Петрополис”, 1993. – 120 с.

128. Хайдеггер, М. Основные проблемы феноменологии / М. Хайдеггер. – Санкт-Петербург : Высшая религиозно-философская школа, 2001. – 445 с.

129. Чамярыцкі, В. Ля вытокаў беларуска-ірландскіх сувязей / В. Чамярыцкі // Беларусь - Ірландыя = Belarus - Eire : Матэрыялы навук. семінара “Бел.-ірл. гіст.-культур. сувязі” (Мінск, 1999). Беларусы - пра Ірландыю, ірландцы - пра Беларусь. Бібліягр. узаемасувязей / Рэдкал. : А.Мальдзіс (гал. рэд.), М.Міцкевіч (уклад.) і інш. – Мінск : МГА “Бел. кнігазбор”, 2000. – С.17 – 22.

130. Чарота, І.А. Пошук спрадвечнай існасці : Беларуская літаратура ХХ стагоддзя ў працэсах нацыянальнага самавызначэння / І.А. Чарота. – Мінск : Навука і тэхніка, 1995. – 159 с.

131. Чарота, У.І. Дантэ Аліг’еры і беларуская літаратура ХХ стагоддзя : дыс. ... канд. філал. навук : 10.01.01, 10.01.03 / У.І. Чарота. – Мінск, 2007. – 134 л.

132. Чыквін, Я. Два шляхі развіцця беларускай паэзіі / Я. Чыквін // Дзеяслоў. – 2005 г. – № 4 – с. 186–197.

133. Шаблінская, Г. “Я – той, хто шлях і хто па ім ідзе...” : гутарка з Алесем Разанавым / Г. Шаблінская // ЛіМ. – 1995. – 13 кастр. – С. 6–7.

134. Шаблоўская, І.В. Уільям Фолкнер і Якуб Колас // Крыніца. – 1995. – №8 (13). – С.81–93.

135. Шабовіч, М. Патрыятычнае выхаванне сродкамі сучаснай беларускай паэзіі / М. Шабовіч. – Мінск : БДПУ, 2007. – 54 с.

136. Шамякіна, Т.І. Беларуская класічная літаратурная традыцыя і міфалогія : дыс. ... докт. філал. навук : 10.01.01 / Т.І. Шамякіна. – Мінск, 2001. – 221 л.

137. Шпакоўскі, І.С. Сакрэты паэтычнага свету Алеся Разанава (“Каардынаты быцця”, “Шлях – 360”) / І.С. Шпакоўскі // Літаратуразнаўства : Зборнік артыкулаў. – Мінск : Мінскі педінстытут імя М. Горкага, 1992. – С. 49 – 63.

138. Шупа, С. Шэсьць пунктаў падабенства / С. Шупа // Наша ніва. – 1994. – № 12. – С. 12.

139. Шышко, А.В. Мастацкае ўвасабленне нацыянальнага характару ў драматургіі Максіма Гарэцкага) : дыс. ... канд. філал. навук : 10.01.01 / А.В. Шышко. – Мінск, 2008. – 121 л.

140. Юнг, К.Г. Душа и миф. Шесть архетипов / К.Г.Юнг; пер. А.А. Спектор. – М. : АСТ, Минск : Харвест, 2005. – 400 с.

141. Юнг, К.Г. Об архетипах коллективного бессознательного / К.Г.Юнг // Архетип и символ; пер. А.М. Руткевича. – М. : “Ренессанс”, СП “ИВО-Сид”, 1991. – С.95 – 128.
142. Юнг, К.Г. Психологія та поезія / К.Г. Юнг // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.; за ред. М. Зубрицької. – Львів : Літопис, 2001. – С. 119–138.
143. Bennett, S. Sarah Bennett reviews *The Fifty Minute Mermaid* by Nuala Ní Dhomhnaill and Paul Muldoon [Electronic resource] / S. Bennett. – Mode of access : <http://www.towerpoetry.org.uk/poetry-matters/jan2008/dhombnaill-muldoon.html>. – Date of access : 26.04.2008.
144. Bodkin, M. *Archetypal Patterns in Poetry : Psychological studies of imagination* / M. Bodkin. – London : Oxford University Press, 1965. – 340 p.
145. Caerwin Williams, J.E., *The Irish Literary tradition* / J.E. Caerwin Williams, P.K. Ford. – Cardiff : University of Wales Press; Belmont : Ford & Bailie, 1992. – 355 p.
146. Culler, J. *Comparative Literature, at Last* / J. Culler // *Comparative Literature in an Age of Globalization*; edited by H. Saussy. – Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2006. – P. 237–247.
147. Ďurišin, D. *Sources and Systematics of Comparative Literature* / D. Ďurišin. – Bratislava : Universita Komenského, 1974. – 294 p.
148. *Economy of the Republic of Ireland* [Electronic resource]. – Mode of access : http://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_the_Republic_of_Ireland#cite_note-3. – Date of access : 11.04.2010.
149. Ferris, D. *Indiscipline* / D. Ferris // *Comparative Literature in an Age of Globalization*; edited by H. Saussy. – Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2006. – P. 78–99.
150. Foster, Th. *Seamus Heaney* / Th. Foster. – Dublin : The O’Brien Press, 1989. – 156 p.
151. Frye, N. *Fables of Identity : Studies in Poetic Mythology* / N. Frye. – New York, Burlingame : A Harbinger Book, Harcourt, Brace & World Inc., 1963. – 265 p.
152. Heaney, S. *Crediting Poetry : Nobel lecture, December 7, 1995* / S. Heaney // *Opened Ground : Poems 1966 – 1996*. – New York : Farrar, Straus and Giroux, 2000. – P. 413–430.
153. Heaney, S. *Death of a Naturalist* / S. Heaney – London, Boston : Faber and Faber, 1987. – 57 p.
154. Heaney, S. *District and Circle* / S. Heaney. – New York : Farrar, Straus and Giroux, 2006. – 78 p.
155. Heaney, S. *Opened Ground : Poems 1966 – 1996* / S. Heaney. – New York : Farrar, Straus and Giroux, 2000. – 444 p.
156. Heaney, S. *Seeing Things* / S. Heaney. – New York : Farrar, Straus and Giroux, 1991. – 68 p.

157. Heaney, S. *Selected Poems (1965 - 1975)* / S. Heaney. – London : Faber and Faber, 1980. – 136 p.
158. Heaney, S. *Station Island* / S. Heaney. – New York : Farrar, Straus, Giroux, 1995. – 123 p.
159. Heaney, S. *The Haw Lantern* / S. Heaney – New York : The Noonday Press, 1993. – 52 p.
160. Heaney, S. *Wintering Out* / S. Heaney. – London, Boston : Faber and Faber, 1993. – 68 p.
161. Hyde, D. *A Literary History of Ireland* / D. Hyde. – London : Ernest Benn Limited, 1980. – 654 p.
162. *Irish Language and Culture* / Edited by F. Coles. – Victoria : Lonely Planet Publications Pty Ltd, 2007. – 255 p.
163. Kavanagh, P. *Selected Poems* / P. Kavanagh. – London : Penguin Classics, 2000. – 212 p.
164. Kiberd, D. *Inventing Ireland : The Literature of the Modern Nation* / D. Kiberd. – London : Vintage, 1996. – 719 p.
165. Knapp, B. *A Jungian Approach to Literature* / B. Knapp. – Carbondale and Edwardsville : Southern Illinois University Press, 1984. – 402 p.
166. *Modern Irish Poetry : An Anthology* / Edited by P. Crotty. – Belfast : The Blackstaff Press, 2001. – 436 p.
167. Murray, M. *Some Thoughts on the Poetry of Nuala Ni Dhomhnaill* [Electronic resource] / M. Murray. – Mode of access : <http://www.paramettermagazine.org/nuala.htm>. – Date of access : 26.01.2010.
168. Ní Dhomhnaill, N. *Pharaoh's Daughter* / N. Ní Dhomhnaill. – Winston-Salem : Wake Forest University Press, 1993. – 159 p.
169. Ní Dhomhnaill, N. *Selected Poems : Rogha Dánta* / N. Ní Dhomhnaill. – Dublin : New Island Books, 1993. – 159 p.
170. Ní Dhomhnaill, N. *The Astrakhan Cloak* / N. Ní Dhomhnaill. – Winston-Salem : Wake Forest University Press, 1996. – 103 p.
171. Ní Dhomhnaill, N. *The Fifty Minute Mermaid* / N. Ní Dhomhnaill. – Old Castle : The Gallery Press, 2007. – 163 p.
172. Ní Dhomhnaill, N. *The Water Horse* / N. Ní Dhomhnaill. – Winston-Salem : Wake Forest University Press, 2000. – 121 p.
173. Ó Cuív, B. *Irish Dialects and Irish-Speaking Districts* / B. Ó Cuív. – Dublin : Dublin Institute for Advanced Studies, 1971. – 95 p.
174. O'Grady, Th. *Heaney's "Broagh" : The World Made Word* [Electronic resource] / Th. O'Grady // *The Boston Irish Reporter*. – 2006. – Vol. 17, № 5. – P. 25. – Mode of access : <http://irishmatters.blogspot.com/2008/10/heaneys-broagh-world-made-word.html>. – Date of access : 06.02.2010.
175. *Poems of W.B. Yeats. A New Selection* / W.B. Yeats. – London : Macmillan, 1988. – 428 p.
176. Richards, I.A. *Practical Criticism : A Study of Literary Judgement* / I.A. Richards. – San Diego, New York, London : A Harvest Book, Harcourt Brace & Company, 1929. – 360 p.

177. Rosenstock, G. *Beginner's Irish* / G. Rosenstock. – New York : Hippocrene Books, 2000. – 145 p.
178. Rosenstock, G. *Rogha Dánta : Selected Poems* / G. Rosenstock. – Indreabhán : Cló Iar-Chonnachta, 2005. – 193 p.
179. Salamander, M.F. *Poet Nuala Ni Dhomhnaill Brings Celtic Otherworlds Close to Home* [Electronic resource] / M. F. Salamander. – Mode of access : <http://www.widdershins.org/vol6iss1/08.htm>. – Date of access : 21.07.2009.
180. Saussy, H. *Exquisite Cadavers Stitched from Fresh Nightmares : Of Memes, Hives and Selfish Genes* / H. Saussy // *Comparative Literature in an Age of Globalization*; edited by H. Saussy. – Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2006. – P. 3–42.
181. Smith, K. *Ireland is Lost Island of Atlantis, Says Scientist* [Electronic resource] / K. Smith. – Mode of access : <http://www.rense.com/general56/atlan.htm>. – Date of access : 11.04.2010.
182. *The Course of Irish History* / Radio Telefis Eireann; edited by T.W. Moody, F.X. Martin. – Cork : The Mercier Press, 1978. – 404 p.
183. *The Poetry of Seamus Heaney : essays, articles, reviews* / Edited by E. Andrews. – New York : Columbia University Press, 1998. – 192 p.
184. Vendler, H. *Seamus Heaney* / H. Vendler. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1998. – 188 p.

НУАЛА НІ ГОНАЛЬ. ВИБРАНІЯ ВЕРШЫ.

CEIST NA TEANGAN

Cuirim mo dhóchas ar snámh
 i mbáidín teangan
 faoi mar a leagfá naíonán
 i gliabhán
 a bheadh fite fuaite
 de dhuilleoga feileastraim
 is bitíúman agus pic
 bheith cuimilte lena thóin

ansan é a leagadh síos
 i measc na ngiolcach
 is coigeal na mban sí
 le taobh na habhann,
 féachaint n'fheadaraís
 cá dtabharfaidh an sruth é,
 féachaint, dala Mhaoise,
 an bhfóirfidh iníon Fhorainn?

МОЎНАЕ ПЫТАННЕ

Свае спадзяванні пушчу
 па вадзе мовай,
 нібы немаўля пакладу
 ў кошык,
 сшыю і перавяжу
 лісцем дзікіх ірысаў,
 смалою і дзэгцем
 я дно замацую,

і выпраўлю вандраваць
 між трыснёгу й рагозу,
 між зараснікаў па берагах
 хай нясе ў невядомасць,
 струменю аддам назаўжды
 і сачыць адно буду:
 ці знойдзе яго, бы Майсея,
 дачка фараона?

AN CRANN

Do tháinig bean an leasa
le Black&Decker,
do ghearr sí anuas mo chrann.
D'fhanas im óinseach ag féachaint
uirthi
faid ar bhearraigh sí na brainsí
ceann ar cheann.

Tháinig m'fhear céile abhaile
tráthnóna.
Chonaic sé an crann.
Bhí an gomh dearg air,
ní nach ionadh. Dúirt sé
"Cannathaobh nár stopais í?
nó cad is dóigh léi?
Cad a cheapfadh sí
dá dhfaighinnse Black & Decker
is dul chun a tí
agus crann ansúd a bhaineas léi
a ghearradh anuas sa ghairdín?"

Tháinig bean an leasa thar n-ais ar
maidin.
Bhíos fós ag ithe mo bhricfeasta.
D'iarr sí orm cad dúirt m'fhear céile.
Dúirtsa léi cad dúirt sé,
go ndúirt sé cad is dóigh léi,
is cad a cheapfadh sí
dá dhfaighinnse Black & Decker
is dul chun a tí
agus crann ansúd a bhaineas léi
a ghearradh anuas sa ghairdín.

"Ó," ar sise, "*that's very interesting.*"
Bhí béim ar an *very*.
Bhí cling leis an *-ing*.
Do labhair sí ana-chiúin.
Bhuel, b'shin mo lása,

ДРЭВА

Фея прыйшла да мяне
з Блэк-энд-Дэкер сякерай,
ссекла мне дрэва.
Я толькі глядзела,
як галінкі ляцелі
адна за адной.

Муж павярнуўся дадому
ўвечары. Дрэва пабачыў.
Вельмі быў злосны –
не дзіўна. “Што не спыніла? –
спытаўся. – Што яна хоча?
І што яна скажа, як раптам
ты з Блэк-энд-Дэкер сякерай
да яе прыйдзеш у госці,
каб дрэва ссячы ёй, што ў садзе
яна гадала сваім?”

Госця вярнулася ранкам –
да нас зайшла на сняданак.
Што муж сказаў, запытала.
Ёй кажу: “Што не спыніла,
спытаў ён, што яна хоча
і што яна скажа, як раптам
ты з Блэк-энд-Дэкер сякерай
да яе прыйдзеш у госці,
каб дрэва ссячы ёй, што ў садзе
яна гадала сваім?”

“О, – кажа, – *как интересно*”,
з акцэнтам на *как*
і водгукам *-есно*.
Ціха яна гаварыла,
ды яе гэтыя словы

pé ar bith sa tsaol é,
iontaithe bunoscionn.
Thit an tóin as mo bholg
is faoi mar a gheobhainn lascadh chic
nó leacadar sna baotháin
líon taom anbhainne isteach orm
a dhein chomh lag san mé
gurb ar éigin a bhí ardú na méire
ionam
as san go ceann trí lá.

Murab ionann is an crann
a dh'fhan ann, slán.

Ўсё вакол перавярнулі,
белае сталася чорным.
Раптам ў вачах пацямнела,
сэрцу ў грудзях стала цесна,
перахапіла дыханне,
цела слабым стала, так што
пальцам не паварушыць мне.
І ў такім стане была я
цэлых тры дні і тры ночы.

Дрэва ж – а што яму стане –
вырасла зноў непрыкметна.

FUADACH

Do shiúl bean an leasa
isteach im dhán.
Níor dhún sí doras ann.
Níor iarr sí cead.
Ní ligfeadh fios mo bhéasa dhom
í a chur amach arís
is d'imríos cleas bhean an doichill
uirthi,
dúrt:

"Fan má tá deithneas ort,
is ar ndóigh, tá.
Suigh suas chun na tine,
ith is ól do shá
ach dá mbeinnse id thi'-se
mar taoi-se im thi'-se
d'imeoinn abhaile
ach mar sin féin fan go á."

Rud a dhein. D'eirigh sí is bhí ag gnó
ar fuaid an tí. Chóraigh na leapacha,
nigh na háraistí. Chuir na héadaí
salacha sa mheaisín níocháin.
Nuair a tháinig m'fhear céile
abhaile chun an tae
n'fheadar sé na gurb í mise a bhí aige.

Ach táimse i bpáirc an leasa
i ndoircheacht bhuan.
Táim leata leis an bhfuacht ann,
níl orm ach gúna fionnacheoigh.
Is más áil leis mé a bheith aige
tá a réiteach le fail -
faigheadh sé soc breá céachta
is é a smearadh le him
is é a dheargadh sa tine.

ВЫКРАДАННЕ

У мой лёс увайшла чараўніца.
Яна не зачынiла дзвярэй.
Яна не спытала дазволу.
Гасціннасць, на жаль, не дала
мне ёй паказаць, дзе выйсце,
і я, раззлаваўшыся быццам,
сказала:

"Застанься, калі не спяшаешся, –
табе, бачу, трэба ісці.
Сядай да агню ды частуйся,
але калі б я зайшла раптам
у дом твой няпрошанай госцяй,
адразу пайшла б я дахаты,
але заставайся, як хочаш".

Яна засталася. Зрабіла
ўсе мае хатнія справы:
заслала мне ложка, і посуд
памыла. Бялізну
ў пральную склала машыну.
Мой муж не заўважыў падмены,
калі павярнуўся дахаты.

Я ж зараз у зачараваным полі,
у цемры бясконцай замерзла,
бо вопраткай цёплай адзінай
смуга мне бялюткая служыць.
Калі ж ён вярнуць мяне хоча –
хай зробіць, што я загадаю:
нарог хай ад плуга ён возьме,
ды шчодрa натрэ яго маслам,
ды ў полымі добра прапаліць.

Ansan téadh sé ‘on leabaidh
mar a bhfuil an bhean mheallaidh
is bíodh an soc aige á theannadh léi.
"Sáigh suas lena pus é,
dóigh is loisc í,
is faid a bheid sí siúd ag imacht
beadsa ag teacht,
faid a bheid sí siúd ag imacht
beadsa ag teacht."

Пасля хай падыдзе да ложка,
дзе здрадніца адпачывае,
ды моцна гарачым жалезам
прыцісне ёй проста да твару
і ведзьму да смерці апаліць.

“І толькі яна знікне – я з’яўлюся,
як толькі яна знікне – я з’яўлюся”.

NA MURÚCHA AGUS AN LITRÍOCHT

Cé go bhfuil léamh agus scríobh a dteanga féin acu
ó thángadar i dtír
is go raibh sí á foghlaim ag an aos óg
go dtí gur dúnadh scoil an oileáin síos
ag an Roinn un Oileáin
Nuathriomaithe thiar ins na
caogadaí
(baol ó mhaidhm nó sciorradh
carraige an leathscéal)

níor thairricíodar chúchu a
bpeannaibh
is níor luíodar riamh leis an litríocht.
Níor chumadar is níor cheapadar
is níor chuir gothaí na n-údar orthu
féin.
Ba scorn leo gnásmhaireacht an dúigh
is níor dheineadar a mbuilín
ar an áit aoibhinn aisteach úd as a
dtángadar.

*An Chistin Fhomhuireach,
An tOileán a bhí Faoi Dhraíocht,
Seanscéalta ón dTír-fó-Thoinn,
nó Maighdean Mhara ag Insint a
Scéil Féin*
cuid de theidil na leabhar nár
scríobhadar.

Tá aithreachas orthu gur fhágadar é
agus caitheamh i ndiaidh an
tseanshaoil
ar mhórain; mar sin féin ní bhíd ag
caíseamh

РУСАЛКИ І ЛІТАРАТУРА

Яны чытаць-пісаць умелі на роднай
мове,
як выйшлі з мора, дзяцей вучылі,
пакуль на востраве была ў іх
школа,
пазней зачыненая Дэпартаментам
Новых Астравоў
з прычыны пагрозы апоўзняў і
камяпадаў.

Ні радка з таго часу не ўзнікла –
бо пяра не ўзялі нават ў рукі.
Не стваралі яны, не складалі,
і не праглі імя сваё ўславіць.
Занатоўваць традыцыі й звычай
не імкнуліся, каб далучыцца
да загадкавай, дзіўнай культуры
сваіх продкаў.

*Падводная кухня,
Востраў зачараваны,
Паданні Зямлі пад вадою,
Аповяд пра русалак ад першай
асобы –*
і шмат яшчэ кніг разнастайных,
ніколі не складзены імі.

Яны шкадавалі аб страце,
і шмат хто сумуе дагэтуль
па тым што было, толькі зараз
пра гэта імкнуцца не думаць,
бо ведаюць, што назаўжды тут

mar is maith a thuigeann said gur fíor
nach bhfuil aon dul siar.
Is cé nach mbeidh a leithéidí arís ann,
beag ná mor,
ní scríobhann said dréachta filíochta
ná caibidilí leabhar
ag maíomh as.

Fágann said na cúraimí sin
faoi na Blascaodaigh.

і шляху назад няма болей.
І хоць ім падобных не будзе
ніколі – ні знешне, ні лёсам,
яны не спяшаюцца гэта
зафіксаваць у бясконцых
радках вершаваных ці прозай.

Пакінуўшы гэтае права
натоўпу з Бласкада.